

ZBIÓR
ARTYKUŁÓW NAUKOWYCH

NAUKA WCZORAJ, DZIŚ, JUTRO. НАУКА ВЧЕРА, СЕГОДНЯ, ЗАВТРА.

Warszawa

28.02.2016

#6

СБОРНИК
НАУЧНЫХ СТАТЕЙ

Варшава

28.02.2016

#6

U.D.C. 72+7+7.072+61+082

B.B.C. 94

Z 40

Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Druk i oprawa: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Adres wydawcy i redakcji: 00-728 Warszawa, ul. S. Kierbedzia, 4 lok.103

e-mail: info@conferenc.pl

Zbiór artykułów naukowych.

Z 40 Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej " Nauka wczoraj, dziś, jutro. " (28.02.2016) - Warszawa: Wydawca:

Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2016. - 112 str.

ISBN: 978-83-65207-68-5

Wszelkie prawa zastrzeżone. Powielanie i kopiowanie materiałów bez zgody autora jest zakazane. Wszelkie prawa do materiałów konferencji należą do ich autorów. Pisownia oryginalna jest zachowana. Wszelkie prawa do materiałów w formie elektronicznej opublikowanych w zbiorach należą Sp. z o.o. «Diamond trading tour». Obowiązkiem jest odniesienie do zbioru.

nakład: 50 egz.

"Diamond trading tour" © Warszawa 2016

ISBN: 978-83-65207-68-5

Komitet Organizacyjny:

- W. Okulicz-Kozaryn**, (Przewodniczący), dr. hab, MBA, profesor, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, członek-korespondent Międzynarodowej Akademii pedagogicznej, członek Polskiego towarzystwa ekonomicznego, Polska;
- A. Murza**, (Zastępca Przewodniczącego), MBA, Ukraina;
- E. Ageev**, д.т.н., профессор, Юго-Западный государственный университет, Россия;
- A. Горохов**, к.т.н., доцент, Юго-Западный государственный университет, Россия.
- L. Nechaeva**, dr, Ukraina;
- M. Ордынская**, профессор, Южный федеральный университет, Россия.
- B. Подобед**, dr, Belarus;
- S. Seregina**, independent trainer and consultant, Netherlands;
- J. Turlukowski**, dr, Uniwersytet Warszawski, Polska.

Komitet naukowy:

- W. Okulicz-Kozaryn** (Przewodniczący), dr. hab, MBA, profesor, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, członek-korespondent Międzynarodowej Akademii pedagogicznej, członek Polskiego towarzystwa ekonomicznego, Polska;
- B. Куц**, д.т.н., профессор, Юго-Западный государственный университет, Россия;
- P. Латышов**, д.т.н., профессор, Московский государственный машиностроительный университет (МАМИ), Россия;
- A. Tsimayeu**, dr, associate Professor, Belarusian State Agricultural Academy, Belarus;
- E. Чекунова**, д.п.н., профессор, Южно-Российский институт-филиал Российской академии народного хозяйства и государственной службы.
- L. Nechaeva**, dr, Ukraina;

SPIS /СОДЕРЖАНИЕ
СЕКСЈА 9. НАУК HISTORICZNYCH.
(ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ)

1. Баўетдинов Р., Ганиев Т. 7
ИЗ ИСТОРИИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В КАРА-
КАЛПАКСТАНЕ
2. Тулбасиева С.К. 10
ИСТОРИЧЕСКАЯ ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ КАЗАХСКОГО ОБЩЕСТВА
3. Ivashchenko M. M. 15
PRASA MŁODZIEŻOWA W ŻYCIU SPOŁECZNO-POLITYCZNYM
UKRAINY KOŃCA XX - POZĄTKU XXI WIEKU (HISTORIOGRAFIA
PROBLEMU)
4. Редзюк В.В. 21
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ. МОЛО-
ДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ І РУХИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧ-
НИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ХХІ СТОЛІТТЯ
5. Карпенко А.С., Кропивко О.М. 26
ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН У КІН.
XX - НА ПОЧ. ХХІ СТ.
6. Аржаных Т.Ф. 29
ЛИТЕРАТУРНАЯ ЭЛИТА В ПРОЦЕССАХ СОЦИАЛЬНО-
КУЛЬТУРНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ РОССИИ 1830-1850-Х ГОДОВ:
ОСНОВНЫЕ ИДЕНТИФИКАЦИОННЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ И
ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ
7. Козубенко Ю.Л. 33
НАУКОВА ШКОЛА ПРОФЕСОРА М.І. КОТОВА

СЕКСЈА 15. НАУК PSYCHOLOGICZNYCH.
(ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ)

8. Карчава О.В., Ефимова А.Н. 36
К ВОПРОСУ ВЫБОРА СТИЛЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ
КАК ОДНОГО ИЗ УСЛОВИЙ ОРГАНИЗАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
ПРОЦЕССА В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ
9. Дорошенко М. І. 41
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТИПІВ ТЕМПЕРАМЕНТУ В МОЛОДШОМУ
ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

10. Иванисова О.Ю., Морева Ю.В., Стрелкина Л.И.....	44
РОЛЬ ЭМОЦИЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ	
11. Драгола Л. В.....	47
РОЗВИТОК УМІНЬ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В ПРОЦЕСІ ЙОГО ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ	
12. Гончарова Н. О.....	50
КАР'ЄРНЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	
13. Юдіна Н. О.....	53
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ	
14. Харченко А. С.....	56
ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙ- БУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОСВІТИ	
15. Перетяцько Л. Г.	59
ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	
16. Вінтюк Ю. В.....	62
ПРОБЛЕМА ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГІЇ У БАЧЕННІ СТЕПАНА БАЛЕЯ І ЇЇ СУЧАСНИЙ СТАН	
17. Мишко Н. М.	65
ЧИННИКИ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ, ЯКІ ЗДОБУВАЮТЬ ДРУГУ ВИЩУ ОСВІТУ	
СЕКСЈА 17. NAUKI SPOŁECZNE. (СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ)	
18. Герасимчук Н.	67
СПЕЦИФІКА КАТЕГОРІЇ ФАКТУ У ФЕЙЛЕТОНАХ ПОЧАТКУ ХХ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КИЇВСЬКИХ ГАЗЕТ)	

СЕКЦЈА 23. FILOZOFIЈА. (ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ)

19. Рідченко Л. О.....	72
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕЛІНІЙНИХ СИСТЕМ	
20. Ибрагимова Г.А.....	75
РЕЛИГИОЗНАЯ ЖИЗНЬ СОВРЕМЕННОГО МИРА: РЕАКЦИЯ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЮ	
21. Муляр В. І.....	78
І ЗНОВУ ПРО ІДЕНТИЧНІСТЬ	
22. Литвинчук О. В.....	81
ПРОБЛЕМАТИКА ГЕНДЕРНО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	
23. Грабовська І.М., Талько Т.М.....	83
КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСТВА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ПРОТИСТОЯННЯ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ: ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ	
24. Бульвинская О.І.....	90
КРИТИЧЕСКАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ ХХІ ВЕКА: КОММУНИКАТИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ	
25. Коновальчук В.І.....	94
ГЕНЕЗА ІДЕЇ КОРДОМЕДІЙНОСТІ У ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ	
26. Рогова О. Г.	101
ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ПОДОЛАННЯ ЖИТТЄВИХ ВИПРОБУВАНЬ	
27. Онофрійчук О.А.....	104
ЕТНОМЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ЯВИЩ	
СЕКЦЈА 28. TURYSTYKA. (ТУРИЗМ)	
28. Труфанова В. П.	108
МОТИВАЦИЯ КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ ФАКТОРОВ ТУРИСТИЧЕСКИХ ПУТЕШЕСТВИЙ	

Баўетдинов Р.

к.и.н., доцент.

Ганиев Т.

старший преподаватель.

Институт переподготовки
и повышения квалификации
работников народного образования
Республики Каракалпакстан

ИЗ ИСТОРИИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В КАРАКАЛПАКСТАНЕ

Узбекистан является одним из очагов формирования древнейших цивилизаций. Свидетельство тому, наличие огромного количества исторических памятников. Особое место в перечне регионов Узбекистана, богатых историческими памятниками является Республика Каракалпакстан. Первые исследования начались в Каракалпакстане еще в первой половине XX-века. Они связаны с научной деятельностью профессора Санкт-Петербургского университета А.Ю.Якубовского. В 1928-1929-х годах он начал исследовать исторический комплекс Миздакхан, расположенный в Ходжейлийском районе Республики Каракалпакстан. В ходе археологических раскопок ученый определил топографию комплекса, план городища и ряд моментов, связанных с ремесленным производством. [1].

В 30-годы XX-века было положено начало археологическим исследованиям исторических памятников Каракалпакстана местными учеными. Первый узбекский археолог, академик Я.Г.Гулямов, в ходе исследований древних памятников Гүлдирсин, Наринжан-баба, Қят, получил многочисленные материалы, свидетельства средневековой истории и культуры. [2].

В 1936-году под руководством профессора С.П.Толстова была создана Хорезмская археолого-этнографическая экспедиция. В 1937-1940-годах данная экспедиция проводила раскопки в Турткульском и Берунийском районах Республики Каракалпакстан. В ходе изучения было исследовано свыше 250 памятников истории, а на 14 объектах организованы археологические раскопки. В результате исследования городища Топырак-кала в 1948-году, был обнаружен государственный архив хорезмских царей. Документы были написаны на дощечках и пергаменте. Эти документы по своей древности уступают лишь архивным документам, найденным в Нисе. Найденный архив состоит из 95 документов, являющихся важным источником информации по истории древнего Хорезма. В ходе более поздних раскопок, количество найденных архивных документов достигло 166 экземпляров. Большая часть документов посвящена хозяйственным делам и являются важным источником сведений о социальной жизни жителей городища. [3.102-103].

В 1950-году члены Хорезмской экспедиции исследовали городище Койкырылган-кала, расположенный в Турткульском районе Каракалпакстана. В ходе

раскопок было доказано, что данное городище относится к IV-веку до нашей эры. Городище построено в округлой форме и обнесено двумя рядами стен.

В 1953-году были исследованы Гузеликыр, Қалалыкыр №1 и №2 и найдены многочисленные материалы, связанные с античным периодом нашей истории.

В 1958-году в структуре Каракалпакского филиала Академии Наук Узбекистана был создан сектор археологии. Сотрудниками сектора археологии в 1958-году были исследованы, расположенные в Нукусском районе Каракалпакстана Кырантау, Ток-кала, Хайван-кала. В ходе дальнейших раскопок были исследованы городища Корганша-кала, Куйик-кала, Бограхан, Томар-кала.

Вместе с тем, местными археологами были изучены такие исторические памятники как, Кокше-кала, Кырк жигит-кала, и открыто городище Дары-кала. Наряду с ними, в ходе раскопок на возвышенности Порлытау были обнаружены остатки керамических изделий, относящихся к Кушанскому периоду. [4.265].

В 60-х годах XX-века, по результатам раскопок комплекса Миздакхан археолог В.Н.Ягодин и антрополог Т.К.Ходжаев подготовили монографию «Некрополь древнего Миздахкана» [5]. Вместе с ними на данном городище работали археологи Ю.П. Манылов, Г.Ходжаниязов, М.Ш.Кдырниязов, М.Турабеков, внесшие свой вклад в развитие археологической науки в Каракалпакстане.

В эти же годы начались археологические исследования и в южных районах Каракалпакстана. Были исследованы городища Кызыл-кала, Аяз-кала, Коргасын-кала, Большой и Малый Кырыккыз-кала, Анка-кала, Эрес-кала, Акшахан-кала [6].

В период с 1973 по 1992-годы на плато Устюрт проводились исследования средневековых крепостей, караван-сараев, и гробниц. В результате раскопок были найдены многочисленные археологические материалы, позволившие пролить дополнительный свет на средневековый этап нашей истории. В ходе исследований были изучены исторические памятники, связанные с историей сарматских и огузских племен, открыты раннее неизвестные сооружения типа «Аран», использовавшиеся для охоты на оленей, сайгаков, куланов [5.105].

Вместе с тем, на Устюрте были найдены орудия труда и предметы быта, относящиеся не только к средневековью, но и к каменному веку. Изучением таких находок занимались Е.Бижанов, М.Мамбетуллаев, Ю.П.Манылов.

С 1990-года в Каракалпакстане организуются и международные археологические экспедиции. К примеру, в сотрудничестве с международными научными центрами проводились исследования городища Кырантау, Ташкырман в Нукусском, Берунийском районе Каракалпакстана.

Одним из объектов изучения в эти годы стал Акшахан-кала, расположенный в 15 километрах к югу от горной гряды Султаниздаг, в Берунийском районе. Впервые данное городище попало в поле зрения историков еще в 1956-году, однако научное изучение объекта началось в 1982-1985-годах. Исследования проводил археолог Г.Ходжаниязов. Сохранились остатки внешней оборонительной стены длиной около 3 километров, являющихся важным свидетельством развитой военной архитектуры Хорезма. Оборонительная система Акшахан-калы с археолого-топографической точки зрения в настоящий момент изучена полностью. [5.172-178].

С 1995-года на территории Акшахан-калы начались исследования Каракалпакско-Австралийской международной экспедиции. В ходе исследований

определено время возникновения города, подтвержден его столичный статус. В 2006-году на внешней стене Акшахан-калы были обнаружены цветные изображения, в которых использованы краски четырех цветов. Доказано, что эти изображения относятся к галерее изображений представителей династии древних царей Хорезма.

Наряду с Акшахан-калой проводились исследования Ташкырман-тобе. Этот исторический памятник впервые был обнаружен в 1956-году, членом Хорезмской археолого-этнографической экспедиции Б.В.Андриановым, при изучении остатков оросительного канала V-века до нашей эры. В 1982-1985-годах исследования данного памятника продолжил археолог Г.Ходжаниязов. В 1995-году в Ташкырман-тобе начались исследования Каракалпакско-Австралийской международной экспедиции. В ходе исследований обнаружены зороастрийский храм, относящийся к периоду V века д.н.э-V века нашей эры. По заключению историков данный храм является самым крупным после Койкырылган-калы храмом зороастризма. [6.]

По результатам исследований исторических памятников, расположенных на территории Республики Каракалпакстана проводятся международные симпозиумы, конференции, благодаря которым труды каракалпакских археологов получают международную известность. К примеру, монографии В.Н.Ягодина, Г.Ходжаниязова опубликованы в Сиднее, Лондоне, Мадриде, монография Г.Ходжаниязова «Военная архитектура древнего Хорезма» в 2006-году была опубликована в Париже [7. 1-264].

Обобщая вышесказанное можно с уверенностью сказать, что археологическая наука в Каракалпакстане продолжает своё развитие и выходит на международный уровень.

Использованная литература

1. Якубовский. А.Ю. Городище Миздахкан. // ЗКВ. Л., 1930.
2. Гулямов Я.Г. История орошения Хорезма с древнейших времен до наших дней. Ташкент, 1957
3. Топрак кала. Дворец. М., 1984., С. 102-103.
4. Гудкова А.В, Ягодина В.Н. Некоторые итоги археологических работ сектора истории М.1958, с 265.
5. Ягодин В.Н., Ходжайов Т.К. Некрополь древнего Миздахкана. Ташкент, 1970., Ягодин. В.Н. Стреловидные планировки Устюрта. Археология Приаралья. Т. 1991, Вып. V.C. 105, В.Н.Ягодин, Г.Х.Ходжаниязов, В.А.Статов. Внешняя стена городища Казахлы-яткан. //История Узбекистана в археологических и письменных источниках. Ташкент, 2005, С. 172-178,
6. Ходжаниязов Г. Ангка кала – позднеантичная крепость древнего Хорезма. ВКФ, №1, Нукус, 1986; Ходжаниязов Г. Оборонительные сооружения Кургашиной калы. Археология Приаралья. Вып. 2, Ташкент, 1984; Ходжаниязов Г. К изучению античных памятников Ташкырманского оазиса. Генезис и пути развития процессов урбанизации Центральной Азии. Самарканд. 1995. и др.
7. Khozhaniyazov, G. (2006) The military architecture of ancient Chorasmia (6th century B.C. – 4th century A.D.) Persica 7, Paris: Boccard.

Ivashchenko M. M.

Państwowy Wyższy Zakład Edukacyjny
„Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny
imienia Hryhorija Skovorody
w Perejasław Chmielnicku”

PRASA MŁODZIEŻOWA W ŻYCIU SPOŁECZNO-POLITYCZNYM UKRAINY KOŃCA XX – POCZĄTKU XXI WIEKU (HISTORIOGRAFIA PROBLEMU)

Adnotacja

Celem badania, przeprowadzonego w ramach dzisiejszego artykułu, jest systematyzacja i uogólnienie danych historiograficznych o roli prasy młodzieżowej w życiu społeczno-politycznym Ukrainy końca XX – początku XXI wieku. Wspomniany problem badawczy znajduje się na styku wielu dyscyplin naukowych i dotyczy historiografii, historii Ukrainy, wiedzy o prasie, socjologii.

Przedmiotem badania jest analiza mediów młodzieżowych w literaturze naukowej, a podstawę metodologiczną tworzą ogólnonaukowe (systemowa i funkcjonalna), empiryczne (opis, obserwacja) oraz teoretyczne (analiza, synteza, generalizacja, wyjaśnienie, klasyfikacja) metody.

Szereg rozpraw naukowych jest związany z badaniem instytucjonalizacji, a także miejsca i roli ruchu młodzieżowego na Ukrainie. Jest udowodnione, że pojawienie się współczesnej prasy młodzieżowej Ukrainy sięga przełomu lat 80–90-tych XX wieku. Cechami charakteryzującymi współczesną prasę młodzieżową Ukrainy są perspektywa, charakter publiczny, subiektywność, innowacyjność, a istotnym uczestnikiem procesu tworzenia prasy młodzieżowej są przedstawiciele zorganizowanej społeczności studenckiej.

Słowa kluczowe: młodzież, ruch młodzieżowy, polityka młodzieżowa, prasa młodzieżowa, życie społeczno-polityczne, historiografia, regionalizacja, środki masowego przekazu.

Abstract

The purpose of the study, carried out in the framework of this publication, is a historiographical systematization and generalization of data on the role of the youth press in the political life of Ukraine at the end of XX – beginning of XXI centuries. Allocated research issues

is at the crossroads of many scientific disciplines and is tangent to the historiography, the history of Ukraine, science about media, sociology.

The object of research is the study of the youth press in the scientific literature, and methodological basis of research formed a set of general scientific (systematic and functional), empirical (description, observation) and theoretical methods (analysis, synthesis, generalization, explanation, classification).

A number of scientific research related to the study of institutionalization, as well as the place and role of the youth movement in Ukraine. It is proved that the emergence of the modern youth press in Ukraine dates back to the turn of the 90s of the twentieth century. The characteristics of the youth press in Ukraine is a promising modern period, social character, subjectivity, innovation and an important participant in the process of formation of the youth media are the representatives of the student community is organized.

Keywords: youth, youth movement, youth policy, youth media, social and political life, historiography, regionalization, the media.

Studia historiograficznych aspektów badania prasy młodzieżowej jako czynnika wpływu na życie społeczno-polityczne w naszym kraju (koniec XX – początek XXI wieku) jest problemem naukowym potrzebującym szczegółowej analizy.

Od połowy 2010 roku czasopisma młodzieżowe na Ukrainie co roku bardziej aktywnie biorą udział w życiu społeczno-politycznym państwa, będąc algorytmem i narzędziem tworzenia narodowej polityki młodzieżowej, dzięki skutecznej realizacji której skorzysta całe społeczeństwo ukraińskie. Jednocześnie zasługują na zbadanie specyficzne cechy mediów młodzieżowych w zależności od wieku, edukacyjnych, społeczno-psychologicznych i etycznych determinantów młodych obywateli naszego kraju.

Cechą charakterystyczną dla współczesnej prasy młodzieżowej na Ukrainie jest demokratyczność, ponieważ ogromna liczba czasopism młodzieżowych jest tworzonych przez samych młodych ludzi. Taka demokratyczność stała się możliwa również dlatego, że ukraińskie ustawodawstwo regulujące media jest całkowicie pozbawione cenzury. Z drugiej strony w okresie po Rewolucji Godności 2013/2014 ukraińska prasa młodzieżowa staje się coraz bardziej upolityczniona.

Problematyka ruchów i polityki młodzieżowej była szeroko przedstawiona w pracach poświęconych życiu społeczno-politycznemu Ukrainy na przełomie minionego i obecnego wieku. Wśród ukraińskich naukowców, którzy zajmują się określonym tematem, należy wymienić takich, jak W. Barabasz, R. Bożynow, Je. Borodin, W. Hordijewska, M. Hołowatyj, M. Hucułowa, N. Demczuk, H. Kowal, Ł. Kudina, D. Melnykow, O. Obuchiwska, K. Swyrydow, T. Czerkaszyna, W. Czopej, Ł. Czuhajewska itd.

Jednak do tej pory nie przeprowadzono kompleksowych badań dotyczących prasy młodzieżowej (poza rozprawami doktorskimi i pracami M. Diaczenko, O. Tymczyszyna, B. Czerniakowa). Systemowy charakter analityczny przedstawia monografia M. Tymoszyka dotycząca ukraińskiej prasy młodzieżowej, ale dotyczy on poprzedniego okresu historycznego (perestrojki w ZSRR – 1986–1991). Jeśli chodzi o historiografię badania mediów młodzieżowych na Ukrainie (na przełomie XX–XXI wieku), to określony temat można uważać za lukę w krajowej myśli naukowej.

W tym artykule autor ma na celu systematyzować i podsumować prace historiograficzne na temat roli mediów młodzieżowych w życiu społeczno-politycznym Ukrainy pod koniec XX – na początku XXI wieku.

Przedmiotem badania jest prasa młodzieżowa w literaturze naukowej. Metodologię badania tworzą ogólnonaukowe (systemowa i funkcjonalna), empiryczne (opis, obserwacja) oraz teoretyczne (analiza, synteza, generalizacja, wyjaśnienie, klasyfikacja) metody.

Powstanie współczesnej prasy młodzieżowej Ukrainy sięga przełomu 80–90 lat XX wieku, kiedy, zgodnie z twierdzeniem W. Barabasza, wszystkie publikacje młodzieżowe wyszły z podporządkowania „Leninowskiego Komunistycznego Związku Młodzieży Ukrainy”, a niektóre otrzymały status ogólnomłodzieżowych. Na przykład, były organ Komitetu Centralnego LKZMU „Młodzież Ukrainy” został ogólnomłodzieżową gazetą pod takim samym tytułem. Inne zmieniły ukierunkowanie swojej działalności lub przestały istnieć [1; 107].

Według K. Swiridowa, pod koniec 1989–1991 lat nastąpiło znaczące upolitycznienie ruchu młodzieżowego Ukrainy, któremu towarzyszy aktywny proces projektowania organizacyjnego i znacząca opozycja wobec sowieckiego reżimu [9; 381]. Katalizatorem tego procesu były środki masowego przekazu, które brały aktywny udział w kształtowaniu umysłów młodych ludzi stymulując krótkoterminowe wzory zachowań i długoterminowe konwencje, wpływając na całe społeczeństwo [7; 88].

Zdaniem K. Swiridowa media młodzieżowe tworzą swoją publiczność, kształtują światopogląd swoich konsumentów, ustalają przebieg ich myśli oraz motywują do działania, mogą one w każdej chwili przekształcić je z tłumy niematerialnego w materialny, od pasywnego do aktywnego, co więcej, nie tylko bezpośrednim odwołaniem, ale również poprzez trudno wykrywalne, pośrednie skutki [9; 382].

Jednak w tym kontekście szczególnie wyraźna jest funkcja manipulacji medialnej, która ma na celu zwiększenie sugestii młodzieży i zwiększenie jej podatności na manipulację. Zgodnie z opinią znanego naukowca S. Moskowici, „media mogą spowodować taki sam brak informacji, który zostanie wypełniony natychmiast poprzez zasoby nieformalnej komunikacji, takimi jak plotki itp, które mogą zapewnić zarządzanie w odpowiednim kierunku” [8; 47].

Cechami charakterystycznymi pras młodzieżowych Ukrainy nowoczesnego okresu wg. L. Czuhajewskoj są:

- perspektywiczność: ponieważ przyszłość każdego społeczeństwa jest słusznie związana z młodzieżą, energia życiowa która jest w stanie odegrać bardzo pozytywną rolę, to samo odnosi się do prasy młodzieżowej;

- charakter publiczny: w publikacjach z reguły opisane są działania organów władz państwowych i organizacji publicznych, które są bezpośrednio związane z młodzieżą i ruchem młodzieżowym;

- subiektywność: przedmiotem publikacji prasowych są wszystkie instytucje publiczne, które współdziałają bezpośrednio lub pośrednio z młodzieżą oraz sama młodzież;

- innowacyjność: ponieważ młodzi ludzie są bardzo otwarci na innowacje, media młodzieżowe również wyróżniają się publikacjami, w których zaprzecza się funkcjonowaniu pewnych rzeczy lub zjawisk [11; 101–103].

Ważnym uczestnikiem procesu tworzenia mediów młodzieżowych są przedstawiciele organizowanej społeczności studentckiej, ponieważ, według opinii H. Kowala, „młodzież musi skupić się na wykonywaniu spraw politycznych i narodowych, na możliwości rozwiązywania problemów, powinna być w nieustannym poszukiwaniu” [6; 36]. Ponadto naukowiec uważa, że młodzi ludzie powinni dbać o własny poziom kultury politycznej i status społeczny, czemu najlepiej sprzyja uczestnictwo w tworzeniu mediów młodzieżowych.

R. Rożynow, zważywszy na rolę prasy w tworzeniu i rozwoju ruchu studenckiego w niepodległej Ukrainie od 1991 roku, stwierdził, że cechą charakterystyczną większości publikacji w takich mediach (których znaczna część została napisana przez studentów) jest demokratyczny charakter ich stworzenia oraz funkcjonowania [2; 76].

Ponadto szereg mediów, przedstawiających problemy ruchu młodzieżowego, należą do tak zwanej prasy partyjnej (W.Hordijewska) [3]. W pierwszej połowie 1990 roku, mimo upadku ZSRR, w wielu regionach Ukrainy nadal dość popularną była prasa młodzieżowa lewego skrzydła politycznego: w Kijowie – „Junkom”, w Charkowie – „Konsomolski sztandar”, w Dniepropietrowsku – „Nowa fala”, w Kirowogradzie – „Młody komunard” [3; 365]. Później rozprzestrzenianie prasy socjalistycznej i komunistycznej zostało zmniejszone, a teraz w większości regionach Ukrainy idee te wśród młodych ludzi są zminimalizowane.

Z drugiej strony, w połowie 1990 roku stają się bardziej popularne media prawego i radykanie prawicowego skrzydła, jak „Naród i Państwo” (Lwów), „Era Nacjonalistyczna” (Chmielnicki), „Na krawędzi dwóch światów” (Iwano-Frankowsk), „Wola Narodu” (Kołomyja), „Zagrawa” (Stryj) i „Dzień Narodu” (Krzywy Róg) [3; 366]. Później, w 2000 roku, a zwłaszcza w pierwszej połowie 2010 roku, na Ukrainie miało miejsce prawdziwe odrodzenie idei nacjonalistycznych, które, oczywiście, natychmiast miały pozytywny wpływ na częstość występowania prasy młodzieżowej z ideologicznym zabarwieniem.

Według W. Heorhijewskiej, wraz z powstaniem na arenie politycznej Ukrainy „Partii Regionów” i jej licznych jednostek młodzieżowych („Młode Regiony”, itp.) aktywnie zaczynają powstawać media „regionalne”. Wśród czasopism tej partii aktywnie szerzy się termin „region”: od „Nasz Region” do odpowiednich nazw ze składnikiem miejscowości – Winnicki, Poleski, Kijowski, Hadziacki, Lwowski, Darnicki, Stolicy, Nowoodeski, Przyazowski, Korabelny” itp. [3; 367]. To samo dotyczy i czasopism ogólnoukraińskiej partii „Batkiwszczyna” i jej ośrodków młodzieżowych: „Region Kijowski – Moja Batkiwszczyna”, „Batkiwszczyna Czernihów”, „Lwowska Batkiwszczyna”, „Nasza Batkiwszczyna – Podkarpatcie”, „Głos Batkiwszczyny” itd. [3; 368].

Wśród profesjonalnych specjalistycznych publikacji dotyczących ewolucji prasy młodzieżowej na Ukrainie pod koniec XX wieku, należy wspomnieć artykuł M. Diaczenko „Cechy tendencji w lokalnej prasie młodzieżowej 60–90 lat XX wieku”. Autor zauważa, że badaniem tendencji regionalnych gazet młodzieżowych zajmują się tacy naukowcy i dziennikarze, jak W. Hanyczew, I. Herman, A. Hrebenina, Ja. Zasurski, W. Maskowcewa, Z. Nalbandian, W. Fronin, W. Hitrowa, H. Szujaska itd.

Po przeanalizowaniu lokalnej (zaporoskiej) prasy młodzieżowej na przykładzie kilku najbardziej popularnych publikacji, M. Diaczenko twierdzi, że od początku 1990 roku ukazał się na ich łamach taki rodzaj notatek, jak wiadomość kronikarska (bardzo krótka informacja o wydarzeniu), szczególnie w rubryce „Świecka kronika”. Jednocześnie znacząco w porównaniu do okresu ZSRR, wzrosła rola dyskursu reportażowego, dla którego „typowa była dyskretność czasoprzestrzenna, względność, dokumentalność, kształtna analityczność, dynamiczność, „widoczność”, zabarwiona emocjonalnie stylistyka, aktywna pozycja autora” [5].

Również bardzo popularnym gatunkiem publikacji dla młodzieży był wywiad, który miał formę dialogu i monologu, szkiców, wywiadów grupowych, wywiadów na zamówienie, wywiadów ze świadkami wydarzeń. Oprócz wywiadu dominującym gatunkiem na łamach mediów młodzieżowych są reportaż i notatka. Istotną rolę w prasie regionalnej pełni edukacja ideologiczna, polityczna i moralna młodych czytelników. Jednak słusznie zauważa

M. Diaczenko, że rozprzestrzenianie się telewizji, a zwłaszcza Internetu, zmniejszyło rolę regionalnych gazet i czasopism młodzieżowych do drugiego i trzeciego planu [5].

Równoległe do tego w innych profesjonalnych publikacjach, które dotyczyły rozwoju ruchu młodzieżowego w regionach Ukrainy, specjalistycznym cechem prasy młodzieżowej przyznano relatywnie mniej uwagi [10]. Natomiast, mniej więcej w 1999 roku zarówno na poziomie regionalnym, jak i na poziomie krajowym rozpoczął się rozwój VI stadium nowoczesnego krajowego ruchu młodzieżowego, a jego przejawem było stworzenie stron młodzieżowych i prób odrębnych osób samodzielnego poprowadzenia całego zorganizowanego ruchu młodzieżowego.

Dzisiaj (2010) spośród typów organizacji młodzieżowych Ukrainy M. Hucalowa wyróżnia: młodzieżowe organizacje zawodowe, organizacje o konkretnych zainteresowaniach, narodowo-kulturalne organizacje młodzieżowe, studenckie organizacje, również subkultury dzisiejszej młodzieży oraz radykalne / ekstremistyczne organizacje młodzieżowe [4; 112]. Spośród tych grup prawie wszystkie, najprawdopodobniej oprócz ostatniej, miały własne publikacje.

Analiza historyczna pokazuje, że pomimo istotnego postępu dokonanego przez ukraińskich naukowców w badaniu mediów młodzieżowych, większość prac fragmentarycznie lub stycznie podkreśla historyczny rozwój prasy młodzieżowej.

Zatem artykuł pokazuje, że historia prasy młodzieżowej bada się w kontekście ruchu młodzieżowego i polityki młodzieżowej państwa lub ze względu na sytuację młodzieży, lub w świetle ogólnych badań prasy, ale prawie nigdy oddzielnie. Przewidziane, oczywiście, nie umniejsza znaczenia tematu i potrzeby jego gruntownej analizy.

Tak więc, bardzo aktywnie jest analizowana ewolucja niektórych czasopism. Naukowcy podkreślają, że pierwsze media młodzieżowe niepodległej Ukrainy przedstawiały się przede wszystkim jako opozycja wobec reżimu sowieckiego, co było naturalną konsekwencją masowego upolitycznienia ruchu młodzieżowego w naszym kraju w latach 1990, doprowadziło to do powstania pierwszych młodzieżowych sił politycznych.

W nielicznych artykułach o prasie młodzieżowej (w mniejszym stopniu na poziomie ogólnokrajowym, a w większym – na regionalnym), badacze zwracają większą uwagę na cechy jej gatunku, a mniej uwagi na społeczne znaczenie prasy. Jednocześnie obecnym problemem dla ukraińskich naukowców jest badanie młodzieżowych aspektów politycznej / partyjnej prasy w naszym kraju.

Literatura

1. Барабаш В. В. Інституціалізація молодіжного руху України / В. В. Барабаш Політичний менеджмент. – 2004. – №3(6). – С. 98–111.
2. Божинов Р. А. Особливості розвитку студентського руху в Україні (1991-2004 рр.) / Р. А. Божинов // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Історичні науки. – 2009. – Т. 94 – Вип. 81. – С. 75–78.
3. Георгієвська В. В. Генеза партійної преси в Україні (1989-2013 рр.): джерелознавчий аспект / В. В. Георгієвська // Наукові записки Інституту журналістики. – 2014. – Т. 56. – С. 363-369.
4. Гуцалова М. В. Сучасні молодіжні організації в Україні: тенденції, проблеми та механізми участі в політичних процесах / М. В. Гуцалова // Наукові праці [Чор-

- номорського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. – 2012. – Т. 182 – Вип. 170. – С. 111–115
5. Дяченко М. Д. Особливості жанрової палітри у місцевій молодіжній пресі 60–90-х років ХХ століття [Електронний ресурс] / М. Д. Дяченко // Психолінгвістика. – 2008. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/psling_2008_1_15.pdf.
 6. Коваль Г. В. Роль студентського самоврядування в реалізації державної молодіжної політики / Г. В. Коваль // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Державне управління. – 2012. – Т. 208 – Вип. 196. – С. 36–39.
 7. Лалл Д. Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід [Пер. з англ.] / Д. Лалл // К.:К. І. С., 2002. – 264 с.
 8. Московичи С. Вектолп. Исторический трактат по психологии масс [Пер. з фр.]/ С.Московичи // М.: Центр психологии и психотерапии, 1998. – 480 с.
 9. Свиридов К. Молодь в структурі громадянського суспільства: проблема ефективної взаємодії / К. Свиридов // Гілея: науковий вісник. – 2014. – Вип. 80. – С. 381–384.
 10. Черкашина Т. О. Історія становлення та розвитку молодіжних організацій на Херсонщині / Т. О. Черкашина // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. – 2012. – № 2. – С. 23–28.
 11. Чугаєвська Л. В. Молодіжна політика та проблеми соціалізації молоді / Л. В. Чугаєвська // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: збірник наукових праць. – Вип. 4 – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 97–103.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ. МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ І РУХИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ХХІ СТОЛІТТЯ

Анотація

У даній статті робиться загальний аналіз формування та функціонування молодіжних організацій і рухів України в контексті політичних трансформацій ХХІ століття. Зокрема акцентовано увагу на окремих механізмах, тенденціях, поглядах та висновках дослідників стосовно характеристики діяльності молодіжних організацій і рухів в Україні.

Ключові слова: молодь, молодіжні організації, молодіжні рухи, суспільно-політичні трансформації, демократичні процеси.

Abstract

In present article is done the general analysis of the formation and the functioning of the youth organizations and their movements in Ukraine in the context of the political transformations of the XXI century. In particular the attention is focused on the individual mechanisms, trends, views and conclusions of the researchers conformably to the youth organizations and their movements in Ukraine.

Keywords: youth, youth organizations, youth movements, socio-political transformations, democratic processes.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси в Україні, соціально-політичні трансформації, глобалізація та інформатизація всіх сфер життєдіяльності, прагнення до глобальної інтернаціоналізації створили відчутний вплив на розвиток демократичних організацій та рухів, що сприяли посиленню політичної активізації молоді. Остання ж, в силу внутрішньодержавних революційних процесів, активно актуалізується у наш час. Молодь, завдяки інтелектуальній свободі, відмові від стереотипних форм мислення, сміливому пошукові нових світоглядних парадигм стала каталізатором соціально-політичних процесів спрямованих на подолання рудиментів «совкового» минулого (постколоніального синдрому), метастази якого довгий час отруювали незалежну українську державу. Тому, на нашу думку, надзвичайно важливо на сьогодні простежити алгоритми зростання і поширення впливу молодіжних організацій і рухів на різні сфери суспільного буття у нашій державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та механізми участі молодіжних об'єднань у суспільно-політичних процесах, що відбулись в Україні розглянуто у значній кількості наукових досліджень, про що свідчать публікації праць А. Коцура, Ю. Бобровніка, В. Головенько, О. Голобуцького, Т. Голобуцької, В. Кулика та інших видатних українських вчених. У своїх напрацюваннях дослідники акцентували увагу на особливостях функціонування, завданнях і цілях, а також ролі молодіжних організацій у трансформаційних та інтеграційних процесах в нашій державі.

Метою статті є дослідження особливостей формування та функціонування молодіжних організацій і рухів в Україні, а також їх вплив на сучасний державотворчий процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільно-політичні трансформації та глобальні виклики XXI століття гостро поставили перед свідомою українською молоддю завдання сприяти швидкому виходу держави на рейки динамічного еволюційного розвитку. Поступово зростає значущість активної молоді у генезисі та еволюції держави і суспільства. Молодіжні організації і рухи, що активізуються за регіональним принципом, стають практичними засобами самореалізації багатьох поколінь. Серед широкого кола дослідників побутує думка, що саме регіональна складова молодіжного руху визначає і формує загальнодержавну концепцію розвитку політичного життя країни в перспективі [1, 259]. Неупереджена і свідомо молодь, об'єднавшись за інтересами і цілями, створює власні осередки на теренах всієї України, зокрема переважна їх більшість реєструється у Києві та Львові. Останні ж, являються засобами виявлення і репрезентації інтересів одного покоління перед суспільством в цілому. Однак у соціо-політичному вимірі не все так однозначно. Через незрілість суспільства адепти «совкової» ідеології, так і не поборовши постколоніальний синдром, сприймали молодіжні організації, у більшій мірі, як новий політичний проект, учасники якого отримують фінансову винагороду. Проте, модерна нація, незаангажована рудиментами радянського однодумства, прагне жити і розвиватися в новій, динамічній, проєвропейській демократичній країні. Модель становлення країни відбувається через призму трансформаційних процесів пов'язаних із зародженням громадського суспільства, євроатлантичною інтеграцією України та черговими етапами національно-визвольних змагань.

Світоглядні парадигми та систематичні політичні зміни у державі стають ключовими каталізаторами переосмислення однією із прогресивних ланок соціуму надважливих критеріїв життєвих цінностей та принципів політичного плюралізму. На руїнах старої системи саме молодь стає в авангарді розбудови соціально-економічного добробуту та демократизації політичної системи держави [1, 259]. Громадсько-політичні організації та їх сателіти стають практичним важелем впливу молодого покоління на політичний бомонд держави всіх рівнів. Вважається що вони за своєю суттю є основною організаційною складовою молодіжного руху та визначають базові вектори його розвитку.

Я. Ярош, здійснивши ґрунтовний аналіз, розглядає тлумачення молодіжних організацій і рухів через фокус об'єктиву колективної діяльності молоді, спрямованої на поліпшення соціально-економічного становища та утвердження гендерної демократії у суспільстві. На його глибоке переконання організації розвиваються за наступними етапами: організація, мобілізація, вираження, спільності інтересів, спільні зусилля їх реалізації [13, 257].

В епоху глобальної інформатизації молодь все більше перестає бути аполітичною. Із підвищенням політичної компетентності остання дедалі більше цікавиться особливостями функціонування і проблемами держави. Паралельно із цим, в тій же суспільній площині, прямо пропорційно зростає і її активність, створюючи при цьому сукупний політичний інтерес до недопущення згасання демократичних процесів. Зокрема, В. Головенько порівнює молодіжний рух із «своєрідною політичною

системою», головне завдання якої – визначення та реалізація молодіжної політики суспільством [2, 23-33]. Завдяки інтелектуальній свободі, сміливому пошуку нових світоглядних парадигм, молодіжний актив стає фундаментом обох радикальних суспільних зрушень 2004-2005/2013-2014 рр..

Аналізуючи джерела ми можемо констатувати факт існування в Україні як масової організованої соціально-політичної активної молоді у складі молодіжних організацій, так і вузько цільові рухи, які взаємно доповнюються. Дослідники зазначають на домінуючому впливі на молодь саме вузько-цільового руху [7]. Сучасний організаційний молодіжний рух розпочався власне існування з виникнення неформальних культурологічних організацій та об'єднань за інтересами [10, 142]. Витіснені на периферію суспільства, молодь приходила до необхідності політичної боротьби.

По всій Україні в локальних кон'юктурних умовах дедалі частіше активізуються осередки молоді, що позиціонують ідею «незалежності молоді від політики» [9]. Нова фаза розвитку інституціонального демократичного закріплення позицій молоді в суспільстві сприяє підвищенню рівня політичної культури всього свідомого населення нашої держави. На думку В. Кулика такі умови дають перспективну можливість розвитку молодіжної ініціативи, самореалізацію молодого покоління [8].

Ці та інші фактори викликані «Помаранчевою революцією» і незаангажованим баченням «реальної» розбудови держави Україна сприяють широкій можливості розвитку активності та самореалізації молодіжних організацій. На хвилі трансформаційних процесів, в ще слабо розвиненому українському суспільстві відбувається становлення важливого громадянського інституту «молодіжної організації».

Стабільне зростання кількості останніх ознаменувало старт новітнього періоду їх еволюції в Україні. Так Міністерством юстиції України лише впродовж 2006-2007 рр.. було зареєстровано 524 організації молодіжного спрямування різного рівня. На думку вченого А.Фіщука така актуалізація молоді після «кольорової» революції свідчила про її бажання приймати активну участь в організованому молодіжному русі зокрема і у житті держави загалом [12].

Проводячи аналіз особливостей функціонування молодіжних організацій за каденцій різних Президентів України ми дійшли висновку, що значна кількість молодіжних організацій була попросту «припартизована». Складовою молодіжного руху стала його пряма взаємодія із політичними партіями. Нажаль, здавалося б морально застарілі і вичерпавши свої ідеологічні підвалини радянські підходи «політиканства» не дали можливості побудувати «ідеальні» стосунки за принципом автономності, взаємного порозуміння й активної співпраці [6, 5].

Водночас на думку А. Половинця молодіжні громадські організації нині переживають разом із українською державою складний період перебудови та реорганізації. Сучасний молодіжний рух як форма прояву соціальної активності молоді лише розвивається, інституціонується і формує розвинену систему із специфічною внутрішньою структурою та механізмами взаємодії із зовнішнім оточенням [11].

Слід також зважити на думку вітчизняного дослідника громадських об'єднань К. Захаренка, який вважає функціонування молодіжних організацій результатом упущень держави в площині задоволення суспільних потреб молоді. Науковець, критично аналізуючи «потужні» законодавчі підвалини сучасних молодіжних організацій дійшов висновків, що переваги останніх полягають у прагненні вирішити суспільно

назрілі проблеми значно якісніше і до того ж ще й дешевше, використавши при цьому лише власний ресурс та волонтерську ініціативу [5].

Активно розвиваючись останні 10 років, сьогодні, як і на початку свого становлення, молодіжні організації не суперечать векторам розвитку державної молодіжної політики України. Навпаки, вони намагаються всіляко сприяти практичному втіленню засад останньої. Так, підтвердженням даної позиції є думка відомої у наукових колах вітчизняної дослідниці І. Гузенко, яка зазначає: «Маючи глибокі історичні корені, державна молодіжна політика в Україні пройшла шлях від зародження через період пошуків до цілком окресленого й визначеного явища в суспільному житті країни» [4]. Ще одним неупередженим підтвердженням цієї позиції являється внесок молоді в перипетії перебігу «Революції гідності», яка ознаменувала епопею розвитку молодіжних рухів загалом.

Проводячи теоретичні паралелі можемо зазначити, що молодіжні організації та рухи між «Помаранчевою революцією» і «Революцією гідності» стали цілковито закономірним і визначеним явищем в правовій та політичній сфері. Саме за ними, на нашу думку, має бути декларативно закріплене право формувати і реалізувати державну молодіжну політику в Україні.

Проблемним ключем залишається усвідомлення дійсних можливостей діяльності молодіжних організацій, так, як задекларовані положення і вектори діяльності охарактеризовані в положеннях організацій попросту нівелюються. Незважаючи на цей ганебний факт пріоритетними цілями діяльності організацій залишаються: розвиток громадських ініціатив, захист прав та любювання інтересів молоді, активна волонтерська діяльність, суспільно-політична та інформаційно-аналітична діяльність, просвітницька робота тощо.

Окремим компонентом українських молодіжних організацій є тенденція інтеграції специфічної частини молодого населення як студенти. Усвідомлення студентством своїх проблем та пошуки шляхів її вирішення є запорукою демократичного розвитку всього суспільства.

Також не слід упускати із поля зору радикально-деструктивні молодіжні громадські організації, нестабільні і різкі у власних висловлюваннях і діяннях. Нажаль, соціальною базою таких утворень являється маргінальна молодь [12]. Так, у тих же подіях «Революції гідності» можна спостерігати зафіксовані факти активізації маргінальної молоді, в ЗМІ названої «тітушками».

Враховуючи той факт, що прогресивні держави світу вже напрацювали і вдало реалізують механізми діяльності молодіжних організацій, наша держава поки що рухається шляхом «спроб і помилок». У нинішніх тяжких соціально-економічних умовах гібридної війни, політичним дисбалансом і постмайданівським синдромом молодіжні організації продовжують бути однією із найефективніших форм реалізації самоврядування та індикатором демократичності політичної системи, яка на сьогодні, лише проходить адаптаційний період, зумовлений викликами часу. Незважаючи на всі перешкоди молодіжні організації за підтримки органів місцевої та центральної влади організаційно змінюються, розширюються, реорганізуються, перетворюючись у складову структури самоорганізації українського суспільства [12, 20-34].

Аналізуючи та підсумовуючи все вище вказане слід зазначити, що з кожним роком дедалі більше зростає кількість і напрями діяльності молодіжних громадських

організацій і рухів, що в своїй більшості викликані суспільно-політичними процесами у державі. Поява нових механізмів втілення молодіжної політики аргументована викликами часу (вплив на систему законодавства, гібридна війна, волонтерська необхідність тощо). Актуальною наразі проблемою продовжує лишатись територіальна нерівномірність поширення молодіжних громадських організацій.

Список використаних джерел

1. Бобровнік Ю. Виникнення та організаційне становлення МГО «Незалежна асоціація молоді» в Україні (2002-2008 рр.) / Юрій Бобровнік // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – №26 – С. 259-263.
2. Головенько В. Зародження українського молодіжного руху / Валерій Головенько // УІМ. – 1994. – №1. – С. 23-33.
3. Головенько В. Молоде покоління України в алгоритмі суспільних процесів / Валерій Головенько // Український соціум. – 2006. – №2. – С. 20-34.
4. Гузенко І. Становлення і розвиток державної молодіжної політики в Україні [Електронний ресурс] / І. Гузенко. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vnv/2009_11/50-62.pdf.
5. Захаренко К. Специфіка взаємодії державної влади та молодіжних організацій / К. Захаренко // Бористен. – 2010. – №1. – С. 32-33.
6. Коцур А., Близнюк І. Сучасний молодіжний рух в Україні (1980-2011): історіографія: монографія / КНУ ім. Т. Шевченка. – К.: Київський університет, 2013. – 190 с.
7. Кулик В., Голобуцька Т., Голобуцький О. Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива: Дослідження / В. Кулик, Т. Голобуцька, О. Голобуцький. – К.: Центр дослідження проблем громадянського суспільства, 2000. – С. 72-76.
8. Кулик В. Сучасний організований молодіжний рух в Україні як об'єкт наукового дослідження / В. Кулик. – Режим доступу: <http://politika.org.ua/>.
9. «Незалежна асоціація молоді» є тільки в Переяславі // Переяславська Рада. – 2003. – №26 (27 червня) – С. 7.
10. Пашиніна Т. Особливості становлення сучасного українського молодіжного руху (1991-2001 рр.) / Т. Пашиніна // Наукові записки. Серія: історія: збірник наукових праць. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – 2001. – Вип. 3. – С. 141-146.
11. Половинець А. Молодіжні громадські організації: критерії класифікації [Електронний ресурс] / А. Половинець. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/dutp/2010_2/txts/10pamokk/pdf.
12. Фіщук А. Проблеми розвитку сучасного молодіжного руху [Електронний ресурс] / А. Фіщук. С Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/november08/18.htm>.
13. Ярош Я. Молодіжні об'єднання в системі громадянського суспільства (гендерний аспект) / Я. Ярош // Науковий вісник. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. Чернівецький університет. Збірник наукових статей. – 2004. – Вип. 229-230. – С. 256-258.

Карпенко А.С.

студентка

Національного університету
біоресурсів і природокористування України

Кропивко О.М.

доцент, к.і.н,

Національний університет
біоресурсів і природокористування України

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН У КІН. ХХ – НА ПОЧ. ХХІ СТ.

У статті досліджуються питання співробітництва України з Польщею. Проаналізовано розвиток двосторонніх відносин між Польщею та Україною з поч. 1990-х і до 2004 рр. Проведено аналіз особливостей розвитку співробітництва країн у політичній, економічній, гуманітарній сферах.

Ключові слова: Україна, Польща, співробітництво, партнерство.

Становлення україно-польських відносин проходило у час відділення України від Радянського Союзу. Польща в цей час продемонструвала великі плани щодо України, підтвердженням стало визнання Республікою Польщею державної незалежності України на другий день після Всеукраїнського референдуму 1991 р., і того факту, що у січні наступного року міждержавами були встановлені дипломатичні відносини на рівні посольств.

Важливим етапом у двосторонньому співробітництві став перший приїзд Президента України Л. Кравчука до Польщі 18-19 травня 1992 р. Сторони підписали міждержавний договір про добросусідство, дружні відносини та співробітництво. В документі підтверджувалась непорушність кордонів обох держав на дату укладення і в майбутньому. Обидві сторони відмовлялися від застосування сили. Також були підписані протоколи, укладені угоди і декларації щодо різних напрямків співпраці.

З метою поглиблення двосторонніх зв'язків України і Польщі в травні 1993 р. з офіційним візитом до нашої держави приїздив Президент Польщі Л. Валенса. Головним результатом цього візиту стало створення Консультативного комітету Президентів України і Республіки Польща.

З 1 травня 2004 р. Польща є членом Європейського Союзу. Відтоді двосторонні зв'язки між Україною і Польщею ґрунтувалися на основній Міжнародній угоді – про партнерство та співпрацю (РСА). Країни ввели візовий режим за угодою «Про умови поїздок громадян». З 1 жовтня 2003 р. Польща ввела безкоштовні візи для громадян України, які бажають перетнути польсько-український кордон, а поляки мали можливість приїздити до України без віз, окрім тих, хто бажав працювати в нашій країні. Із грудня 2007 року Польща змінила правила видачі віз українцям у зв'язку із входженням до Шенгенської зони.

На сьогодні Польща є одним з головних партнерів України у товарно-економічному співробітництві; зокрема між державами було підписано угоду про режим вільної торгівлі.

Значне місце в економічному співробітництві посідає інвестиційна діяльність. У 1997 р. обсяг польських капіталовкладень в економіку України склав 25,9, а вже в кінці 2003 р. польські інвестиції склали понад 150 млн. дол. США. Приблизно половина з них розміщувалася у промисловості (передусім хімічній).

Польські фірми приймали активну участь у співпраці з нашою державою в транспортній, будівельній, організаційній сферах. В Україні на 2003 р. діяло більше 800 підприємств з польським капіталом. Одним із проявів співробітництва з розвитку транспортних зв'язків, стало створення міжнародної асоціації Карпатський Єврорегіон, до якого увійшли відповідні регіони Польщі, Угорщини, Словаччини, України, зокрема польське Підкарпатське воєводство та такі українські області, як Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька та Закарпатська [3]. У межах діяльності цієї структури було створено українсько-польську урядову координаційну комісію з питань міжрегіонального співробітництва та укладено десятки угод між областями України і Польщі.

Новим рівнем організації двосторонніх відносин стало транскордонне об'єднання Єврорегіон «Буг», що об'єднало деякі області України, Польщі та Білорусії. В межах цього утворення налагодили співпрацю Люблінське воєводство та Волинська область, також Сокальський та Жовківський райони Львівської області України. В його рамках підписано ряд угод про прикордонне та двостороннє співробітництво, про співробітництво в галузі охорони здоров'я людей, охорону навколишнього середовища при загрозі надзвичайних ситуацій, гуманітарній сфері.

Важливим чинником, який активно впливає на стан україно-польських відносин, вважається наявність в Україні етнічних поляків (більше 200 тис. громадян) і в Польщі української діаспори (від 350 до 450 тис. громадян) [1;16]. Для їх захисту в країнах створені спілки та товариства.

Водночас, попри активізацію міждержавного спілкування, взаємовідносини між громадянами обох країн в кінці ХХ ст. були ще досить обмеженими. У польському суспільстві існували антиукраїнські настрої; відчувалися наслідки сумнозвісної операції «Вісла», проте нове покоління поляків, ділові кола, бізнесмени скоріше знаходили порозуміння і співпрацювали з Україною. Також в гуманітарній сфері діяли Україно-польські комісії з питань співробітництва у сфері науки і технологій, та у галузі охорони навколишнього середовища.

Головним питанням україно-польської співпраці залишається сприяння західному вектору зовнішньополітичного курсу нашої держави, причому з 2004 р. стосунки розглядалися через призму євроінтеграційних процесів. Адже Польща на відміну України одразу заявила, що готова стати членом ЄС. Їй вдалося за досить короткий час адаптуватися до європейських норм, провести велику кількість реформ, щоб потрапити до першої хвилі розширення Європейського Союзу. Нині для польських підприємств створені нові можливості, які виникли завдяки праці на єдиному європейському ринку, покращилися умови інвестування в польську економіку.

Революція Гідності дала великий поштовх для нового етапу в україно-польських відносинах. 16 травня 2014 р. у Києві відбулося VI засідання Ради МЗС України та МЗС Республіки Польща під головуванням глав зовнішньополітичних відомств двох країн. Захід пройшов у рамках робочого візиту Міністра закордонних справ Республіки Польща Радослава Сікорського до України. У ході засідання ради

сторони обговорили питання українсько-польського політичного діалогу, відносини Україна – ЄС, перспективи співробітництва у сфері безпеки та оборони, культурно-гуманітарної співпраці, а також взаємодію в рамках міжнародних організацій. Особливо йшлося про підвищення ефективності діяльності двосторонніх механізмів співробітництва, організацію візитів високого та найвищого рівнів. У центрі уваги переговорів була тематика врегулювання внутрішньополітичної ситуації в Україні, у зв'язку з анексією Росією Автономної Республіки Крим і підтримкою російською стороною сепаратистських рухів і терористичних організацій у східних областях України. Під час засідання глави зовнішньополітичних відомств підписали План співробітництва між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Республіки Польща на 2014-2015.

Таким чином, очевидним є зацікавлення Польщі у встановленні добросусідських відносин з Україною, які доповнюватимуться бізнес-стосунками. Але збереження українсько-польської співпраці у економічній, політичній, гуманітарній сферах залежить від швидких економічних реформ в Україні, а також від того, як наша держава буде пристосовуватися до європейських стандартів життя.

Література

1. Васильєв Д. Українсько-польські відносини наприкінці ХХ століття // Нова політика, 1998.- № 4. -С. 13-17.
2. Договір між Республікою Польщею та Україною про добросусідство, дружні відносини і співробітництво // Політика і час, 1992. – № 7-8. – С. 12-17.
3. Горун Д. Відносини між Україною і Польщею наприкінці ХХ століття: проблеми розвитку// Матеріали 53-й научної конференції професорсько-преподавательського состава и научных работников (секция международных отношений) . – Одесса, 1999. – С.59-70.
4. Лісіцин Є. Стратегічне партнерство: поняття сучасне // Віче, 1999. – № 2. С. 32-43.
5. Найдер З. Україна та Польща після розширення ЄС: нова політика для старих сусідів // Україна та Польща: стратегічне партнерство у новій Європі: Інформаційно-аналітична збірка. – К.: Інститут Євро-Атлантичного співробітництва, 2004. – С. 27-30.
6. Польща: твій діловий партнер [Текст]: 2004/2005 / М-во економіки і праці, Департамент інозем. інвестицій і промоції експорту, Інститут кон'юктур і цін зовнішньої торгівлі. – Варшава, 2004. – 176 с.
7. Міністерство закордонних справ України: [Електронний ресурс] // mfa.gov.ua/ua/press-center/news/23007-the-vi-meeting-of-the-ukraine-poland-foreign-ministries-council-was-held-under-the-chairmanship-of-foreign-ministers-of-ukraine-and-poland

Аржаных Т.Ф.

кандидат исторических наук

доцент

Ивановского филиала

ФГБОУ ВО «РЭУ

им. Г.В. Плеханова»

ЛИТЕРАТУРНАЯ ЭЛИТА В ПРОЦЕССАХ СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ РОССИИ 1830-1850-Х ГОДОВ: ОСНОВНЫЕ ИДЕНТИФИКАЦИОННЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ И ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ

Аннотация: в статье анализируется роль художественной интеллигенции в процессах социально-культурной модернизации России. Процесс формирования основ самосознания дореволюционной российской интеллигенции рассматривается в широком спектре литературных интеллектуальных течений.

Ключевые слова: модернизация, интеллигенция, Россия.

Анализ модернизационных процессов в России 1830-1850-х гг. в их зависимости только от различных социально-экономических и формально-институционально-политических факторов будет неполным, если не учитывать культурный компонент «хронотопа модернизации» [4]. Россия времён Николаевского царствования представляла собой пример замедленной избирательной модернизации, при которой в некоторых областях отмечался прогресс, однако противоположные тенденции затормаживали перемены. Стране, которая достигла положения великой державы и стремилась сохранить его, необходимо было грамотное население, специалисты по экономике и управлению, развитая наука, сплочённое общество; всё это требовало свободного и быстрого распространения образования в стране. И многое было сделано в этом направлении.

По мнению А. И. Рейтблата, «1820-30-е гг. можно считать периодом существенного прорыва в степени распространения чтения, число регулярных читателей выросло с 12-13 тысяч в 1790 г. до 50 тысяч к середине 1820-х гг.» [7, с.31]. Ещё одним доказательством роста численности образованных людей в период «николаевского» царствования может служить факт увеличения ввоза книг. В 1833 г. было импортировано 280 000 томов, в 1847 г. – 830 000. По подсчётам Н. В. Рязановского, периодическая печать также «сделала рывок вперёд»: между 1831 и 1837 гг. ежегодно в среднем выходило по 46 периодических изданий, к 1851 г. их число выросло до 83 [3, с.137]. В сравнении с XVIII веком, когда в разное время существовало всего 119 изданий, в XIX веке выходило уже 2713 изданий [6, с.505]

Если говорить об основных идентификационных характеристиках отечественной интеллигенции 1830-50-х гг., то вне корреляции с «русскими мотивами» невозможно объективно оценить особенности самоощущения интеллектуалов интеллигентской рефлексии. Русскими интеллигентами были дворяне, неплохо знакомые с европейской цивилизацией, но уже приступившие к критическому осмыслению ее достижений в

области культуры и политического устройства. В условиях актуализации проблемы «Россия – Запад» интеллигенты ощущали себя «русскими по духу». «Русская» доминанта была средством стилистической ограды от Запада, который воспринимался как средоточие иной духовной сути. «Русское» ставилось в параллель «западному» либо в контексте противодействия «объевропеиванию» России, либо из осознания общности исторических судеб Европы и России, но в ракурсе обособления «русского мира».

Интеллигенты были ориентированы на воспитание универсальной интегрированной личности, впитавшей европейскую культуру и лучшие идеальные качества «русской почвы». Замыкание вокруг «русскости» отражало идеологический комплекс интеллигенции, обеспечивало осмысленным наполнением её деятельность: интеллигенты ощущали себя духовными представителями русского народа, призванными за него проделать огромную мировоззренческую работу.

Таким образом, и по определению, и по своему участию в общественно-политической жизни русскими интеллигентами были (и соответствующим образом воспринимались) лица разного национального происхождения и вероисповедания.

«Русскость» как особенность сознания интеллигентов XIX века отражает этнодемографические реалии того времени. В процентном соотношении к началу девятнадцатого века русские составляли 53 % от всего взрослого населения страны, украинцы – 21, 8 %, белорусы – 8 %. Таким образом, три восточнославянских этноса вмещали в себя более 82 % населения царской России. Приверженцы православной веры были самой большой конфессиональной группой, в 1815 году составившей $\frac{3}{4}$ населения [5, с.67-88]. В употреблении понятий «русский – российский» не было контекстуальной системности. Разумеется, существовало множество ситуативных выражений своей национальной идентичности. Это подтверждает переписка образованных людей Николаевской эпохи. В одних случаях они причисляли себя к «русскому царству», в других – обозначали вполне конкретно свою национальную принадлежность. Эпитет «русский» в современных исследованиях уместно использовать в том смысле, в каком он обычно применялся в дореволюционный период, когда это определение не имело узкого этнического или конфессионального значения.

Существенным моментом, вплетённым в ткань дореволюционной интеллектуальной истории стал инверсионный поворот литературы. Стало возможным особое символическое позиционирование не только художественной элиты, но и просвещённой бюрократии: обе социальные группы оказывались носителями инновативной функции и инициаторами модернизационных проектов либо по долгу службы, либо в границах литературного модуса, дистанцируясь в крайностях интроспекции от официально-казённой социальности.

Вышесказанное вовсе не означает, что в 1830-40-х гг. все мыслящие люди ушли в литературу и стали рефлексировать. Хотя, безусловно, рефлексия – феномен особого интеллигентского мироотношения. Для интеллигенции важным является ощущение автономности, что не означает индивидуализма. Автономность интеллигента является следствием специфики его трудовой деятельности, а именно – создания культурных инноваций. Впрочем, любой интеллигент – член какой-либо социальной, профессиональной или иной группы, и необходимость следовать требованиям этой группы ограничивает автономность. Для представителей элитарных слоёв значимым было следовать корпоративным правилам и ценностям. Важную роль играл долж-

ностной статус, в то время как для многих интеллигентов место в официальной иерархии не столь существенно. Дворянскую интеллигенцию от управленческой бюрократии отличало стремление первой стороны сохранить при добросовестном исполнении своих служебных обязанностей известную степень «самостийности» по отношению к государственной структуре. «Комплекс» интеллигента мог проявляться двояко: либо в нежелании «врасти» в систему, быть структурной единицей в «административно – бюрократической машине» и выполнять утилитарные функции, либо в крайностях интроспекции, когда государственной службе противопоставлялась приватная жизнь внутренне независимых людей – подобные глубинные психологические состояния были формой протеста и неприятия нивелирующей личность официально – казённой действительности.

Групповая самоидентификация в кружках и салонах как характерная черта поведенческой парадигмы интеллигенции объясняется ещё и особенностями мировоззрения дворянских интеллектуалов интеллигентской рефлексии. Как наиболее образованный социальный слой, дворянство было в значительной степени включено в традицию новоевропейского гуманизма и философского антропоцентризма. Протоиерей Г.В. Флоровский обращает внимание на существование «разнокачественных сторон внутри индивидуальной и коллективной мысли – секулярного и сакрального компонентов» [8, с.128]. Таким раздвоенным в интеллектуально – духовном смысле личностям трудно было осознать себя полностью включёнными в православную традицию, равно как индивидуалистическая этика образованных людей не совпадала с надличностной государственной этикой, когда абсолютный приоритет в глазах верховной власти имели общее благо и общественный порядок, ради которых следовало пожертвовать и правами человека, и самой личностью. Литературная среда стала способом «внутренней эмиграции» людей, которые задумывались над мировоззренческими вопросами, переживали их, но не совсем в рамках православного мироучувствия с его мотивами самоумаления, самоотрицания личности и бытия перед Богом. Секуляризованному в значительной степени сознанию художественно – философское осмысление действительности представлялось более приемлемым.

Американский историк и социолог германского происхождения Элис Виртшафтер ставит под сомнение традиционную трактовку социальной структуры дореформенной России как жесткой, скованной неподвижными иерархическими рамками, и обосновывает совершенно противоположный вывод о том, что четырёхчленная сословная парадигма (окончательно сложившаяся к 1832 г., когда в законодательном порядке были утверждены дворянство, духовенство, городские и сельские обыватели в качестве полноправных гражданских слоев) не соответствовала социальной фрагментированности российского общества, реально существовавшей со времен Московской Руси [2, с.7-8].

Исследовательница допускает возможность рассмотреть феномен интеллигенции в рамках поиска действенных социальных связей [2, с.189]. На факт «социального расслоения дворянства в первой половине XIX века, появления в нем различных групп, которые расходились между собой по литературно-эстетическим, политическим интересам», обращает внимание целый ряд отечественных исследователей [1].

Культурно-психологическое позиционирование разночинцев и дворян в литературе – ещё один факт в пользу вывода о многосоставности формировавшегося

слоя інтэлігенцыі. Разночінцы існавалі і ў XVIII веку, і раней. Но толькі ў 1830-1840-е гады ў іх з'яўляецца магчымасць абасновацца ў літаратуры, паколькі ў это время ўстанаўліваецца звычай плаціць гонарар. Эта полістная і постатейная оплата адкрыла уголок, дзе першасуперніе значенне мелі талант і лічныя заслугі, а не арыстакратыіскае прыходжанне. «Комплексы аутсайдеров» прадэпедылі асобенную актывнасць разночінцаў ў літаратуры: ім прыходзілось асваіваць тыпы сацыяльнай камунікацыі і фармы абысвенных аб'яднанняў, стзаныя раней ў среде дворянства.

Творчэскае пачало как новая форма сацыяльнага абыснення, уже не на аснове сословно-іерархыіскаіх атыношеній, пазваляло ўстанаўліваць кантакты разлічнай протяжэннасці: усное слово – камунікатыўныя кантакты бліжняй среды, печатное – адаленныя ў прастранстве і времеі. Так ў літаратурнай среде п'яўляецца асобая «абысвенная корпорация», ачерченая размытой прерывистой лініей худохвественно-літаратурнаго творчэства, дзе мера таланта і урвень мастэрства яўлялісь гл'явными ідентыфікатарами ў рэпрезентацыі «своі – чужые». Інтэлігенцыя ў ліце актывных членов этой групы заняла своё место ў літаратуры, ў граныцах котрой асуществлялось сацыяльно-культурное пазыцыяірование межсословной генерации аўтономных інтэлектуалов, імевшых асобый комплекс служенія ідеалу.

Літаратура

1. См. об этом: Бокова В. М. «Эпоха тайных обществ». (Русские общественные объединения первой трети XIX в.). М.: Реалии-Пресс, 2003. 656 с.; Козлова Т. А. Роль литературных объединений в формировании общественно-политического мнения в России (первая половина XIX в.) // Политико-правовые идеи и институты в их историческом развитии. М., 1980. С. 57-61; Литературные салоны и кружки. (Вступительная статья Н. Л. Бродского). М., 2001. С. 8.
2. Виртшафтер Эліс Киммерлінг. Соціальные структуры: разночінцы ў Російскай імперыі /Э.К. Виртшафтер: Перевод с англ. Т.П. Вечериной. Под ред. А.Б. Каменского. М.: Логос, 2002. 271 с.
3. Виттекер Цинтия. Граф С.С. Уваров и его время /Цинтия Виттекер: Перевод с англ. Н.Л. Лужецкой. СПб.: Академический проект, 1999. 350 с.
4. Автор концепта – Витторио Страда. Понятие «хронотопа модернизации» позволяет учитывать условия модернизационных преобразований, разнящихся не только количественно, но и качественно, в зависимости от времени и места протекания.
5. Каппелер А. Россия – многонациональная империя. Возникновение. – История. – Распад. М., 2000. С. 87-88.
6. Очерки русской культуры XIX века: в 6 т./ Редколл.: Л.В. Кошман и др. М.: Издательство Московского государственного университета, 2001. Т.3. 639 с.
7. Рейтблат А. И. Как Пушкин «вышел в гении». Историко-социологические очерки о книжной культуре Пушкинской эпохи. /А.И. Рейтблат. М.: Новое литературное обозрение, 2001. 336 с.
8. Флоровский Г. В. Пути русского богословия. //Г.В. Флоровский. Париж: ИМКА-ПРЕСС, 1988. 599 с.

Козубенко Ю.Л.

Кандидат історичних наук, викладач кафедри
медико-біологічних дисциплін і валеології
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ
ім. Г. Сковороди»

НАУКОВА ШКОЛА ПРОФЕСОРА М.І. КОТОВА

Ключові слова: М.І. Котов, ботаніка, охорона природи, наукова школа.

Ключевые слова: М.И. Котов, ботаника, охрана природы, научная школа.

Keywords: M.I. Kotov, botany, conservancy, scientific school.

Професор Михайло Іванович Котов (1896–1978) – видатний український вчений-ботанік, один із піонерів природоохоронної справи в Україні, поєднував власні наукові дослідження з громадською, педагогічною та редакторською діяльністю. Результатом багаторічної діяльності вченого стало започаткування ним наукової школи у галузі систематики рослин та охорони природи України.

Працюючи в Інституті ботаніки АН УРСР, М.І. Котов, окрім наукової роботи, займався підготовкою молодих кадрів, що навчалися в аспірантурі.

У доповідній записці Президії АН УРСР до секретаря ЦК КП(б)У І.Д. Назаренка про стан підготовки й захисту дисертаційних досліджень від 13 грудня 1950 р. було сказано, що з випуску 1950 р. (66 осіб) захистилися тільки 6 чоловік, 10 представили дисертації до захисту, ще 5 дисертацій планувалося подати до захисту до кінця року. Таким чином, виконання плану випуску аспірантів у 1950 р. становило близько 30%.

Такий стан із захистом дисертацій пояснювався тим, що більша частина аспірантів прийшла на навчання з вищих навчальних закладів без виробничої практики та досвіду науково-дослідницької роботи. Крім того, частина керівників приділяла недостатньо уваги контролю роботи аспірантів. Так, наприклад, професор М.І. Котов (Інститут ботаніки) не забезпечив підготовку дисертації аспіранткою Г.А. Кузнецової.

Станом на 1950 р. підготовкою аспірантів в Академії наук УРСР керували 38 осіб – дійсних членів АН УРСР, 31 член-кореспондент АН УРСР, 27 докторів наук, у тому числі М.І. Котов, а також 35 кандидатів наук. Таким чином, у середньому на одного дійсного члена, що працював в одному з інститутів Академії наук УРСР, припадало в середньому по 2–3 аспіранти, на одного доктора та кандидата наук – 1–2 аспіранти. У відділеннях суспільних наук аспірантами керували головним чином кандидати наук. В інших відділеннях аспірантами керували кандидати наук лише за тими спеціальностями, за якими були відсутні доктори наук.

Причиною недовиконання плану підготовки дисертацій науковими співробітниками та аспірантами була насамперед недостатня увага директорів інститутів та вчених рад [1].

Це був лише одиничний випадок у науковій діяльності М.І. Котова. У подальшому він вчасно та сумлінно готував аспірантів до захисту.

М.І. Котов виховав велику кількість майбутніх науковців. Серед його учнів – Г.Т. Шимкус, Т.Я. М'якушко та багато інших. Найвідомішими учнями М.І. Котова стали В.І. Чопик, С.С. Морозюк та В.В. Протопопова.

Віра Вікторівна Протопопова – визначний український учений, роботи якого стали вагомим внеском у флористику та систематику судинних рослин, фітогеографію, фітосозологію. Вона є засновником власної наукової школи з вивчення синантропної та адвентивної флори в Україні. Широку популярність В.В. Протопоповій принесла серія наукових праць із дослідження біології інвазій та урбанofлористики, які отримали міжнародне визнання та широко цитуються у вітчизняних і зарубіжних наукових роботах. В.В. Протопопова – провідний фахівець і головний консультант в Україні з проблем неаборигенних інвазійних організмів. До широковідомих результатів наукових робіт В.В. Протопопової належать встановлені нею закономірності формування та реконструкція динаміки адвентивної флори в історичному аспекті, гіпотеза про існування порогу видового різноманіття синантропних флор, оригінальна схема їх еколого-флористичних комплексів, розробка наукових основ оцінки впливу інвазійних рослин на довкілля.

Починаючи з 1958 р. й дотепер, тобто впродовж майже 50 років, наукова діяльність В.В. Протопопової пов'язана з відділом систематики та флористики судинних рослин Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. Роботу в цьому відділі вона розпочала під керівництвом видатного вітчизняного ботаніка – флориста, систематика, геоботаніка, флорогенетика, фітосозолога, ресурсознавця, заслуженого діяча науки УРСР, лауреата Державних премій СРСР та УРСР, доктора біологічних наук, професора М.І. Котова, який завжди мав власні принципові судження з усіх проблем ботаніки і привчав до цього своїх учнів. Незалежність думок, оригінальність поглядів, принциповість, надзвичайна працелюбність М.І. Котова та глибоке знання ним флори й рослинності вразили молоду дослідницю і вплинули на її подальші ботанічні зацікавлення [4].

В.В. Протопопова розпочала свою наукову діяльність з усебічного і глибокого дослідження дуже динамічної групи рослин, якою є адвентивна фракція флори. Вона виявила її видовий склад у флорі України, закономірності формування та розвитку, окреслила перспективи подальших досліджень. У 1966 р. В.В. Протопопова успішно захистила кандидатську дисертаційну роботу, тема якої на той час була нетрадиційною: «Адвентивні рослини Лісостепу і Степу». Науковим керівником цієї роботи був професор М.І. Котов. Дисертація В.В. Протопопової – перше в Україні широке й багатогранне дослідження видів адвентивних рослин, яке торкалося не тільки практичних питань (боротьба з бур'янами), а й, передусім, теоретичних – історичних аспектів розселення адвентивних рослин у нових регіонах, формування їх вторинних ареалів, взаємодії з місцевою флорою. Згодом, у 1973 р., ці оригінальні матеріали були опубліковані як окрема монографія [2, 9].

Іншим відомим учнем М.І. Котова був Володимир Іванович Чопик – учений-ботанік, основні наукові праці якого присвячені флористичі, фітоекосозології та фітохорології. В.І. Чопик був піонером досліджень у галузі охорони рослинного світу та фітохорології в Україні. Ініціював і був автором першого видання «Червоної книги Української РСР» (1980); співавтором першого (1978) і другого (1984) видання «Красной книги СССР». У співавторстві з академіком АН СРСР А.Л. Тахтаджяном брав участь у підготовці для території СРСР зведення про рідкісні й ендемічні види

флори Європи для першого (1976) та другого (1982) видання в Англії. Започаткував і обґрунтував два нові наукові напрями у фітосозології: аутфітосозологію (охорона окремих видів рослин) та синфітосозологію (охорона рослинних ценозів), які розвиваються й примножуються його учнями та послідовниками. Автор близько 200 наукових праць, серед яких 19 монографій, довідників, навчальних посібників. Підготував 18 кандидатів і докторів наук [5].

Світлана Сергіївна Морозюк – учений-ботанік, автор першого вітчизняного підручника з біології для шостого класу. Упродовж життя, вона пройшла шлях від старшого лаборанта до старшого наукового співробітника в Інституті ботаніки імені М.Г.Холодного НАНУ, працювала викладачем кафедри ботаніки Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова. Нині С.С. Морозюк працює професором кафедри екології Інституту природничо-географічної освіти та екології НПУ імені М.П.Драгоманова.

С.С. Морозюк є автором близько 200 друкованих праць, серед яких підручники та навчальні посібники «Географія рослин з основами ботаніки» (1991), «Определитель высших растений Украины» (1987), «Систематика рослин. Лабораторні заняття» (1988), «Польова практика з ботаніки. Програма і методичні вказівки» (2004), «Лабораторні заняття з систематики судинних рослин» (2008), «Систематика судинних рослин. Курс лекцій» (2009), та ін. Професор С.С. Морозюк, тривалий час працювала у складі науково-методичної комісії Міністерства освіти і науки України. За значний внесок у розвиток середньої та вищої педагогічної освіти України низку викладачів кафедри ботаніки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, у тому числі й С.С. Морозюк, було нагороджено знаком «Відмінник народної освіти України» [3].

Отже, у період роботи в Інституті ботаніки АН УРСР професор М.І. Котов, окрім власних наукових досліджень, займався підготовкою молодих кадрів. Учений започаткував наукову школу з дослідження адвентивної рослинності України, ідеї якої розвинула у своїй науково-дослідній роботі його учениця В.В. Протопопова. Напрацювання М.І.Котова у сфері охорони природи продовжив В.І. Чопик, а в галузі систематики рослин – С.С. Морозюк.

Література

1. Архів Президії НАН України, м. Київ. – Фонд 251. – Оп. 1. – Спр. 386. Доповідна записка Президії АН УРСР до секретаря ЦК КП(б)У І.Д.Назаренка про стан підготовки і захисту дисертаційних досліджень., арк. 228–235.
2. Ільїнська А. П. Віра Вікторівна Протопопова / А. П. Ільїнська, І. А. Тимченко, М. В. Шевера. – К.: Фітосоціоцентр, 2008. – 50 с.
3. Морозюк Світлана Сергіївна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Морозюк_Світлана_Сергіївна. (Дата звернення 25.02.2016).
4. Протопопова Вера Викторовна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.businessbookgf.org/business_partners/personas/golden_fortune_protoporova_vira_viktorivna. (Дата звернення 28.02.2016).
5. Чопик Володимир Іванович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Чопик_Володимир_Іванович. (Дата звернення 29.02.2016).

Карчава О.В.

ст. преподаватель кафедры ТИЯ

Ефимова А.Н.

ст. преподаватель кафедры ТИЯ

Сибирский Государственный

Аэрокосмический Университет

г. Красноярск, Россия

К ВОПРОСУ ВЫБОРА СТИЛЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ КАК ОДНОГО ИЗ УСЛОВИЙ ОРГАНИЗАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Ключевые слова: педагогическое руководство, педагогическая позиция, стиль педагогического общения, педагогическое мастерство

В выборе стиля педагогического общения находят выражение особенности коммуникативных возможностей педагога; сложившийся характер взаимоотношений преподавателя и студентов; творческая индивидуальность педагога; личностные особенности учащихся. Будучи категорией социально и нравственно насыщенной, стиль общения неизбежно отражает общую и педагогическую культуру преподавателя.

В число наиболее трудных задач, встающих перед преподавателем высшей школы, входит организация продуктивного педагогического общения. И очень важно так организовать взаимодействие со студентами, чтобы этот неповторимый процесс состоялся наиболее эффективно. Значительную роль здесь играет, выбранный педагогом стиль общения. Одним из важнейших требований, которые предъявляет педагогическая профессия к личности преподавателя, является четкость его социальной и профессиональной позиции. Профессиональная позиция педагога – это система интеллектуальных и эмоционально-оценочных отношений к миру, педагогической действительности и педагогической деятельности. Социальная и профессиональная позиции педагога не могут не отразиться на стиле его педагогического руководства, под которым понимаются индивидуально-психологические особенности взаимодействия педагога с учащимися.

Первое экспериментальное психологическое исследование стилей руководства было проведено в 1938 году немецким психологом Куртом Левиним. В этом же исследовании была введена классификация стилей руководства, которая широко используется и на сегодняшний день. Итак, общепринятой классификацией стилей педагогического общения является их деление на авторитарный, демократический и попустительский.

Яркие примеры всех этих стилей руководства можно найти в любом литературном произведении, посвященном жизни школы.

Так, главный герой романа Ф. Сологуба «Мелкий бес», учитель гимназии Передонов — типичный авторитарный педагог. Он свято верит в то, что гимназии

ста можно обуздать только силовыми методами, и главным средством воздействия считает заниженные оценки и розгу. В автобиографической повести Г. Черных и Л. Пантелеева «Республика Шкид» перед нами проходит целая вереница образов учителей, которым приходится «подбирать ключ» к бывшим беспризорникам с уголовным прошлым. Те, кто придерживаются попустительского стиля, очень скоро покидают стены школы, затравленные учениками. Особенно показательна история с молодым педагогом Пал Ваньчем Ариковым, выдававшим свое панибратское общение за новое слово в педагогике. Вместо уроков литературы ученики болтали с ним, как с равным, пели, бездельничали, но вскоре сообразили, что такая «учеба» не приносит никаких плодов, и сами отказались от якобы «демократического» педагога. Подлинный демократический стиль в работе проявлял лишь директор школы, твердо знавший, что ребятам необходима и возможность проявить инициативу, и сдерживающее их буйные порывы руководство. Образ этого мудрого и терпеливого преподавателя ярко воплотил в экранизации книги Сергей Юрский — человека, соизмеряющего силы учеников с их способностями и эмоциональными выплесками.

Попустительский (анархический, игнорирующий) стиль общения – характеризуется стремлением педагога минимально включаться в деятельность, что объясняется снятием с себя ответственности за ее результаты. Такие педагоги формально выполняют свои функциональные обязанности, ограничиваясь лишь преподаванием. Попустительский стиль общения реализует тактику невмешательства, основу которой составляют равнодушие и незаинтересованность проблемами, как студенческого коллектива, так и учащихся. Следствием подобной тактики является отсутствие контроля над деятельностью учащихся и динамикой развития их личности. Успеваемость и дисциплина у таких педагогов, как правило, неудовлетворительны.

Общими особенностями попустительского и авторитарного стилей общения, несмотря на кажущуюся противоположность, являются дистантные отношения, отсутствие доверия, явная обособленность, отчужденность, демонстративное подчеркивание своего доминирующего положения.

При авторитарном стиле общения педагог единолично решает все вопросы, касающиеся жизнедеятельности, как студенческого коллектива, так и каждого учащегося. Исходя из собственных установок, он определяет положение и цели взаимодействия, субъективно оценивает результаты деятельности. В наиболее ярко выраженной форме этот стиль проявляется при автократическом подходе к воспитанию, когда учащиеся не участвуют в обсуждении проблем, имеющих к ним прямое отношение, а их инициатива оценивается отрицательно и отвергается. Авторитарный стиль общения реализуется с помощью тактики диктата и опеки. Противодействие воспитанников властному давлению педагога чаще всего приводит к возникновению устойчивых конфликтных ситуаций.

Как показали исследования, педагоги, придерживающиеся этого стиля общения, не позволяют учащимся проявлять самостоятельность и инициативу. Их отличает непонимание, неадекватность оценок, основанных лишь на показателях успеваемости. Авторитарный педагог акцентирует внимание на негативных аспектах деятельности учащегося, но при этом не принимает во внимание его мотивы. Внешние показатели успешности деятельности авторитарных педагогов (успеваемость, дисциплина на занятии и т.п.) чаще всего позитивны, но социально-психологическая

атмосфера в таких коллективах, как правило, неблагоприятная. Ролевая позиция этих педагогов объектная. Личность и индивидуальность учащегося оказываются вне педагогического процесса.

Авторитарный стиль общения, по данным Н.Ф. Масловой, порождает неадекватную самооценку учащихся, прививает культ силы, формирует невротиков, вызывает неадекватный уровень притязаний к самому себе и в общении с окружающими людьми. Более того, доминирование авторитарных методов в общении с учащимися приводит к искаженному пониманию ценностей, к высокой оценке таких качеств личности, как «умение выходить сухим из воды», умение использовать других для выполнения того, что должен сделать сам», «умение заставить других беспрекословно подчиняться», «внешняя привлекательность и физическая сила».

Педагог тогда оказывает воспитывающее воздействие на учащегося, когда он умеет (или научается, хотя это необычайно трудно) сопереживать, сочувствовать, проявлять чувство сопричастности, дифференцированно, интуитивно постигая реальное состояние того или иного студента. А эта выдающаяся способность подлинного воспитателя, если она у него, конечно, уже есть, в свою очередь сопрягается с другим свойством его личности — с умением ставить себя на место учащегося, видеть все происходящее не только своими глазами, непредвзято воспринимать его маленькие и большие проблемы, понимать порождающие их причины.

Альтернативой этим стилям общения является стиль сотрудничества участников педагогического взаимодействия, чаще называемый демократическим. При таком стиле общения педагог ориентирован на повышение субъектной роли учащегося во взаимодействии, на привлечение каждого к решению общих дел. Основная особенность этого стиля — взаимодействие и взаимоориентация. В результате открытого и свободного обсуждения возникающих проблем учащиеся совместно с педагогом приходят к тому или иному решению. Демократический стиль общения педагога с учащимися — единственный реальный способ организации их сотрудничества. Особенно в высшей школе, где каждый учащийся является уже сформировавшейся личностью. Для педагогов, придерживающихся этого стиля, характерны объективно-положительное отношение к учащимся, адекватная оценка их возможностей, успехов и неудач. Им свойственны глубокое внимание к учащемуся, целей и мотивов его поведения, умение прогнозировать развитие его учебной деятельности. По внешним показателям своей деятельности педагоги демократического стиля общения уступают своим авторитарным коллегам, но социально-психологическая атмосфера в их коллективах всегда более благополучна. Межличностные отношения в них отличаются доверием и высокой требовательностью к себе и другим. При демократическом стиле общения педагог стимулирует учащихся к творчеству, инициативе, организует условия для самореализации, что создаёт возможность для учащихся почувствовать себя успешными.

Характеристика приведенных выше стилей педагогического общения дана в «чистом» виде, вместе с тем в реальной педагогической практике чаще всего имеют место смешанные стили общения. Педагог не может абсолютно исключить из своего арсенала некоторые частные приемы авторитарного стиля общения. Как показали исследования, они оказываются иногда достаточно эффективными, особенно при работе с группами и отдельными учащимися относительно низкого уровня социально-

психологического и личностного развития. Но и в этом случае педагог должен быть в целом ориентирован на демократический стиль общения, диалог и сотрудничество с учащимися, так как этот стиль общения; позволяет максимально реализовать личностно-развивающую стратегию педагогического взаимодействия.

Справедливости ради необходимо отметить, что современная педагогическая психология утверждает — существуют и такие обстоятельства, когда наиболее плодотворным и адекватным может оказаться все-таки авторитарный стиль. Здесь опять-таки уместно вспомнить уже упоминавшийся роман «Республика Шкид», где единственным способом обуздать «трудных» детдомовцев, недавних беспризорников, в критической ситуации становился именно авторитарный стиль, жесткое руководство, решительные меры. Однако для ситуаций обычного общения, тем более педагогического, это скорее исключение, чем правило.

Говоря о профессиональном педагогическом общении, необходимо обратить особое внимание на такие его важнейшие характеристики, как взаимное стремление понимать и принимать другого, не только эмоционально соизмерять и реагировать, но эмоционально сопереживать, а также умение педагога управлять собственным поведением и осуществлять рефлекссию.

В новых социальных условиях содержание образования должно заботиться не только о приобретении знаний, умений и навыков, усвоении социальных правил и моральных норм, а также, и о развитии личности, ее гармонизации. В качестве первостепенных коммуникативных умений педагога, характеризующих его профессионализм, можно выделить такие качества как: способность устанавливать контакт с каждым отдельным учащимся; корректировать межличностные отношения между воспитанниками; выступать объективным арбитром в решении конфликтов; помогать учащимся в выстраивании отношений взаимопонимания и взаимопомощи.

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что профессионализм педагога характеризуется совокупностью умений педагога создавать диалогическое образовательное пространство, навыком установления контакта и постоянным совершенствованием технологий организации диалога. Педагог должен выстраивать эффективное общение не только для обслуживания предметной деятельности, но прежде всего для создания ситуаций партнерского контактирования. Рассматривая педагогическое общение как вид духовного производства, следует отметить, чем шире у педагога творческий диапазон способов общения, тем выше уровень его профессионализма.

В заключении можно сделать вывод, что профессионализм педагога – это, во-первых, личностные качества, формирующиеся в процессе развития и саморазвития субъекта образования; во-вторых, показатель информированности преподавателя о целях, сущности, особенностях педагогического общения, в-третьих, стремление преподавателя к постоянному совершенствованию коммуникативной деятельности; в-четвертых, его ориентация на личность человека как на главную ценность педагогического процесса, а также способность к нестандартному, творческому решению задач, возникающих в процессе педагогического взаимодействия.

Библиографический список

1. Горянина В.А. Психология общения. – Москва.: Академия, 2007. – 416 с.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – Москва.: Логос, 2004. – 384 с.

3. Мудрик А.В. Общение в процессе воспитания. – Москва.: Педагогическое общество России, 2001. – 320 с.
4. Якушева С.Д. Основы педагогического мастерства. – Москва.: Академия, 2008. – 277 с.

Дорошенко М. І.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
Бердянського державного
педагогічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТИПІВ ТЕМПЕРАМЕНТУ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Актуальність роботи. Темперамент характеризує психічну індивідуальність дитини насамперед з боку властивої їй динаміки нервово-психічних процесів і станів, їхньої інтенсивності, швидкості, ритму, тривалості, перебігу.

Роль темпераменту в діяльності полягає в тому, що від нього залежить ступінь та характер впливу на діяльність як зовнішніх умов, так і внутрішніх – тобто індивідуально-психологічних властивостей людини. Тому одним з шляхів пристосування темпераменту до вимог діяльності є формування індивідуального стилю діяльності.

Кожна дитина має свої індивідуально-типологічні особливості, які особливо яскраво виявляються саме в молодшому шкільному віці.

Своєрідність молодшого шкільного віку полягає в тому, що конституційні особливості дитини вже сформовані, а достатнього життєвого досвіду для даної (навчальної) діяльності ще немає. Саме це дає змогу простежити зародження індивідуального стилю навчальної діяльності (і діяльності в цілому), визначити такі завдання, в яких виявилися б найбільш характерні реакції, пов'язані з типом вищої нервової діяльності й темпераменту, змодельовати умови, потрібні для нагромадження знань, умінь та навичок, що необхідні для розв'язання певних завдань.

Методи дослідження. Для діагностики типу темпераменту було використано методика «Визначення домінуючого типу темпераменту» (О. Белов) (для дітей молодшого шкільного віку). Для проведення експерименту нами було використано пакет взаємодоповнювальних методик, а саме: методики дослідження творчого компонента (П. Торренс), інтелектуального компонента (Методика визначення рівня розумового розвитку дітей молодшого шкільного віку), поведінково-результативного компонента (О. Д'яченко) пізнавальних здібностей та пізнавальної активності.

Критеріальний та системний підходи дозволили визначити ряд психологічних показників пізнавальної активності дітей молодшого шкільного віку:

- в контексті творчого компонента – продуктивність, гнучкість, оригінальність мислення;

- інтелектуального компонента – фіксування й зберігання образів реально існуючих об'єктів, продуктивне запам'ятовування матеріалу, який сприймається на слух (довільне, мимовільне відтворення смислових одиниць у певній послідовності), здатність діяти в плані образів, класифікація та узагальнення об'єктів, конструктивність мислення та орієнтування в просторі, соціальна поінформованість, поінформованість про колір і форму, виділення та відтворення ознак об'єкту, що сприймається за допомогою довільної уваги;

• поведінково-результативного компонента – відношення до змістовної сторони діяльності, відношення до результату діяльності, динаміка емоційного стану, ступінь самостійності у пізнавальній діяльності, готовність до розумової напруги, ступінь повноти сприйняття та збереження завдання, самооцінка результату діяльності, поведінка при ускладненнях.

Сутність дослідження. Дослідженням було охоплено 30 дітей молодшого шкільного віку. Результати дослідження дітей молодшого шкільного віку за домінуючим типом темпераменту (О. Белов) виявили, типи темпераменту у чистому вигляді зустрічаються серед дітей молодшого шкільного віку нашої вибірки вкрай рідко. Загальна більшість виявлених типів темпераментів були змішаними – в них зустрічалися якості і холеричного, і меланхолійного, і флегматичного та сангвінічного типів.

Таким чином, виявилось, що найчисельнішою групою у досліджуваній вибірці є діти з переважанням сангвінічного типу темпераменту, стосовно інших трьох типів темпераментів, то вони знаходяться майже на одному рівні.

В результаті проведеного експерименту було визначено критерії оцінки рівня розвитку пізнавальної активності у дітей молодшого шкільного віку:

- результативний (реальні результати як продукти – досягнення пізнавальної діяльності);
- змістовний (комплекс операційних механізмів, які визначають цілі здійснення вирішення завдань);
- процесуальний (характеристики вирішення завдань за такими показниками як темп, інтенсивність, термін досягнення результату тощо);
- інтегрований (спосіб досягнення оптимального результату за допомогою комплексу «домінантних показників» пізнавальної активності).

На підставі аналізу різних рівнів (високий, помірний, низький) компонентів пізнавальної активності було виявлено неоднакову тенденцію інтегрування розвитку кожного компонента та виділено чотири інтегрованих типи розвитку пізнавальної активності у досліджуваних дітей молодшого шкільного віку «Обдарований», «Високий», «Помірний», «Помірно-знижений». Відповідно до отриманих кількісних даних ми зробили узагальнення:

До типу «Обдарований», з нашої вибірки відносяться троє учнів (10%).

До категорії «Високої» пізнавальної активності відносяться троє учнів (10%).

«Помірний» рівень пізнавальних здібностей та пізнавальної активності виявили 15 учнів (50%).

До «Помірно-зниженого» рівня пізнавальної активності відносяться 9 учнів нашої вибірки (30%).

Висновки: Порівнюючи результати двох етапів експерименту можна зробити висновок про те, що переважна більшість молодших школярів з нашої вибірки, які виявили обдарований або високий інтегрований тип розвитку пізнавальної активності мають переважання якостей сангвінічного типу характеру. Представники флегматичного, меланхолічного та холеричного типу характеру виявили помірний або помірно-знижений тип пізнавальної активності. Це може свідчити про те, що індивідуальні психологічні особливості істотно впливають на ефективну навчальну діяльність молодших школярів і потребує психолого-педагогічної корекції.

ЛИТЕРАТУРА

1. Небылицин В.Д. Темперамент: Психофизиологические исследования индивидуальных различий / В.Д. Небылицин. – Москва: Наука, 1976. – 278 с.
2. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе / Р.В. Овчарова. – Москва: Сфера, 2005. – 240 с.
3. Русалов В.М. Биологические основы индивидуально-психологических различий / В.М. Русалов. – Москва, 1979. – 310 с.
4. Стреляу Я. Роль темперамента в психическом развитии / Я. Стреляу. – Москва: Прогресс, 1982. – 384 с.

Драгола Л. В.

Кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри
практичної психологіїЧеркаський національний університет імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна

РОЗВИТОК УМІНЬ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В ПРОЦЕСІ ЙОГО ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Ключові слова: професіоналізм, фахова підготовка, професійне становлення, практична психологія, особистісна корекція, активне соціально-психологічне пізнання (АСПП).

Keywords: professionalism, professional training, professional development, practical psychology, personal correction, active socio-psychological knowledge (ASPP).

Проблема фахової підготовки практичного психолога як складової його професійного становлення потребує дослідження динаміки професійного становлення особистості. Аналіз робіт, присвячених професійному становленню особистості, засвідчив окремі розбіжності в концепціях даного напрямку. В науковій літературі спостерігається виокремлення різних етапів професійного розвитку, як і відмінності у визначенні його змісту.

Дослідження динаміки професійного становлення особистості передбачає установлення основних фаз (етапів, стадій), виявлення їх послідовності, закономірностей переходу однієї фази в іншу і вивчення загальних умов, що забезпечують професійний розвиток особистості майбутнього фахівця галузі практичної психології. Дослідники, зосереджуючись на окремих аспектах становлення професіонала, акцентують увагу або на проблемі динаміки професійного розвитку (процесуальний підхід), або ж на аналізі особистісних властивостей професіонала (структурний підхід). Професійно важливі якості виділяються в залежності від їх значущості, універсальності для багатьох видів (або окремого виду) професійної діяльності [2].

Професіоналізм практичних психологів визначається не лише рівнем здобутих теоретичних знань, а й ступенем їхньої особистісної відкоректованості, яка слугує передумовою розвитку інструментально-методичного рівня практичної роботи майбутнього практичного психолога. Важливим аспектом підготовки фахівця в галузі практичної психології є розвиток його особистісних характеристик, що забезпечується в процесі глибинно-психологічної корекції, яка введена в програму психологічних факультетів та санкціонована галузевим стандартом знань. Вказані програми нами доповнені розділом, що презентує сутність метафоризації (опосередкованості, контекстності) глибинного пізнання цілісної психіки.

Як зауважують сучасні українські дослідники Г. О. Балл, О. Ф. Бондаренко [1], В. Г. Панок [3], В. А. Семиченко, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева [4], Т. С. Яценко [5; 6] та ін., необхідні значні зміни в системі освіти, які спрямовані на підготовку практичних психологів із метою формування необхідних особистісних

та професійних якостей фахівця. У розв'язанні даної проблеми важливим та специфічним моментом є розробка методів і прийомів безпосередньої роботи психолога з людиною. Останнє передбачає розвиток здібностей самокорекції практичних психологів: усвідомлення та подолання внутрішніх конфліктів і бар'єрів; вироблення вмінь застосовувати набуті знання в практичній роботі.

В особистісній корекції майбутнього практичного психолога передбачаються зміни на загальному структурно-функційному рівні, що викликані соціально-перцептивними викривленнями, які обумовлені системою психологічних захистів. Бар'єри психокорекції пов'язані як із процесом самопізнання у психокорекційній групі, так і з особистісними труднощами практичного психолога. Можна припустити, що труднощі психокорекції практичного психолога спричинені об'єктивними розбіжностями в теоретичній (академічній) і практичній підготовці, а також невизначеністю кінцевої мети психокорекції для кожного конкретного суб'єкта, що й створює перешкоду на шляху самореалізації.

Психолог-початківець набуває досвіду власної психокорекційної практики, що обумовлює його самоаналіз поведінки, та здатність реконструювати деструктивні тенденції поведінки в контексті професійних вимог професії. Можна визначити такі етапи набуття професіоналізму психологом, зокрема:

– *1 етап* – проходження особистісної психокорекції з метою нівелювання внутрішньої суперечності;

– *2 етап* – «привласнення» (асимілювання) учасником інструментарію групових психокорекційних занять та аналіз того, якою мірою його особистісні проблеми заважають взаємодії з іншими людьми, що порушує оптимальність професійної діяльності;

– *3 етап* – супервізія як спосіб професійного вдосконалення, за якої взаємодія психолога з протагоністом відбувається в умовах її спостереження з боку більш кваліфікованого фахівця. Груповий процес АСПП відкриває перспективи апробації професійних можливостей майбутніми психологами, без деструктивних наслідків для респондента.

Для опанування структурно-інструментарними аспектами АСПП важливо майбутньому практичному психологу безпосередньо пройти курс глибокої психокорекції з метою нівелювання внутрішніх, стабілізованих суперечностей, що деструктують поведінку. На відміну від класичної психології, з її орієнтацією на стандартні знання, які теж потрібні, як складова оптимальної професійної підготовки практичного психолога – проходження ж курсу психокорекції за методом АСПП сприяє розвитку рефлексивних знань, здібностей сензитивності, здатності до емпатії, та виваженішого прогнозування (розвиток інтуїції). Володіння психодинамічною методологією (в єдності теорії і відповідних їй методів) дозволяє психологу діяти професійно з орієнтацією на інтереси респондента, що потребує вбудови у внутрішню логіку, яка виявляється в його спонтанній невимушеній активності.

Література.

1. Бондаренко А. Ф. Личностное и профессиональное самоопределение отечественного психолога-практика / А. Ф. Бондаренко // Московский психотерапевтический журнал. – 1993. – № 1. – С. 63 – 76.

2. Драгола Л. В. Метафоричність у системі глибинного пізнання психічного майбутнім практичним психологом: дис. канд. психол. наук : 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» / Л. В. Драгола. – Харків, 2013. – 343 с.
3. Панок В.Г., Уманець Л.І. Особистість практикуючого психолога. Психотерапевтична ситуація. Основи практичної психології: Підручник. / В. Г. Панок, Л. І. Уманець. – К.: Либідь, 1999. – 428 с.
4. Чепелева Н. В. Внутрішні смислові конфлікти як фактор становлення професійної компетентності майбутніх практичних психологів / Н. В. Чепелева // Зб. доповідей наук.-практ. конф. “Конфлікти в педагогічних системах”. – Вінниця, 1997. – С. 320 – 322.
5. Яценко Т. С. Активное социально-психологическое обучение: теория, процесс, практика: учеб. пособие / Т. С. Яценко ; [сост. Т. С. Яценко, Я. М. Кмит, Б. Н. Алексеенко]. – Хмельницкий: НАПВУ; М.: СИП РИА, 2002. – 792 с.
6. Яценко Т. С. Активная социально-психологическая подготовка учителя к общению с учащимися / Т. С. Яценко. – К.: Освіта, 1993. – 208 с.

Гончарова Н. О.

кандидат психологических наук,
доцент кафедры психологии
Полтавского национального
педагогического университета
имени В. Г. Короленка

КАР'ЄРНЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Ключові слова: кар'єра, проектування кар'єри, кар'єрний розвиток, професійне становлення майбутніх учителів.

Key words: career, planning of career, quarry development, professional becoming of future teachers.

Серед багатьох проблем, які постають сьогодні перед системою вищої освіти, однією з найважливіших, є професійна підготовка майбутнього фахівця. Особливої значущості набуває питання проектування, становлення та розвитку професійної кар'єри молодшої людини, пошук, вибір та оволодіння професією. Професійне становлення особистості у соціально-психологічному плані представляє собою досить складний, тривалий, динамічний та багатоплановий процес, оскільки соціально-економічні зміни, які відбуваються в нашій країні, висувають нові вимоги щодо підготовки майбутніх учителів.

Проблемі проектування у вітчизняній науці приділяється велика увага. У психології проектування проаналізовано з різних позицій: як психічний процес (П.К.Анохін, А.В.Брушлинський, В.М. Русалов), як діяльність (Б.Ф. Ломов, Є.М. Сурков), як здатність (Л.О. Регуш, С.Л. Рубінштейн).

Так, проводилися психологічні дослідження щодо: механізмів кар'єрного процесу (Д. Холл, О.С. Гусев та ін.), управління кар'єрою персоналу в організації (Д. Холл, Е. Шейн, А.Я. Кибанов та ін.), факторів, що сприяють розвитку персональної кар'єри (А.О. Деркач, Є.О. Могильовкін, М.В. Сафонова та ін.), розвитку особистості у процесі кар'єри (А.О. Деркач, А.К. Маркова, Д.Е. Сьюпер та ін.), кар'єрних цілей (О.С. Гусев, К.В. Кисельова), гендерні аспекти у побудові кар'єри (М.В. Сафонова, О.Л. Поминова).

Здатність людини будувати проекти стосовно педагогічної діяльності привертають увагу багатьох учених, так як від їх достовірності залежить ефективність професійної діяльності, якість навчання та виховання підростаючого покоління (Б.С. Гершунський, О.С. Заір-Бек, І.В. Бестужев-Лада, Н.В. Кузьміна, Л.В. Лежніна, В.О. Лисичкін, Л.О. Регуш, Л.Л. Тузов та ін.).

Професійне становлення та проектування особистості відображає особливості процесу вибору, визначення майбутньої професії, а також розвиток комплексу професійно важливих якостей, тобто процес формування професіонала.

Кар'єрне становлення починає формуватися на етапі вибору професії. Досить сильно впливає на розвиток даної здібності саме етап професійної підготовки, так як студентський «вік є сприятливим для формування здатності до проектування» [3].

Період навчання у вищому навчальному закладі – це етап життєвого циклу, що завершує перехід до дорослості. На цьому етапі особистість приймає низку важливих рішень, які стосуються вибору місця професійної діяльності та створення сім'ї, стилю життя та конкретних завдань на майбутнє, корегування ціннісних орієнтацій у співвідношенні з новим дорослим статусом та новими життєвими планами. Вибір власної життєвої стратегії є необхідною складовою прогнозування кар'єри. Тому молодій людині необхідно саме під час навчання у виші визначити власні пріоритети [1].

Кар'єрне становлення особистості на етапі професійної підготовки майбутнього педагога здійснюється як процес, що дає можливість вибудувати свою особистість, до якої людина буде прагнути, визначається також домінуюча роль суб'єктивного фактора, тобто усвідомленої цілеспрямованої діяльності людини, що спирається на здатність обирати, визначати орієнтири свого розвитку та шляхи досягнення своїх цілей. У зв'язку з цим студенту педагогічного навчального закладу від самого вступу та до його закінчення необхідна професійна підтримка у підготовці до кар'єрного зростання, враховуючи всі особливості майбутньої професії й готовність особистості до професійної діяльності [2].

Активне управління кар'єрним розвитком студента у процесі навчання як одна з головних умов його професійного та життєвого успіху передбачає [4; 5]:

- формування готовності починати професійну кар'єру з початкових ступенів, пройти увесь шлях професійного та посадового зростання;
- врахування очікувань й установок самих студентів – майбутніх молодих фахівців;
- активне включення студентів у проектну діяльність;
- навчання технологіям самооцінки та реалізації ділового й особистісного потенціалу;
- психологічний супровід адаптації молоді, яка навчається;
- здійснення систематичного моніторингу врахування очікувань та установок якісних змін особистості;
- організація підтримки кар'єрних прагнень студентів, як з боку вищого навчального закладу, так і з боку майбутнього роботодавця;
- сприяння максимально повному використанню можливостей щодо набуття власного професійного, особистісного та кар'єрного потенціалу;
- залучення студентів до участі в суспільних заходах, акціях, що проводяться на різних рівнях.

Готовність студентів до побудови успішної професійної кар'єри складається із пізнавального, мотиваційного, емоційного та вольового компонентів. Виходячи з цього, якщо майбутня професійна діяльність за своїми характеристиками співпадає з мотиваційними, емоційними, комунікативними особливостями молоді людини, то вона зможе побудувати успішну траєкторію кар'єрного росту.

Таким чином, розвиток здатності до проектування кар'єри студентів є важливою умовою досягнення професіоналізму. Кар'єрне проектування виступає як максимальне розкриття і реалізація професійного потенціалу особистості в процесі проходження різних рівнів організаційної структури.

Список використаних джерел

1. Богдан Н.Н., Могилевкин Е.А. Технология карьеры: учеб. пособие / Н.Н. Богдан, Е.А. Могилевкин. – Владивосток: Изд-во ВГУЭС, 2003. – 156 с.
2. Гончарова Н.О. Психологічні особливості прогнозування кар'єри студентів / Н. О. Гончарова // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка.– Том 11. – Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 8. – Частина 1. – Київ, 2013. – С. 236-242.
3. Жуина Д.В. Планирование и развитие карьеры студентов педагогического вуза / Д.В. Жуина // Гуманитарные науки и образование. – № 2(6). – С.82-85.
4. Максименко С.Д., Щербак Т.Д. Професійне становлення молодого вчителя: Навч. посібник / С.Д. Максименко, Т.Д. Щербак. – Ужгород: Закарпаття, 1998. – 105 с.
5. Мордвинцев Л. Планирование карьеры / Л. Мордвинцев. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 208 с.

Юдіна Н. О.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
Полтавського національного
педагогічного університету
імені В. Г. Короленка

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ

Ключові слова: обдарованість, дистанційне навчання, мотиваційна сфера особистості, учбов-професійна діяльність.

Keywords: talent, distance learning, motivational sphere of personality, studying-professional activities.

Розвиток України вимагає нових сучасних поглядів на обдаровану молодь. Вхідження країни у європейський освітній простір, приєднання до Болонського процесу, оволодіння інноваційними технологіями створюють сприятливі умови для навчання обдарованих студентів у ВНЗ. Сьогодення потребує підтримки таких студентів як могутнього творчого потенціалу нації, тому актуалізується питання психолого-педагогічної супроводу талановитої молоді, створення соціального середовища для розвитку їх творчих можливостей. Особливої уваги заслугоує психологічний аспект вивчення проблеми, що допоможе ефективному розвитку обдарованої особистості засобами дистанційного навчання.

О.Є. Антонова у своєму дослідженні виділяє певні характерні особливості прояву обдарованості у студентському віці, серед яких найважливішими є: сила характеру; наявність чітких домагань; легкість засвоєння нових ідей і знань; комбінування знань оригінальними способами; гнучкість у концепціях, способах дій, соціальних ситуаціях; активність, наполегливість, енергійність; неприйняття рутинної роботи; надання переваги складним завданням; незалежність у судженнях; високий рівень розвитку навичок спілкування; характерні особливості розуміння та інтерпретацій подій тощо [1].

Л.А. Вітанчук, порівнюючи навчання обдарованих студентів Німеччини та України, робить висновок, що для студентів обох країн характерними ознаками є: необхідність вільного вибору предметів для вивчення в рамках освітньої програми; самостійність у розподілі вільного часу; гнучкість навчального розкладу; можливість користування індивідуальними навчальними програмами для обдарованих та сучасними технічними засобами, мережею Інтернет [2].

У сучасній психолого-педагогічній науці під дистанційним навчанням розуміють “новий засіб реалізації процесу навчання, основою якого є використання сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій, що дозволяють навчатись на відстані без безпосереднього, особистого контакту між викладачем й учнем, і що реалізуються специфічними засобами Інтернет-технологій або іншими засобами, що передбачають інтерактивність” [3].

До основних переваг дистанційного навчання можна віднести такі: гнучкість у виборі навчального закладу, місця і часу навчання; можливість реалізації індивідуальної навчальної програми кожного окремого студента; поєднання навчання з основною діяльністю; навчання у декількох навчальних закладах одночасно; можливість індивідуальної адаптації навчальної програми до потреб учнів, викладачів або умов; об'єктивність оцінки знань; підвищення творчого і інтелектуального потенціалу студентів за рахунок самоорганізації.

Найбільш поширеними у дистанційному навчанні є моделі розподіленого класу, відкритого навчання (плюс клас) та самостійного дистанційного навчання.

Модель розподіленого класу характеризується тим, що спрямована на невелику однорідну групу студентів, що знаходяться у різних місцях та може складатися одночасно зі студентів традиційної та дистанційної форм навчання, базуються на синхронній комунікації та має обмеження щодо кількості студентів.

Модель відкритого навчання (плюс клас) ґрунтується на використанні друкованого представлення навчального курсу у поєднанні з використанням відеозаписів на електронних носіях. Студент навчається індивідуально, але передбачаються обов'язкові групові заняття за участю викладача (з використанням інтерактивних технологій) для допомоги у вирішенні виникаючих у студентів проблемних питань та отриманні навичок групової роботи.

Модель самостійного учіння передбачає забезпечення студента усіма матеріалами курсу та детальною програмою, надає можливість вільно звертатися до викладача телефоном, електронною поштою та за допомогою комп'ютерних конференцій. Групових занять та безпосередніх особистих зустрічей із викладачем не передбачено [4].

Таким чином, використовуючи дистанційну технологію, можна врахувати специфічну низку особливостей навчальної діяльності обдарованих студентів та сприяти як розвитку особистості в цілому, так і такому її компоненту як мотиваційна сфера.

Мотиваційна сфера є провідною складовою структури діяльності. Вона включає в себе широкий спектр мотиваційних утворень: потреби, мотиви, цілі, інтереси, установки, прагнення, переживання.

Мотивація навчально-професійної діяльності студентів має складну структуру, в якій виокремлюється внутрішня (спрямованість на процес, результат) та зовнішня (спрямованість на винагороду, уникнення покарань) мотивація. Навчальна діяльність є полімотивованою, має домінуючі та другорядні мотиви, які впливають на розвиток і перетворення мотивації навчання впливають такі фактори, як зміст навчальної діяльності, форми навчання, методика викладання, взаємини у колективі тощо.

На сьогодні бракує досліджень мотивації обдарованих студентів дистанційної форми навчання. Ю. І. Машбиць, М. Л. Смольсон [6, 7] наголошують на розвитку у студента дистанційної форми навчання таких навичок, як: самостійне формування мотивів та цілей навчання; уміння самостійно працювати; самостійне планування навчального часу та учбової діяльності; розвиток самоконтролю і самооцінки. Для підвищення ефективності дистанційної форми навчання, здійснення індивідуального підходу автори вважають за необхідне складання психологічного профілю студента. Під профілем студента розуміються індивідуально-особистісні риси, сукупність кон-

цептуальних уявлень, принципів, цільових установок, особистісних характеристик, орієнтацій, мотиваційної сфери, які сприяють більш глибокому й повноцінному баченню студента для підвищення ефективності навчання. Для складання профілю студента необхідно враховувати психофізіологічні, інтелектуальні, едукативні, рефлексивні, характерологічні, мотиваційні та комунікаційні якості.

Таким чином, обдарована молодь є майбутнім країни і потребує психолого-педагогічної підтримки. Обдаровані студенти мають специфічні психологічні особливості навчально-професійної діяльності, які можуть бути враховані при дистанційній технології навчання. Мотиваційна сфера є провідною складовою діяльності. У зв'язку із динамічністю, мінливістю та складною будовою мотивації навчання студентів для її дослідження доцільно використовувати комплексну методiku.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Є. Професійна підготовка педагогічно обдарованого вчителя: проблеми, досвід, технології / О. Є. Антонова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. праць. – У 2-х ч. – Ч. 2. – Київ – Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. – С. 163-168.
2. Вітанчук Л. А. Форми та методи навчання обдарованої студентської молоді /Л. А. Вітанчук // Реформування системи аграрної вищої освіти в Україні: досвід і перспективи: М-ли Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 21 квітня 2005 р. – К.: НАУ, 2005. – Ч.1. – С. 171-173.
3. Битченко А. Н. Дистанционное обучение. Определение, преимущества, проблемы внедрения / А. Н. Битченко, С. А Мясников. [электронный ресурс] – Електронні дані. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua /portal/soc_gum/Pipo /2008_20/08 banari.PDF].
4. Полат Е. С. Педагогические технологии дистанционного обучения / Е. С. Полат ; Под ред. Е. С. Полат. – М.: Академия, 2006. – 400 с.
5. Формування психолого-фізіологічної стійкості, профілактика стресів, розумових емоційних та інших перевантажень обдарованих дітей і молоді, виховання у них патріотизму й громадянської позиції у процесі навчання та виховання: Навч. посіб. / С. Д. Максименко, В. І. Берзін, Р. Т. Бевз та ін.; Нац. мед. Ун-т ім. О. О. Богомольця, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К.: Купріянова, 2004. – 192 с.
6. Машбиц Е. И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения / Е. И. Машбиц. – М.: Педагогика, 1988. – 192 с.
7. Смульсон М. Л. Інтелектуальний саморозвиток у віртуальному освітньому середовищі: зміна парадигми / М. Л. Смульсон // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – Т.8. – Вип. 6. – С. 250-259.

Харченко А. С.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
Полтавського національного
педагогічного університету
імені В. Г. Короленка

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОСВІТИ

Ключові слова: особистість майбутнього фахівця сфери освіти, толерантність, педагогічна толерантність, формування педагогічної толерантності, тренінг.

Keywords: personality of future specialist of sphere of education, tolerance, pedagogical tolerance, forming of pedagogical tolerance, training.

Специфіка педагогічної діяльності передбачає терпиме ставлення до людей різних соціальних верств і культур, віросповідань і політичних уподобань. Проте психологи вважають, що толерантність необхідно формувати в процесі навчання, виховання та самовиховання.

В основі моделі формування педагогічної толерантності майбутніх фахівців сфери освіти, запропонованої Т. Фадеєвою [7], лежить комплексне використання методів педагогічної взаємодії та психологічного впливу, які сприяють особистісному самопізнанню й саморозвитку студентів, рефлексивному осмисленню ціннісно-сміслових основ педагогічної толерантності, що виявляється в розумінні, визнанні та прийнятті індивідуальних відмінностей учасників освітнього процесу майбутніми фахівцями. На її думку, процес формування педагогічної толерантності слід будувати з урахуванням цілісності та єдності особистісних і професійно важливих якостей фахівця сфери освіти, таких, як визнання й прийняття індивідуальності інших, альтруїзм, витривалість у ставленні до фрустраційних ситуацій, життєва задоволеність, адекватна самооцінка, психічна стійкість, неконфліктність, внутрішній локус контролю, рефлексивність, стійкість до невизначеності, емпатійність, креативність.

О. Левченко [5] вважає, що психологічними умовами, які ефективно впливають на розвиток толерантності та толерантної поведінки вчителя є такі: сформованість спрямованості особистості, яка визначає систему мотивів, установок, ціннісних орієнтацій, інтересів, ідей особистості, що визнає толерантність як гуманістичну цінність; реалізація індивідуального підходу в корекційно-розвивальній роботі з розвитку толерантності особистості; формування готовності індивіда до прояву емоційної стійкості, емпатії, асертивності на основі розуміння й прийняття інших, прояву витримки, самовладання, самоконтролю в будь-якій комунікативній ситуації; сприятливий психологічний клімат у колективі, що формується з урахуванням психологічної сумісності його членів; спеціальна система виховання – корекційно-розвивальна робота; володіння вчителями основами філософсько-етичних учень, гуманістичної психології.

Г. Безюлева і Г. Шеламова [3] запропонували програму розвитку толерантної культури педагогів, метою якої є розвиток толерантної культури, професійної само-свідомості та формування Я-концепції.

А. Скок [6] обґрунтовує систему соціально-психологічної підготовки викладачів вишу, яка спрямована на формування у них більш високого рівня загальної і комунікативної толерантності. Ця програма містить як теоретичну частину – навчальний спецкурс «Толерантність і проблема взаєморозуміння», так і практичну – проведення соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на формування і корекцію емоційної та особистісно-діяльнісної складових толерантності.

Когнітивно-орієнтований тренінг толерантності, запропонований Г. Бардієр [2], ґрунтується на розумінні толерантності як установки.

Метою програми тренінгу, який розробила С. Щеколдіна [8], є формування толерантної культури особистості (навичок ведення позитивного діалогу, розвиток здатності до самоаналізу, емоційної стійкості, здатності до емпатії та рефлексії тощо).

Метою семінару-тренінгу «Толерантність учителя», на думку Н. Андрияхіної [1], є демонстрування необхідності застосування принципів толерантності у практиці педагогів, аналіз власних установок.

С. Воднева [3] вважає, що спершу слід створювати установку на формування толерантності у викладачів, після цього у студентів. Нею визначено ряд критеріїв діяльності педагога, що працює за принципом формування толерантності студентів: поведінкові (високий рівень толерантності, духовних цінностей (свобода, любов, відповідальність, совість, уміння взаємодіяти), сформовані позитивні відносини, цілеспрямованість, дисциплінованість, товариськість, відповідальність, самокритичність, моральність, уміння працювати в колективі, готовність надати допомогу); психологічні (удосконалення комунікативної сфери особистості; вміння запобігати конфліктам; високий рівень розвитку соціальних і особистісно-значущих характеристик); педагогічні (створення соціально-педагогічних умов толерантної взаємодії, толерантного освітньо-виховного простору, умов для розвитку синергетичного мислення, що дозволяє приймати широкий спектр особистісних якостей, індивідуальних та етнічних проявів людини; умов культурної взаємодії; використання особистісно-зорієнтованого підходу в навчанні та вихованні); культурні (професійна культура (поєднання компетентності та професіоналізму в певній галузі знань з власне педагогічною культурою особистості); загальнокультурні і духовні цінності, застосування їх у спілкуванні); методичні (забезпечення внутрішньогрупового і міжгрупового спілкування; цілеспрямоване й обґрунтоване вибудовування педагогічного процесу, обирання змісту, дидактичних засобів і методів навчання, спрямованих на формування толерантності у студентів, а також організація позанавчальної діяльності; формування інтересу до навчання).

Таким чином, формування педагогічної толерантності важливо будувати використовуючи різні форми та методи і залучаючи всіх учасників педагогічного процесу. Проте у дослідженнях психологів і педагогів відсутні дані, що дозволяють обґрунтувати формування толерантності майбутнього педагога у структурі його творчо-гуманістичної спрямованості. Цьому питанню буде присвячено наступний етап нашого дослідження.

Список використаних джерел

1. Андрияшина Н. В. Семинар-тренинг «Толерантность учителя» // Классный руководитель. – 2006, № 4. С. 20-34.
2. Бардиер Г. Л. Социальная психология толерантности. Автореф. дис. ... канд. психол. наук. Санкт-Петербург, 2007. 45 с.
3. Безюлева Г. В., Шеламова Г. М. Толерантность: взгляд, поиск, решение. М.: Вербум-М, 2003. – 168 с.
4. Воднева С. Н. Формирование толерантности студентов как педагогическая проблема // Вестник Псковского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные и психолого-педагогические науки. – 2014. – Вып. № 4. – С. 149-154.
5. Левченко Е. Г. Психологические условия развития толерантного поведения учителя. Автореф. дис. ... канд. психол. наук. Красноярск, 2006. 23 с.
6. Скок А. Г. Соціально-психологічні умови формування комунікативної толерантності у викладача вищого навчального закладу. Автореф. дис. ... канд. психол. наук. К., 2007. 19 с.
7. Фадеева Т. Ю. Формирование педагогической толерантности будущих специалистов сферы образования. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Саратов, 2012. 24 с.
8. Щеколдина С. В. Тренинг толерантности. М.: «Ось-89», 2004. – 80 с.

Перетяцько Л. Г.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
Полтавського національного
педагогічного університету
імені В. Г. Короленка

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Ключові слова: мотиваційна сфера особистості, навчальна діяльність, мотивація навчання, провідні мотиви учіння сучасних студентів.

Keywords: motivational sphere of personality, learning activities, studying motivation, the leading motives of study of modern students.

Проблема мотивації діяльності завжди займає провідне місце в психології. Дослідження питань мотивації навчальної діяльності останнім часом стають все більш актуальними. Реформи освіти, сучасні умови життя вимагають від людини наполегливого неперервного навчання, самостійного підвищення свого професійного та культурного рівня. Мотивація навчання є провідною складовою навчальної діяльності студентів. Але дослідники також зазначають, що мотивація є дуже динамічним та мінливим утворенням зі складною ієрархію. Вивчення своєрідності мотивації навчання студентів різних курсів, факультетів та форм навчання та врахування таких особливостей призводить до оптимізації всього навчального процесу. Для формування у студентів протягом навчання позитивної внутрішньої мотивації та підтримання її високого рівня необхідне перш за все виявити особливості мотивації студентів.

Теоретичний аналіз проблеми дозволяє стверджувати, що мотиваційна сфера є важливою складовою структури особистості. За даними досліджень українських вчених М.І.Алексєєвої, Г.О.Балла, М.Й.Боришевського, О.К.Дусавицького, С.Д.Максименко, Ю.І.Машбиця, В.Ф.Моргуна, В.В.Рибалка, О.В.Скрипченка, В.А.Семиченко, Ю.М.Швалба мотиваційна складова є провідним компонентом навчальної діяльності.

З розвитком суспільства змінюються цілі, способи, результати і предмет діяльності студентів: змінюється система знань, навичок, умінь, міняються засоби навчання, зростає роль професійної культури, самоосвіти протягом усього життя. Це пояснюється зростанням вимог до особистості і професійної праці фахівця з вищою освітою, рівня його підготовки й особистих якостей. У діяльності студента все більшу роль відіграє самостійна робота, участь у наукових дослідженнях, виконання професійних задач, спілкування з представниками тієї професії, до вступу в яку він готується у вузі.

Навчальна діяльність студентів відрізняється як від шкільного навчання, головним завданням якого є опанування знаннями, так і від професійної діяльності, завданням якої є практичне виконання певних ділових функцій. Навчальна діяльність студента стає професійно спрямованою, професійно-навчальною діяльністю. Тому в

цей період у структурі мотивації відбувається істотне підсилення ролі професійних мотивів самоосвіти та самовиховання, що виступають як умова професійного розвитку особистості студента [1].

О.М.Леонтьєв висуває положення про полімотивованість діяльності, спираючись на те, що складні форми поведінки і діяльності, до яких належить і навчальна, спонукаються одразу кількома мотивами. Психологи Л.І.Божович, В.К.Віллонас, І.В.Імедадзе, В.І.Ковальов, Є.П.Ільїн підтримують точку зору про обумовленість навчальної діяльності водночас багатьма мотивами. Так, В.Ф.Моргун вважає, що справжня полімотивація має місце при досягненні людиною віддаленої мети (наприклад, у процесі навчальної діяльності – отримання освіти), яка спрямовується довгочасною мотиваційною установкою. Тому перед дослідником мотивації навчання постає задача дослідження не окремої її складової, а сукупності компонентів, що входять до її складу [2].

Традиційна класифікація мотивів навчання включає такі основні групи мотивів: вузькоособистісні, широкі соціальні, зовнішні, внутрішні, позитивні, негативні. Мотивація навчання студента не тільки багатокомпонентна, але і різнорідна та різнорівнева, що робить її надзвичайно складною не тільки для формування, але й для дослідження та аналізу. А.К.Маркова підкреслює, що: «...мотивація навчання складається з ряду спонукань, що постійно змінюються, взаємопереходять одне в одного (потреби і зміст навчання, його мотиви, мета, емоції, інтереси). Тому становлення мотивації є не просте зростання позитивного чи збільшення негативного відношення до навчання, а й ускладнення структури мотиваційної сфери, спонукань, що входять в неї, поява нових, більш зрілих, іноді суперечливих відносин між ними» [3].

Процес вибору професії, навчання в вузі став сьогодні для багатьох студентів прагматичним, цілеспрямованим і відповідним до знань. З появою, комерційного набору до вузу нього прийшли забезпечені студенти, упевнені у правильності свого професійного вибору, добре проінформовані про специфіку майбутньої професійної діяльності. Тому було виявлено відмінності в структурі мотивації отримання вищої освіти в порівнюваних груп студентів: «бюджетні» студенти в цілому мали більш традиційні установки – отримати диплом, здобути професію, вести наукові дослідження, пожити студентським життям, тоді як у «комерційних» студентів домінує прагнення досягти матеріального благополуччя, вільно володіти іноземною мовою, отримати можливість навчання за кордоном, отримати повагу у колі знайомих [8].

Мотиви вступу до вузу багато в чому залежать від соціально-економічних і політичних змін у суспільстві. Є.П.Ільїн виділяє такі мотиви вступу до вузу: бажання знаходитися у колі студентської молоді; велике суспільне значення професії і широка сфера працевлаштування; відповідність професії інтересам і схильностям людини; можливість працювати творчо.

Крім них, він виділяє і такі прагматичні мотиви, як небажання йти в армію чи отримання диплому про вищу освіту [1].

Ю.М.Орлов виявив, що серед соціогенних потреб найбільший вплив на ефективність навчальної діяльності студентів здійснювала потреба в досягненні, під якою розуміється «прагнення до поліпшення результатів своєї навчальної діяльності». Задоволення навчанням залежить від ступеня задоволеності саме цієї потреби. Якщо вона не задоволена, то це змушує студента більше концентруватися на навчанні та підвищує їх соціальну активність [4]. Існують відмінності у значущості мотивів

навчання у юнаків і дівчат. Юнаки частіше відзначають, що обрана професія відповідає інтересам і схильностям, сімейній традиції. А дівчата частіше відзначають велику суспільну значущість професії, широку сферу її примінення, можливість працювати у великих містах, бажання мати хорошу матеріальну забезпеченість професії.

За даними дослідження А. Н. Печнікова та Г.А.Мухіної провідними улюбленими мотивами студентів є професійний мотив та мотив особистісного престижу, менш значущими прагматичний та пізнавальний мотиви. Але на різних курсах роль домінуючих мотивів змінюються. На першому курсі провідний мотив – професійний, на другому – особистісного престижу, на третьому і четвертому курсах – обидва ці мотиви, на четвертому – ще і прагматичний. На успішність навчання більш впливають професійний і пізнавальний мотиви. Прагматичні мотиви в основному характерні для малоуспішних студентів [5].

Р.С. Вайсман спостерігав динаміку зміни від першого до четвертого курсу таких мотивів: мотиву творчого досягнення (прагнення до успіху в науковій діяльності); формально-академічного мотиву (мотивація на відмітку, висока успішність навчання); потреби у досягненні (високі значення обох мотивів). У результаті дослідження виявилось, що творчий мотив та потреба у досягненні збільшуються від третього до четвертого курсу, а формально-академічний мотив з другого до четвертого курсів [6].

Таким чином, дослідниками підкреслюється значення позитивної мотивації навчання в забезпеченні успішного оволодіння знаннями і уміннями. При цьому виявлено, що висока позитивна мотивація може грати роль компенсаторного фактору у випадку невисоких здібностей; але в зворотному напрямку цей фактор не працює – високий рівень здібностей не може компенсувати відсутність навчальної мотивації та не призводить до значних успіхів у навчанні.

Література:

1. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы – СПб: Изд-во «Питер», 2000. – 514 с.
2. Моргун В.Ф. Мотивация разносторонней деятельности учащегося // Учителям и родителям о психологии подростка. – М.: Высшая школа, 1990. – С.91-129.
3. Формирование интереса к учению у школьников / Под ред. А.К.Марковой. М., 1986. – С.14.
4. Орлов Ю.М. Потребностно-мотивационные факторы эффективности учебной деятельности студентов ВУЗа: Автореф. ...д-ра психол. н. М., 1984.
5. Печников А.Н., Мухина Г.В. Особенности учебной мотивации курсантов юридических вузов МВД. – Психология: итоги и перспективы: Тезисы научно-практической конференции. – СПб., 1996.
6. Вайсман Р.С. К проблеме развития мотивов и потребностей человека в онтогенезе// Вопросы психологии. – 1973. – №6.

Вінтюк Ю. В.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри
Соціології і соціальної роботи
Національного університету
«Львівська політехніка»

ПРОБЛЕМА ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГІЇ У БАЧЕННІ СТЕПАНА БАЛЕЯ І ЇЇ СУЧАСНИЙ СТАН

Ключові слова: навчальний процес, викладання психології, експеримент.

Key words: learning process, teaching of psychology, experiment.

Сучасна реформа системи освіти, що орієнтується на її перебудову у відповідності до світових вимог, неодмінно повинна враховувати наявні досягнення у різних сферах науки, психології зокрема. Однак, як відомо, подібні завдання неодноразово ставилися у минулому. З огляду на це доцільно ознайомитися з підходом до викладання психології у навчальних закладах, запропонованим українсько-польським вченим С. Балеєм. Лише орієнтація на досягнення сучасної науки, разом з врахуванням найкращих здобутків минулого, дозволить підняти рівень викладання психології на рівень світових вимог; що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета роботи: розглянути основні аспекти проблеми викладання психології, у баченні С. Балея, для з'ясування запропонованого ним підходу до її вивчення; а також охарактеризувати її сучасний стан.

Протягом свого життя С. Балеї довгий час викладав у гімназіях (з 1907 до 1927 р.), у т. ч. психологію; а потім різні дисципліни психолого-педагогічного спрямування, в основному на посаді завідувача кафедри психології виховання університету у Варшаві (з 1928 до 1952 р., з перервою в роки війни). Ще під час навчання в університеті він сформувався як науковець, писав і публікував наукові праці, тому помічав вади тогочасної системи освіти, викладання психології зокрема. Дану проблему вчений розглянув у праці: «Експеримент в науці психології» (1913) [1].

На початку викладу Балеї констатує наступне вихідне положення: «Що експеримент і демонстрація повинні бути наявними при викладанні психології в гімназії, не викликає сьогодні у колах фахівців ніяких сумнівів. Сам факт, що сучасна психологія є суто експериментальною наукою, достатній для обґрунтування потреби введення дослідів при поданні учням її елементів; бо чи можливо ознайомити когось дійсно, принаймні в елементарний тільки спосіб, з якоюсь галуззю знання, не даючи йому пізнати того, що є головним знаряддям її досліджень? А власне тим засобом для психології є експеримент» [1, с. 151].

Далі вчений розглядає труднощі, які виникають при викладанні психології. Перша з них зумовлена, на його думку, наявністю різних напрямків психологічної науки, які, відповідно, дають інший погляд на ті ж самі проблеми, і по-різному пояснюють їх. Перед вчителем постає проблема, дидактичного характеру: як ставитися до такого розмаїття при викладанні предмету? Чи повинен він інформувати учнів

про суперечності між поглядами різних шкіл, чи має стати при навчанні на одному з них, а в такому випадку на якому? Причому, відзначає автор, різні вчителі по-різному вирішують дану проблему, але щоразу неодмінно упускають якісь важливі особливості науки, яку викладають. Оскільки одне явище може мати різні пояснення, це ускладнює вибір вчителем приладів для його демонстрації: “Яку з моделей повинен він придбати для закладу, в якому навчає?” [1, с. 152]; це ж питання виникає при викладі теоретичного матеріалу.

Згодом С. Балей переходить до розгляду наступного аспекту проблеми – складності вибору психологічних дослідів, які були б придатними для проведення в класі на уроці психології. На його думку, вони повинні відповідати певним вимогам: бути простими і переколивими, а також не вимагати багато часу, дорогого обладнання та придатними для спостереження відразу всіма учнями. Однак лише невелика кількість відомих і описаних у спеціальній літературі експериментів відповідають таким вимогам. Він констатує, що досліді, необхідні для демонстрації при викладанні більшості тем курсу психології, взагалі не створені.

Після цього автор розглядає наступну складність: нестачу приладів і макетів для демонстрації, навіть для відомих дослідів, що відповідають необхідним вимогам, а також брак коштів на їхнє придбання для потреб навчальних закладів. Крім цього, їх як розробляють, так і виготовляють не достатньо, тому придбати їх не можливо, зокрема через те, що ряд із них коштують дуже дорого; інші не мають необхідних інструкцій тощо.

Ускладнює дану проблему ще й брак спеціальної дидактичної і методичної літератури, яка б допомагла викладачеві психології підбирати досліді для демонстрації, та надавала йому необхідні вказівки з застосування відповідних пристроїв. З'ясувавши зазначені аспекти проблеми, Балей спрямовує виклад на пошук можливостей її вирішення.

Передусім він відзначає, що розглянув наявні труднощі не для того, щоб відмовитися від демонстрації експериментів на заняттях з психології; а навпаки, вказав на перешкоди, щоб знайти способи усунути їх якнайшвидше. Далі вчений вказує шляхи подолання наявних труднощів. Всі можливі способи їх усунення він поділяє на дві категорії: перші з яких не можливо реалізувати відразу, і тому вони потребуватимуть тривалої роботи; інші ж можуть бути здійснені при досягненні розуміння всіх зацікавлених сторін і організації діяльності з їх реалізації.

С. Балей намічає комплекс заходів дидактичного характеру, здійснення яких матиме наслідком подолання труднощів, що віднесені до першої категорії. Конкретніші заходи він намічає для усунення труднощів, віднесених до другої категорії: передусім необхідно скласти анкету для вчителів гімназій, з тим, щоб з'ясувати їхні думки з даного приводу і досягнути порозуміння зацікавлених осіб. Це дозволить об'єднати зусилля і спрямувати їх на шлях, що веде до вирішення проблеми, зокрема, порозумітися у питанні про те, що саме і як потрібно викладати на уроках, а також подолати розбіжності в теорії та практиці.

Вироблені таким шляхом пропозиції необхідно подати у відповідні інстанції, вважає вчений. Є також питання, що не потребують обговорення, як от: надання викладачам психології коштів, потрібних для закупівлі необхідних психологічних приладів. Враховуючи наявні реалії, Балей констатує: «При кожній гімназії повинен бути створений кабінет

психологічний так само, як існують там кабінети фізичні і природничі» [1, с. 163]. Далі автор розглядає питання про те, які перспективи відкриває вирішення окресленої проблеми.

На завершення С. Балей формулює цілі, яким може служити психологічний експеримент у навчальних закладах, за умови реалізації намічених заходів. На його думку, психологія може слугувати вирішенню ряду завдань повсякденної практики; а практичне застосування психологічних знань, своєю чергою, доповнюватиме і поглиблюватиме саму психологію, її гімназійний курс зокрема. Ідучи цим шляхом, вчитель досягне дві речі: не лише можливість пізнати психологічні проблеми, але дасть змогу учневі заглянути у глибину власної душі та звернути увагу на особливості власної індивідуальності. А також дозволить дізнатися, в якій сфері лежать його найбільші здібності, та в якому напрямку він повинен орієнтуватися у своєму житті [1, с. 168-169]. Досягнення цих цілей дозволить одержати користь від вивчення психології, для всього суспільства. Вчений поділяв думку про те, що зазначені цілі будуть досягнуті протягом ХХ ст., на що в ті часи покладалися великі сподівання.

Психологія і сьогодні залишається експериментальною наукою, яка протягом останнього століття досягла значних успіхів. Деякі з труднощів, що ускладнювали її викладання, подолано, зокрема, стало значно менше різних напрямків, які по-іншому пояснюють ті ж самі явища. Однак проблему її вивчення, у відповідності з зазначеними вимогами, до сьогодні не вирішено. В наш час у загальноосвітніх навчальних закладах, гімназіях зокрема, не тільки немає приладів для проведення необхідних дослідів, у більшості з них психологію взагалі не викладають. Не краща ситуація і у ВНЗ, навіть при навчанні майбутніх фахових психологів; викладання відбувається суто теоретично, ні демонстрації експериментів під час занять, ні тим більше відповідних лабораторій при профільних кафедрах немає. Однак поставлена свого часу С. Балеєм проблема не зникла, через що наявна ситуація змушує до її ретельного вивчення і пошуку можливостей вирішення.

Проведене дослідження дає підстави зробити наступні **висновки**:

С. Балей вказує основні труднощі, що перешкоджають широкому впровадженню експериментальних методів у процес викладання психології: теоретичні, дидактичні, методологічні і матеріальні.

Запропонований автором комплекс заходів: як короткотермінового, так і довготривалого характеру, дозволяє вирішити наявну проблему, що відкриває можливості для застосування знань з психології у повсякденності.

На сьогодні висвітлена С. Балеєм проблема не тільки не вирішена, але й взагалі не розглядається ні психологами-науковцями, ні викладачами-практиками, ні фахівцями з дидактики.

Намагання сучасників не помічати і замовчувати проблему не веде до її усунення чи вирішення; однак через її наявність психологія дотепер не стала дієвим засобом для вирішення нагальних повсякденних проблем, як для кожної людини, так і для суспільства загалом.

Література

1. Балей С. Експеримент в науці психології // Академік Степан Балей. Зібрання праць у п'яти томах. / За ред. М. М. Вернікова. – Т. I. – Львів-Одеса: ІФЛІС ЛФС «COGITO», 2002. – С. 151-170.

Мишко Н. М.

асистент

Полтавського національного

педагогічного університету

імені В.Г. Короленка,

Україна

ЧИННИКИ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОЇ СФЕРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ, ЯКІ ЗДОБУВАЮТЬ ДРУГУ ВИЩУ ОСВІТУ

Ключевые слова: мотиваційно-ціннісної сфера, друга вища освіта, майбутній психолог.

Keywords: motivational-value sphere, the second higher education, a future psychologist.

Виходячи з розуміння мотиваційно-ціннісної сфери як складної багаторівневої структури регуляції навчально-професійної діяльності людини, ми виокремили наступну теоретичну модель мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту:

I. Потребо-мотиваційний компонент: 1) основні потреби людини, а саме потреба у безпеці та надійності, потреба у приналежності до суспільства і затребуваності, потреба у почутті власної гідності та потреба у самореалізації; 2) мотиваційні фактори: гігієнічні зовнішні (фінансові мотиви, співпраця в колективі, суспільне визнання, відношення з керівництвом) та внутрішні мотиваційні (відповідальність роботи, кар'єра, досягнення особистого успіху та зміст роботи) фактори.

II. Ціннісно-смісловий компонент: 1) смисложиттєві орієнтації, а саме цілі у житті, процес життя, результативність життя, локус контролю-Я та локус контролю – життя; 2) цінності, які поділяються на 12 типів цінностей: гедонізм, досягнення, влада, самовизначення, стимуляція, конформність, традиції, соціальність, безпека, зрілість, соціальна культура, духовність, які об'єднуються у 3 групи – індивідуальні, колективні та подвійні цінності.

III. Компонент психологічної готовності до майбутньої діяльності по типах професій: «Людина — знакова система», «Людина — техніка», «Людина — природа», «Людина — художній образ» і особливо тип професій «Людина — людина», що поділяється на складові – оцінки своїх умінь, свого емоційного ставлення та професійних уподобань у сфері кожного типу діяльності.

Нами було проведено дослідження мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, в якому взяли участь 60 респондентів (55 жінок та 5 чоловіків, віком від 23 до 49 років), які наразі отримують другу вищу освіту за спеціальністю «Психологія». Проведена статистична обробка отриманих даних з використанням методу кореляційного аналізу дозволила виявити взаємозалежності різних чинників мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту.

З метою кореляційного аналізу нами був використаний критерій Пірсона, за допомогою якого було визначено, що з потребою у самоактуалізації особистості, роз-

криття основних потенцій особистості майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту позитивно корелюють показники локусу контролю–Я ($r=0,555, p<0,01$), гедонізму ($r=0,376, p<0,05$), самовизначення ($r=0,439, p<0,05$), зрілості ($r=0,524, p<0,01$) та групою індивідуальних цінностей ($r=0,391, p<0,05$). Потяг до розкриття власних можливостей пов'язаний із потягом до чуттєвого задоволення, уявленням про себе як про сильну особистість, яка має достатню свободу вибору, щоб побудувати своє життя у відповідності зі своїми цілями і завданнями, самостійності мислення і вибору способів дії, у творчості та дослідницькій активності.

З потребами у безпеці та надійності позитивно корелює показник соціальності ($r=0,448, p<0,01$). Чим вища така потреба, тим традиційніший спосіб поведінки обирає для себе особистість, тим важливішими є цінності – повага традицій, смиренність, благочестя, прийняття своєї долі, помірність.

Мотив досягнення особистого успіху (внутрішній мотиваційний фактор) майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту позитивно корелює з показниками цілі у житті ($r=0,436, p<0,05$), результативність життя або задоволеність самореалізацією ($r=0,378, p<0,05$) та локусу контролю – життя ($r=0,503, p<0,01$). Чим вища потреба у досягненні особистого успіху, тим вищий показник цілеспрямованості особистості, плани якої підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію, оцінкою продуктивності й осмисленості життя. Зміст роботи як внутрішній мотив позитивно корелює з показником локусу контролю – життя ($r=0,380, p<0,05$). Чим важливішим є зміст роботи майбутнього психолога, тим більш відповідальним він себе оцінює.

Професійні уподобання у сфері діяльності типу «Людина-Людина», до якої відноситься і професія психолога, позитивно корелюють з показниками самоактуалізації ($r=0,404, p<0,05$) та показниками локусу контролю–Я або Я–хазяїн життя ($r=0,436, p<0,05$). Чим вища готовність займатися діяльністю, що характерна професії типу «Людина-Людина», такою як психолог, тим вищий потяг до розкриття своїх здібностей та можливостей, а також тим вища віра у власні сили, уявлення про себе як про сильну особистість, яка має достатню свободу вибору, щоби впливати на життя у відповідності зі своїми цілями і завданнями і уявленнями про його сенс.

Таким чином, мотиваційно-ціннісна сфера майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту має свої структурні компоненти, що мають свої внутрішні кореляційні зв'язки, розуміння яких допоможе краще вибудовувати розвивальні програми для студентів даної категорії.

Література

1. Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО). – М.: Смысл, 2006. – 16 с.
2. Практикум по психологии профессиональной деятельности и менеджмента. / Под редакцией Г.С. Никифорова. – СПб, 2001. – 240 с.

СПЕЦИФІКА КАТЕГОРІЇ ФАКТУ У ФЕЙЛЕТОНАХ ПОЧАТКУ ХХ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КИЇВСЬКИХ ГАЗЕТ)

У статті розглянуто специфіку категорії факту у фейлетонах на прикладі київських газет початку ХХ ст. «Громадській думка» / «Рада», «Киевская мысль».

Ключові слова: факт, фейлетон, вимисел, курйоз, гумор, іронія, сатира.

The article reviews the specific of the fact's category in feuilletones on an example of the Kyiv newspapers "Gromadska dumka"/ "Rada", "Kievskaya mysl".

Key words: fact, feuilleton, fantasy, curiosity, humor, irony, satire.

В статті розглядається національна проблематика як одна из главных в фельетонах киевской прессы на примере газет «Заря», «Громадська думка» / «Рада».

Ключевые слова: газета, фельетон, национальный, украинский, ирония, сатира.

Факт – це подія, результат, знання, достовірність якого доведено. Як і інші види знань, факт можна встановити в процесі пізнання дійсності з використанням різноманітних методів. Він є основою для висновків, оцінок, аналізу і узагальнень у матеріалах будь-якого жанру. У журналістиці факт здебільшого являє собою опис події, явища, ситуації, процесу. Однак насправді поняття терміна «факт» значно ширше і являє собою достовірне знання про наявність різноманітних явищ предметного та інформаційного плану.

На думку І. Михайлина, факт – поняття «ширше, ніж подія; воно може вживатися не тільки щодо подій, але й по відношенню до предметів, статичних речей і станів, наукових тверджень». Харківський дослідник вважає, що «факт у журналістиці – достовірний (тобто тотожний із дійсним станом речей у реальному світі) тип емпіричного знання, який полягає у виокремленні з мільйонногранної дійсності завершеного її фрагмента» [6, 204].

Професор О. Тертичний наголошує, що для журналіста факти – «це насамперед достовірні відомості, що встановлюють реальність існування певних явищ (предметного чи ідеального, тобто інформаційного ряду) нині чи в минулому» [7, 53].

Мета статті – на прикладі київських газет початку ХХ ст. висвітлити окремі аспекти використання та специфіку факту у фейлетоні як жанрі сатири, показати майстерність фейлетоністів, які стояли біля витоків українського фейлетону.

Фейлетон – такий сатиричний жанр, у якому безмежно загострені всі своєрідні риси цього літературного роду. Якщо сатира націлена на виправлення дійсного стану речей, то фейлетон вимагає неодмінно конкретних і негайних заходів. Якщо у великому сатиричному творі емоційна напруга у зв'язку з розвитком сюжету може часом послаблюватися, то маленький за обсягом фейлетон створений ніби на одному диханні, коли з перших рядків відчутні схвильованість автора, емоційна напруга.

Як газетно-журнальний жанр фейлетон завжди контрастно відрізнявся від інших матеріалів яскравими образами, вагомими деталями, живою, самотутньою художньою мовою, оригінальною подачею фактичного матеріалу та особливо гострим, часом несподіваним поворотом теми.

Специфіка жанру фейлетону полягає в «особливому поєднанні і зіставленні документально зібраних фактів» з метою образно-емоційного впливу на читача [4, 65–66].

Фейлетон завжди заснований на конкретних фактах, навіть якщо ці факти використані в тексті без вказівки на імена й адреси (так звані безадресні фейлетони). При цьому у фейлетонах найчастіше автор розгортає виклад думки від фактів до проблеми і рідше будує текст від проблеми до фактів.

Оскільки завданням фейлетоніста є засобами сатири і гумору активізувати волю і думку читача, залучити його до викорінювання негативних проявів з повсякденного життя, то він має бути особливо уважним у виборі та інтерпретації фактів. Адже, з одного боку, автор фейлетону має показати шкідливу сутність негативних фактів, а з другого – їхню комічну суть, що пробуджуватимуть у читача гнів і насмішку. Якщо у фактичному матеріалі недостатньо комічного, він має створити його за допомогою гумористично-сатиричних засобів: гумору, іронії, сарказму, перебільшення, сатиричного загострення ситуації, своєрідної деформації факту. Звісно, у фейлетоні гротеск чи гіпербола не викривляють суті фактів, а, навпаки, підкреслюють, виокремлюють істотне, найголовніше.

Як сатиричні прийоми у фейлетонах використовуються вимисел чи (рідше) домисел.

Вимисел – це вид фантазії, життєво виправдана «вигадка», творча уява автора.

Домисел – також вид фантазії, логічно вмотивований здогад, процес остаточного освоєння життєвого матеріалу. До домислу вдаються тоді, коли фактичний матеріал потребує ще додаткового висвітлення, розкриття тих граней, які не підкріплені прикладами. Не порушуючи документальної основи, фейлетоніст «дописує» своєю творчою уявою. Автор фейлетону може вдаватися до домислу, якщо хоче спрогнозувати, до чого може призвести певний негативний факт, якщо не зупинити порочної тенденції.

У фейлетоні дійсність відтворюється «в плані художнього вимислу про неї, що найбільш випукло виявляє її відмітні риси» [1, 16].

Тому фейлетоністові, дозволяється поряд із фактичними даними використовувати й елементи фантазії за законами цього жанру.

Слід зауважити, що в сучасній журналістиці порушується проблема використання вимислу і в інших жанрах, зокрема в репортажі. Так, професор М. Василенко зауважує, що нинішня «нова журналістика – це, власне, досить довільна інтерпретація факту, підвищення ролі вимислу в суто репортерській справі» [3, 102].

Уміння писати фейлетон – це ніби своєрідне мистецтво поєднання факту з вимислом. У фейлетоні можуть діяти вигадані персонажі, які здійснюють фактичні вчинки конкретних людей. Або поряд із реальними персонажами можуть діяти вигадані. Так само реальним людям, названим їхніми справжніми прізвищами, автор може приписувати вигадані дії, слова, думки.

З появою в київській пресі жанру фейлетону його автори широко послуговувалися вимислом, поєднуючи його з фактом.

Приміром, Гарольд (псевдонім фейлетоніста І. Левинського) поєднав факт із вимислом в «Арабесах». У фейлетоні, майстерно стилізованому під п'єсу М. Метерлінка «Синій птах», з дотепним підзаголовком: «Сочинение Метерлінка и мое» (Киевская мысль. – 1909. – № 53. – С. 3), персонажами виступають душі газет «Свет», «Вече», «Россия», а також відомі державні діячі Гучков, Мілюков, Меншиков та їхні «ненароджені діти»: конституція, свобода друку, свобода совісті, єврейське рівноправ'я, свободи спілок і зборів, російський громадянин. Так, поєднавши факт і вимисел, автор виразив своє іронічне ставлення до ефемерних свобод у країні та до газет, які подають викривлену інформацію про це.

Поєднання фактом із вимислом – відмітна риса фейлетону В. Самійленка «Я видаю газету» («Громадська думка». – 1906. – №. 31). У ньому головним персонажем виступає журналіст, який, працюючи в газеті, начебто видав там і свою, назвавши її «Хвостиком». Він спланував перший номер, де хотів розмістити передовицю про зміни в світі, місцеву хроніку тощо. Натомість вийшла гостра сатира на деякі факти з життя газети «Русское государство» («на снідання редакції призначено три мільйони»), на діяльність прогресивних політичних партій, які сподіваються, «що незабаром усі обіцяні вольності стануть законом»; на недостойні дії міського голови Проценка, який свою бездіяльність (київська гора сповзає у Дніпро) пояснює «намовою соціалістів».

В основі твору – вимисел, навколо якого розгортається думка автора. Цей вимисел, проте, приховує конкретні факти того часу – зневажливе ставлення чиновників до української мови, цензурне свавілля, відсутність українськомовної преси, масові заслання національно свідомих діячів тощо. Уся розповідь подана через образ «хвостика» – міфічного додатку до газети, який начебто нікому й не шкодить, бо нічого в собі не містить.

Саме вибрана В. Самійленком розповідь від імені міфічного автора (за яким відчувається стилістично означена особистість) надає фейлетонові відповідного звучання, оскільки «особистісна манера письма майже завжди протиставлена решті матеріалу в газеті і сподівання на таке протиставлення є однією з основних рис фейлетонного стилю» [5, 353].

Вимисел як прийом сатири використав Петр II, автор твору під рубрикою «Маленький фельетон», що має назву «Грядущий человек» (Киевская мысль. – 1909. – № 46). Він критикує російського письменника-модерніста Ф. Сологуба за фантастичні елементи в його етюді («наброске») «Белая березка». Використавши вимисел, автор пише, що, начитавшись Сологубового твору про кохання людини з деревом, люди стали закохуватись у неживі предмети, укладати шлюби й народжувати напівстот («полуодушевленных деток», як дотепно зауважив автор).

У фейлетоні важливе значення має парадоксальність факту – «суперечливість, протилежність між ідеалом і дійсністю, вчинком і здоровим глуздом, словом і ділом, задумом і результатом, посадою і поведінкою, засобами і метою, формою і змістом, претензіями і реальними можливостями тощо» [2, 17]. Перш ніж братися за перо, фейлетоніст має переконатися, що вихідний факт має хоча б частку парадоксальності. А от явно парадоксальний факт, на думку відомого фейлетоніста М. Віленського, по суті, містить у собі готову гостросюжетну схему [2, 26]. Це не тільки наявність основних сюжетних компонентів: зав'язки, кульмінації та розв'язки – а й

обов'язкові промахи деяких героїв, крах їхніх планів і сподівань при зіткненні з реальністю. Парадоксальність сприяє виявленню комічної суті зображуваного факту.

Так, у віршованому фейлетоні П. Гаєнка «Ялинка» (Рада. – 1911. – № 15) ліричний герой описує курйозну ситуацію, в якій опинився: на святі ялинки він почув багато пісень різними мовами, крім української. Учитель пояснив йому, що «обрусяє» Україну, щоб «в крамольні не попасти». Твір має епіграф з газети про те, що інспектори народних шкіл заборонили учням співати українських пісень на святі ялинки. Так використання курйозної ситуації слугує для висвітлення гострої проблеми утисків і заборони української мови.

У «Маленькому фейлетоні» Тіберія Горобця (О. Кузьмінський) «Змагання двох мужів, або Ревина перемога» (Рада. – 1907. – № 7) описано курйозну ситуацію, яку сам створив статський радник Суковкін. Про нього написав у «Киевлянині» приятель і колишній співробітник Рева: що в минулому, за редакторства Суковкіна, в газеті друкували статті українською мовою. Пан радник, боячись, що не отримає чергового ордена, намагався закинути «українофільство» самому авторові статті. Він написав спростування, в якому повідомив, що Рева друкувався українською мовою, і в нього матеріалів українською на 200 рядків більше, ніж у Суковкіна. Та Рева відповів, що добре знає українську мову, на відміну від пана радника, який заявив, що «все равно ни сочиненага, ни Шевченковского языка» не знає. Фейлетон спрямований проти поширеного в ті часи факту – зречення чиновниками своєї мови заради кар'єрного зростання.

Парадоксальні факти відтворено також в «Арабесках» (жанровий різновид фейлетону початку ХХ ст. – Н. Г.) Гарольда (псевдонім І. Левинського) (Киевская мысль. – 1907. – № 26, 33). Йдеться про наслідки виборів, коли вибраному чорносотенцями «своєму» кандидатові здали в оренду на шість років театри, незважаючи на його борги, та про впевнену перевагу чорносотенців. Фейлетони являють собою пародії на «Полтаву» О. С. Пушкіна, написані у віршованій формі. Автор іронічно зауважує, що Полтава колись перемогла шведів, а чорносотенців, що «озброїлися недолугим виборчим законом, репресіями», не може. Фейлетоніст також відтворює парадоксальну ситуацію: за день до відкриття II Думи у Столипіна вже був указ про її закриття.

Також як парадоксальні зобразив факти наступу влади на пресу, боротьби уряду з «неблагонадійністю» С. Єфремов у фейлетоні «Про оповістки, чуби, каміння і т. и.» (Рада. – 1906. – № 176). Парадоксальними є описані у фейлетоні події: обшук «злочинця», яким виявився хлопчина, що роздавав редакторські оповістки; привід чоловіка до «участка» за те, що «носив довгого чуба»; арешт «за ношение камня в кармане». І це відбувається в той час, коли, зазначає автор, «злочинці, наприклад, на міністерських кріслах сидять та гонорами пишаться...».

Отже, в цьому творі автор використав характерні для фейлетону прийоми: виявив «комічну суть суспільної парадоксальної проблеми з метою її усунення», викрив «систему негативних фактів через реальні та ймовірні події» [5, 104].

Парадоксальний факт покладено в основу «маленького фейлетону» С. Черкасенка «Страшна змова (3 нагоди роковин великого поета)», надрукований в «Раді» 10 березня 1912 року (№ 47). У ньому в гумористично-сатиричній формі йдеться про те, з якою обережністю селяни збиралися для читання творів Т. Г. Шевченка. А боягуз, який хотів вислужитися перед представником влади і викрити своїх товаришів, сам опинився в трагікомічній ситуації.

Використаний автором фейлетонний прийом парадоксальності факту, в основу якої покладено протилежність між задумом і результатом, створює комічний ефект і в «Маленькому фейлетоні» М. Пилиповича «Не влучив. (З передвиборчої агітації)» (Рада. – 1907. – № 23). У сюжеті твору йдеться про те, як у вагоні трамвая до підстаркуватого добродія, що читав «Киевскую мысль» підсів генерал у гарній шубі і став говорити, що це «жидівська газета» і що в списку поступових кандидатів у виборці самі «революціонери, жида й поляки». І почав агітувати за чорносотенців. А коли спитав у добродія, чи він виборець (впевнено додавши: «Конечно – русский»), той відповів: «Ні. Я.. жид...». Такий прийом (парадоксальності) надає фейлетону сатиричного спрямування – тут висміяно антисемітизм.

В «Арабесках», що мають форму щоденника, – «Из дневника угрожаемого по холере обывателя» – (Киевская мысль. – 1907. – № 201), – Гарольд пише про міщанина, який, начитавшись заміток у «Киевлянині», відчув нудоту й вирішив, що в нього холера. Автор використав реальний факт (восени 1907 р. у Києві дійсно була епідемія холери) для створення курйозної ситуації. Він іронічно радить під час епідемії триматися якнайдалі від кіосків, які продають промонархістські видання: «Вече», «Киевлянина», «Русское знамя», і мити руки після читання таких газет. Зазначає, що найчастіше нудить від заміток Савенка в «Киевлянині». Таким чином, завдяки майстерності автора, що використав елементи вимислу, надав фактові парадоксальності, створено комічну ситуацію. А внесена в текст іронія увиразнює сатиричне спрямування фейлетону.

Отже, факт у фейлетоні має певну специфіку. Фейлетон завжди заснований на конкретних фактах. Однак ці факти часто поєднуються з вимислом. Якщо у фактичному матеріалі недостатньо комічного, фейлетоніст має створити його за допомогою гумористично-сатиричних засобів і прийомів: гумору, іронії, сарказму, перебільшення, сатиричного загострення ситуації, своєрідної деформації факту, вимислу та домислу, курйозу. Майстерне використання таких засобів не тільки не викривляє суті фактів, а навпаки, підкреслює, виокремлює істотне, найголовніше. Адже, щоб пробудити в читача гнів і насмішку, автор фейлетону, з одного боку, має показати шкідливу сутність негативних фактів, а з другого – їхню комічну суть.

1. Браз М. Стаття и фейлетон: опыт пособия по газетной публицистике / М. Браз, М. Гус. – М., 1928. – 68 с.
2. Виленский М. Как написать фельетон / М. Э. Виленский. – М.: Мысль, 1982. – 208 с.
3. Василенко М. Спроба ревізії поняття про інтерпретацію факту / Микита Василенко // Журналістика: наук. зб. – К., 2011. – Вип. 10 (35). – С. 101–108.
4. Дяченко М. Специфіка роботи журналіста-фейлетоніста в регіональній пресі (на матеріалі запорізьких газет 70–80-х рр. ХХ ст.) / М. Д. Дяченко // Методологічне забезпечення підготовки журналістських кадрів у процесі роздержавлення мас-медіа: матеріали міжнарод. наук. конф. – К., 2007. – С. 64–73.
5. Журбина Е. Искусство фельетона / Е. И. Журбина. – М., 1965. – 288 с.
6. Михайлин І. До розуміння в теорії масової комунікації категорії факту / І. Михайлин // Журналістика, філологія та медіа освіта: зб. наук. доповідей: у 2 т. – Полтава: Освіта, 2009. – 436 с.
7. Тертычный А. Жанры периодической печати: учеб. пособ. / А. А. Тертычный А. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Аспект-Пресс, 2002. – 320 с.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕЛІНІЙНИХ СИСТЕМ

Ключові слова: лінійність, нелінійність, нерівноважність, самоорганізація.

На сьогоднішній день в епоху інформаційно-телекомунікаційних технологій все складніше знайти нові факти певної проблематики, впоратись з величезними інформаційними потоками. У зв'язку з цим, постає необхідність сприйняття інформації як системотворчого феномена. Нелінійна залежність взаємодії між частинами середовища системи обов'язково необхідна для виникнення самоорганізації в системі. В нелінійній методології системний аналіз процесів самоорганізації вказує нові перспективи в дослідженні проблем сьогодення.

Дійсно, як відомо, однією з головних умов розвитку техніки та технології, задоволення потреб багатьох напрямків науки, є системний аналіз до оточуючого нас природного і соціального середовища, який став не тільки складовою, а й суспільною необхідністю.

Розглядаючи системний аналіз процесів самоорганізації в точках біфуркації відбувається посилення будь-якої трансформації при зміні параметрів системи в стані хаосу, що призводить до руйнування одних структур та формування із хаосу інших. Саме завдяки нелінійності ми маємо змогу передбачити дії внутрішніх механізмів поведінки складних самоорганізаційних систем.

Дослідження осмислення нелінійної науки як складної самоорганізованої системи знаходимо в працях таких дослідників: В. Аршинов, І. Добронравова, С. Вовк, С. Курдюмов, К. Майнцер, Г. Малинецький, М. Моїсеев, Е. Морен, І. Пригожин, І. Стенгерс, Г. Хакен та інших.

У філософії науки статус лінійності та нелінійності досить складний. Для того щоб визначити межу між лінійними та нелінійними теоріями необхідно звернути увагу на те, який математичний апарат ці теорії використовують. Але не лише використання певного математичного апарату може допомогти у визначенні лінійного чи нелінійного процесу, наприклад, у фізиці, завдяки принципу суперпозиції, ми можемо із певного набору окремих рішень з конструювати деяке з них, тобто адитивність цілого дорівнює сумі його частин, що адитивність причин відповідає адитивності наслідків. Але у випадку нелінійних систем відбувається порушення цього принципу ми можемо спостерігати різний результат впливу одного і того ж збудника при наявності іншого. Як влучно відмічає В. Г. Кремень, що «нелінійні системи функціонують у багатьох ситуаціях набагато гнучкіше, збільшують можливість пристосування та здатність реагувати на непередбачувані, змінні умови і впливати на них» [1, с. 168].

Якщо розглядати лінійність та нелінійність з математичної точки зору, то лінійність – це приведення заданої залежності до пропорційності, яка виражається рівняннями певного виду, числовими послідовностями (прогресіями), графічними

зображеннями (у прийнятій системі координат, в певному масштабі, з прийнятною похибкою) прямою лінією або сімейством прямих, що відповідають рішенням лінійних рівнянь. Наприклад, уявляючи лінійність геометричними образами, можна стверджувати, що для побудови, або відтворення прямої лінії нам достатньо лише знати розташування будь-якого відрізка цієї лінії. Будь-які інші залежності вважаються нелінійними. Також з математичної точки зору, поняття лінійності і нелінійності можна застосувати не лише до рівнянь, але і до функцій та похідних. Проте, цікавим є той факт, що досліджуючи лінійне рівняння ми можемо одержати нелінійну функцію, або перетворюючи нелінійну функцію одержати лінійну похідну.

Треба зазначити, що в ідеальній лінійній системі складові різнофакторного процесу взаємодії не впливають один на одного. Результатом такої взаємодії буде суперпозиція ефектів на яку окремо буде впливати кожен фактор. З точки зору фізики, еволюція такої системи неоднакоплена, адже при формальному обороті часу в інваріантних до цього фундаментальних рівняннях класичної механіки, не містять відмінності між минулим і майбутнім. При цьому система стійка за початкових умов і параметрів, поскільки наприклад, для реконструкції минулого не є обов'язковими знання про проміжні події, так як і для прогнозу майбутнього несуттєві невеликі неточності в заданні початкового стану, або параметрів системи. Невипадково, С. Кримський вказує, на те, що хронологічне датування історії як процесуально-часового розгортання людської присутності у світі завжди має елемент умовності [2, с. 13]. Отже, за умови слабкої нерівноважності даних систем при наявності тертя пропорційного швидкості, тобто лінійної зміни координати, коливання загасають.

У контексті дослідження важливо дослідити лінійність і в реальних процесах, де вона завжди не тільки приблизна, але і тимчасова. Адже в силу відкритості систем їх нестійкий-рівноважний або слабо-нерівноважний стан раніше чи пізніше в міру зростання енергії змінюється на рівноважний. Який, у свою чергу, з чисто фізичних причин має змінитися наближенням до рівноваги, проте даний стан буде залишатись стійким теж лише тимчасово, до призведе знову до зростання енергії. Так виникає циклічність частота якої змінюється сильно або слабо. За умови сильної нерівноважності термодинамічні потоки залежать від сил нелінійно.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що якими б чисельними не були приклади проявів лінійних законів – це лише окремі випадки або наближення нелінійних. Саме нелінійним системам властива зміна режимів функціонування, яка залежить від початкового стану, зовнішніх впливів та керуючих параметрів, а за умови поступових змін керуючого параметру даним системам будуть характерні неодноразові стрибкоподібні переходи до одного з двох або кількох (багатьох) рівно можливих гілок подальшого розвитку.

Багаторанговість реальних структур обумовлене неоднократністю певного непередбачуваного вибору. А при досягненні одних із параметрів деякого критичного значення (тички біфуркації), тобто у стані максимальної нестійкості системи, реалізується діє якоїсь однієї з безлічі флуктуацій. Новий, стійкий режим може бути в чомусь схожий на попередній або відмінний від нього, початкові умови забуваються.

Це передусім означає, що саме відкритість систем створює передумови нерівноважності, і саме «нерівновага набуває нині нового, космологічного виміру. Без нерівноваги і пов'язаних з нею безповоротних процесів Всесвіт мав би абсолютно іншу

структуру» [3, с. 296]. Породжувані нерівноважністю та нелінійностями нестійкості пояснюють надзвичайну чутливість еволюції до найменших змін початкових умов і параметрів і витікаючу з цього ненадійність прогнозування майбутнього стану. Крім того, в нелінійному розвитку принцип суперпозиції не виконується, а для того щоб реконструювати минуле необхідно точно знати тривалість і послідовність окремих стадій процесу.

Таким чином, характер нелінійності, вид залежності параметрів від змінних стану, віддаленість від положення рівноваги визначають властивості і поведінку системи. При цьому, із посиленням зовнішнього впливу і збільшенням амплітуди вимушених коливань, по мірі зближення періодів їх і основних коливань системи, відбуваються послідовні подвоєння періоду, спектр частот вимушених коливань стає суцільним, залежність координати від часу стає хаотичною, а поведінка системи – практично непередбачуваною. Більшість систем під дією зовнішніх впливів і внутрішніх флуктуацій постійно відхиляються від деякого стандартного стану. Відкриті дисипативні системи можуть не тільки наближатися до різноупорядкованості, однорідності, стійкості залежно від значень потоку ентропії в ході обміну із зовнішнім середовищем, але і віддалятися від них – із супутнім самоконструюванням, зростанням упорядкованості, організованості.

Направлена еволюція динамічної системи характеризується прагненням до атрактору – області в фазовому просторі, до якої мимовільно притягуються траєкторії після загасання перехідних процесів. Для лінійних дисипативних систем з одним ступенем свободи в двовимірному фазовому просторі можлива лише рівновага, що представляється тривіальним атрактором – нерухомою точкою. Відповідно для нелінійних дисипативних систем які володіють хаотичним атрактором, якщо значення параметрів системи задовольняють умовам даного атрактора, то інформація буде закодована, а для того щоб її розкодувати необхідно стабілізувати відповідний цикл.

Отже, розвиток теорії нелінійних динамічних систем дозволить детальніше дослідити процес створення та передачі інформації, що приблизить нас до рішення проблем пов'язаних з віртуальною реальністю.

Дослідження процесів розвитку нелінійних систем є однією із актуальних проблем сучасної науки.

Література

1. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Г. Кремень. – 2-ге вид. – К.: Т-во «Знання» України, 2010. – 520с.
2. Крымский С. Б. Рубеж тысячелетий – смена измерений истории // Пахомов Ю. Н., Крымский С. Б., Павленко Ю. А. Пути и перепутья современной цивилизации. – Киев, 1998. – С. 13-32.
3. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.

І ЗНОВУ ПРО ІДЕНТИЧНІСТЬ

Проблема ідентичності в наш час стала однією з дуже актуальних в колі гуманітарної інтелектуалістики. Пояснення цьому факту знаходимо, насамперед, в тому, що потреба ідентичності неймовірно швидко увірвалася до низки таких вимірів людської життєдіяльності, без яких уявити сталі духовно-світоглядні, етико-моральні та інші орієнтири сучасної людини неможливо. З того часу, як видатний англо-американський вчений Е. Еріксон означив цю проблему теоретично, запропонувавши новий на той час термін «криза ідентичності», дослідження даного явища тільки наростали і сьогодні перетворилися в стійку і актуальну тематику гуманітарної науки, зокрема і на рівні соціальної філософії. При цьому тема ідентичності в наш час отримала найрізноманітніші обґрунтування практично в усіх аспектах своєї природи, починаючи від стрижневих джерел і закінчуючи механізмами прояву. Внаслідок такої прискіпливої уваги науковців ідентичність як соціальний феномен отримала різнобічну аргументацію. Цьому сприяли, крім Е. Еріксона, роботи як західних дослідників (Дж. Міда, Ч. Кулі, К. Ясперса, О. Шпенглера, Х. Ортеги-і-Гассета та ін.), так і вітчизняних (П. Гнатенка, В. Павленка, В. Малахова, М. Шульги та ін.).

І все ж, незважаючи на те, що ідентичність є предметом прискіпливої уваги величезної когорти дослідників, маю на меті розглянути той її аспект, який стосується фундаментальних основ людської ідентичності, які в останню сотню років «засвітили» ідентичність як гостру проблему життєдіяльності соціуму на усіх рівнях його організації, починаючи від пересічного людського індивіда і закінчуючи цивілізаціями. Мова іде про ґрунтовні історичні процеси, які з безжалісною необхідністю виринають сучасну людину з меж її традиційного, певною мірою, спокійного буття і кидають у вирій незвіданого, змінного, нестабільного, такого, де стабільність полягає в постійності суспільних змін. На мою думку, такими в наш час є ушвидження темпів розвитку суспільної історії та, користуючись терміном Х. Ортеги-і-Гассета, своєрідний «бунт мас».

Ушвидження (прискорення) історії – факт на сьогодні очевидний і доведений. І він ілюструється будь-яким ракурсом. Наприклад, темпами зростання чисельності планети. Якщо на початку раннього палеоліту населення Землі складало 100-200 тис. людей, на початку пізнього палеоліту – 1 млн., на початку неоліту – 10 млн., а в кінці цього періоду – 50 млн. людей, то на початку нашої ери – 230 млн. Перший мільярд людей з'явився аж через 1800 років, другий – вже за 130 років, третій – за 31 рік (1961 р.), четвертий – за 15 років (1976 р.), п'ятий – за 13 років (1989 р.), а сьогодні число землян перевищило за 7 млрд. [1, с. 247-248]. Особливо суспільне ушвидження стало очевидним в минулому віці, який отримав масу епітетів: « Рубіжний між тисячоліттями, ракетний, ядерний, кібернетичний, комп'ютерний, економічно-кризовий, потогінний, ринковий, народно-капіталістичний, революційний, постіндустріальний, інформаційний, нейло-

новий тощо. Одночасно це століття рівності і свободи, демократії і диктатур, посилення міжнародних, миролюбивих рухів та виникнення світових воєн, торжества всенародних виборів і жорстоких тиранів. XX століття – це час людського розуму і пошуку людського духу, апофеоз раціональності і стійка тенденція до вивчення і спроб осягнення глибин ірраціонального. Це цивілізація високого оптимізму, віри в майбутнє і втраченого сенсу, самотнього буття, безнадійної, абсурдної, трагічної долі особистостей і народів, розгубленого і загубленого покоління, що не знайде свого притулку. Майже все, що можливе в людській історії, зібрало в собі це століття. Початок XXI лише закріпив ці риси [1, с. 249]».

На тлі такого фундаментального процесу, яким є ушвиднення історії, ми можемо констатувати факт очевидної світоглядної розгубленості особистості, її дивної на тлі реальних досягнень немічності перед останніми, зневіри перед майбутнім. «Щось чуже перетворює майбутнє в минуле, – писав О. Шпенглер, – і ця сторона надає часові, на протигагу просторові, тієї сповненої суперечностей моторошності і приголомшуючої подвійності, яких не може цілком позбутися жодна значуща людина» [3, с. 87]. Вона втрачає ґрунт під ногами, її стан є дволикою потенцією триумфу і трагедії, потужності і невпевненості, які загіздилися в її душі. «Серйозний розрив між минулим і сучасним, – зазначав відомий іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет, – це загальне явище нашої епохи, і в ньому криється те більш-менш невиразне підозріння, що приводить до характеристичного збентеження сучасного життя. Ми, сучасні люди, відчуваємо, що раптом залишились самі на землі; що мертві вмерли не на жарт, а таки по-справжньому; що вони вже не можуть стати нам у пригоді. Рештки традиційного духу звітрились. Взірці, норми чи стандарти нам не потрібні. Ми мусимо розв'язати наші проблеми без активної співпраці з минулим, в повній дійсності – чи то проблеми мистецтва, науки чи політики. Європейець стоїть самотній, без живих небіжчиків по боці...він загубив свою тінь» [2, с. 33]. Ситуація набирає сенсожиттєвого характеру, аксіологічні, ціннісні проблеми не просто виходять на передній план, а стають засадними, такими, без вирішення яких неможлива жодна індивідуальна перспектива. Особистісна ідентичність виступає на перший план як проблема виживання, активної адаптації до сучасних умов. Це виражається в різних сферах особистісної структури індивіда: соціально-економічній, психологічній, моральній, правовій, політичній тощо. Інтравертні та екстравертні процеси взаємодіють в цій структурі і породжують складний клубок суперечностей, де адекватність самоідентифікації різна. Пошуки самототожності викликають подвійність, потрійність і т. д. індивідуального існування і актуалізацію проблеми виживання самої себе.

Щоб охарактеризувати другий означений мною фундаментальний чинник ідентичності як проблеми сучасної людини, краще всього, на мою думку, звернутись до першоджерела – праці Х. Ортега-і-Гассета «Бунт мас». Іспанський філософ наголошує, що екзистенція сучасної людини розгортається не в якихось абстрактних просторово-часових вимірах, а в конкретному соціокультурному середовищі та одночасно в особистісному просторі і часі. Головною ж рисою сучасного світу є так звана масовість. Він пише: «Міста повні людей. Доми повні пожилців. Готелі повні гостей. Поїзди повні подорожніх. Кав'ярні повні публіки. Променаді повні перехожих. Приймальні славних лікарів повні хворих. Вистави, хіба що вони занадто невчасні, повні глядачів. Пляжі повні купальників. Питання, яким раніше ніхто не журився,

стає майже постійною проблемою, а саме: де знайти місце?» [2, с. 15]. І далі: «Сьогодні ми свідки триумфу гіпердемократії, в якій маса діє безпосередньо без закону, з допомогою матеріального тиску, накидаючи свої прагнення і смаки... Маса розчавлює під собою все, що відмінне, незвичайне, індивідуальне, кваліфіковане й добірне. Хто не схожий на всіх, хто не думає як усі, ризикує, що його усунуть» [2, с. 20]. Таким чином, сучасна людина, за логікою Х. Ортеги-і-Гассета, затиснена в обмежені рамки загального, де немає справжнього вибору. Адже, як стверджує іспанський мислитель, коли ми говоримо про наше життя, ми звичайно забуваємо одну річ, ... найістотнішу: наше життя – це передусім постійна свідомість того, що нам можливе. Коли б у кожному мить ми мали перед собою всього тільки одну можливість, то не було б сенсу називати це можливістю. Це була б радше гола необхідність. Але в дійсності це чудове явище, яке зветься життям, має ту істотну особливість, що перед ним завжди відкривається кілька виходів, які через свою кількість набувають характеру можливостей, між яким ми маємо вибрати [2, с. 35]. А якщо немає вибору, то немає і ідентифікації, самовираження, самореалізації, врешті ідентичності. І ось тут виникає проблема пошуку останньої як наслідок кризи ідентичності.

Література:

1. Муляр В. І. Проблема становлення особистості в системі «індивід – суспільство»/ філософсько-культурологічний аналіз/ – Житомир: ЖДТУ, 2005.– 320 с.
2. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас // Вибрані твори/ Перекл. з іспанської В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко. – К.: Основи, 1994. – С. 15-139.
3. Шпенглер О. Закат Європи. – М., 1923. – Т. 1. – 467 с.

ПРОБЛЕМАТИКА ГЕНДЕРНО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Серед великої кількості ролей, що їх засвоює людина протягом життя, для нормальної соціалізації особистості велике значення відіграють статеві та гендерні ролі. Для кожної особистості ці ролі тісно пов'язані з усвідомленням себе представником певної статі та відповідними нормами поведінки. Гендерні ролі не виникають від народження, вони розвиваються упродовж людського життя в залежності від багатьох умов і факторів. Цей розвиток має свої особливості та протиріччя, від нього залежить стиль життя людини і стратегії поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях.

Статеві та гендерні ролі тісно пов'язані зі статевою та гендерною ідентичністю особистості. Ідентичність – одна з найістотніших характеристик людини, без якої вона не може існувати як свідомо автономна особистість. Більшість вітчизняних довідкових видань філософського характеру розглядають ідентичність (від лат. *idem* – той самий) як тотожність, однаковість, певний збіг чогось із чимось або ж як встановлення на основі певних ознак тотожності різних об'єктів [1, с. 170], тобто ідентичність – це результат самоусвідомлення та самовизначення власного «Я». Наслідком цих процесів є динамічна система уявлень людини про себе, оцінка власних дій, думок, почуттів, моральності й інтересів, ідеалів і мотивів поведінки, цілісна оцінка самого себе як особистості, свого місця в житті, відчуття особистої цінності всього того, що входить до сфери «Я». Формування ідентичності починається з моменту відділення дитини від матері і продовжується протягом життя людини [3, с. 40]. А рольова ідентичність, відповідно, – усвідомлення себе суб'єктом психологічних ролей.

Статева ідентичність, в основі якої лежить гендерна ідентифікація людини як чоловіка або жінки, одна з найістотніших із усіх рольових ідентичностей. Немає практично жодної з відомих теорій особистості, яка б не розглядала закономірності чоловічої й жіночої психології як характеристик сутності особистості. Не даремно Ч. Гордон вважає гендерну ідентичність однією з найістотніших з усіх рольових ідентичностей.

Разом з тим фемінність і маскуліність поряд з ідентичністю також вважаються дуже істотними характеристиками особистості, що визначають її гендерні особливості. Пригадаємо, що маскуліність – система властивостей, що традиційно вважаються чоловічими. Вони передбачають відповідність власній статевій приналежності, прийняття статево-рольових стереотипів, дотримання чоловічих норм, вироблення типових для чоловічої статі форм поведінки [4, с. 71]. Фемінність передбачає відповідність жінки власній психологічній статі, дотримання жіночих статево-рольових норм, типової для жінки поведінки, цінностей, установок [4, с. 141].

Маскуліність не обов'язково притаманна чоловікам так само, як фемінність – не є виключно жіночою характеристикою. В житті сучасного суспільства

зустрічається чимало фемінних чоловіків і маскулітних жінок. А поєднання високого розвитку фемінності та маскулітності в одній людині (незалежно від її статі) називається андрогінністю, яка не пов'язана з порушеннями статевого розвитку або статево-рольової орієнтації. Розвинута андрогінія в людини, незалежно від її статі, передбачає багатий арсенал і гнучкість її рольової поведінки, високі соціально-адаптивні здібності.

У Фрейда відмінність між чоловіком і жінкою зумовлена відмінностями статевої будови («Едипів комплекс» та «комплекс Електри») – потяг до батьків протилежної статі з прагненням усунути батьків однієї статі. Подолання Едипового комплексу полягає в ідентифікації з батьками однієї статі і частковою відмовою від батьків протилежної статі, що є дуже важливим для розвитку повноцінної статевої ідентичності. А в Юнга жіночність і мужність розглядається як сукупність якостей, притаманних як чоловікам, так і жінкам. Чоловічі риси в жінці – анімус, а жіночі риси в чоловікові – аніма. Чоловік ідентифікуючись зі своєю маскулітністю ховає свою фемінність, а жінка витісняє природну маскулітність [2, с. 197].

Процеси гендерно-рольової соціалізації чоловіків і жінок мають багато відмінностей. Для жінки переважає орієнтація на сім'ю та сімейні цінності, ведення домашнього господарства, а для чоловіка бажаним є визнання в професійній та суспільній діяльності. Згідно з таким розмежуванням важливою умовою самореалізації для жінки стає успішний і вчасний шлюб, а самореалізація чоловіка пов'язана з кар'єрою та статусом у суспільстві.

Таким чином ми бачимо, що гендерно-рольова ідентичність особистості – складна система, що підкорюється багатьом законамірностям, знання яких допомагає уникнути проблем і протиріч у розвитку. Це шлях не лише до гармонійного розвитку гендерної сфери людини, а й до розвитку повноцінної особистості.

Література:

1. Гнатенко П.И., Павленко В.Н. Идентичность: философский и психологический анализ. – К.: «Арт-Пресс», 1999. – С. 170
2. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Стать та сексуальність: Психологічний ракурс. – Тернопіль: Нова книга – Богдан, 1999. – 383 с.
3. Мниховский А. Женственность. – 3-е изд. – К., 1885. – 74 с.
4. Психология личности: Словарь справочник / Под ред. П. П. Горностая и Т. М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.

Грабовська І.М.

кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник

Центру українознавства
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,

Талько Т.М.

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії

Дніпропетровського національного університету
ім. Олеса Гончара

КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ПРОТИСТОЯННЯ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ: ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ

Аналізуються завдання гуманітарної науки, зокрема, українознавства в умовах військового протистояння України з Росією. Розглядаються можливі теоретичні та практичні результати дослідження практик, чинників, механізмів тощо консолідації сучасного українського соціуму. Акцентується увага на важливості даного напрямку наукового пошуку в реальній ситуації інформаційно-психологічної війни Росії проти України.

Ключові слова: українська гуманітаристика, українознавство, військовий конфлікт, інформаційно-психологічна війна, Україна, Росія.

Grabovska I.

PhD, Senior Researcher
of Ukrainian Studies Center
of Philosophy Faculty o
f Kyiv National Taras Shevchenko University,

Talko T.

PhD, associate professor
of Philosophy cathedra DNU of Oles Gonchar

CONSOLIDATION OF UKRAINIANS IN THE CONDITIONS OF MILITARY CONFRONTATION WITH RUSSIA: HUMANITARIAN ASPECTS

Author analyzes the task humanitarian science, in particular in terms of Ukrainian Studies in conditions of military confrontation between Ukraine and Russia. In the article considered possible theoretical and practical results of research practices, factors, mechanisms, etc of consolidation of modern Ukrainian society. The attention paid to the importance of this area of scientific research in the real situation information-psychological war of Russia against Ukraine.

Key words: Ukrainian humanities, Ukrainian Studies, military conflict, information and psychological war, Ukraine, Russia.

Російська агресія проти української держави висунула перед сучасним цивілізованим світом і українством зокрема низку серйозних викликів. Для сучасної України, що знаходиться у ситуації все ще не подоланого постколоніального періоду, обтяженого військовим протистоянням із неоімперією Кремля, життєво важливого значення набуває здатність спільноти до консолідації. Особливої ролі у процесі згуртування нації в умовах так званої гібридної війни набуває гуманітарна складова, зокрема, українознавчий дискурс. Українознавство в умовах розгорнутої Росією інформаційно-психологічної війни повинно і здатне стати науковим підґрунтям “боротьби за мізки” людей. Ця боротьба є чи не найважливішим чинником здатності нації до спротиву під час інформаційно-психологічної війни з Росією. Перемоги у такій війні чи, принаймні, зупинити її неможливо лише військовими засобами. Потрібна серйозна політична, дипломатична, патріотично-виховна, ідеологічна тощо робота. Неоімперські прагнення Кремля глибоко закорінені в російській масовій свідомості та імперській ідеології, яка є надзвичайно небезпечною. Значна доля справедливості є у твердженні відомого російського журналіста А. Невзорова: “Имперская идеология — это тяжелая болезнь. Она берется из так называемой русской культуры, из православия и набора всех тех архаичных и очень ядовитых субстратов, которыми жила и до сих пор живет Россия» [3].

В інтерв'ю газеті «День» міністр науки і освіти С. Квіт абсолютно справедливо наголосив на необхідності розвитку гуманітарної складової культури як умови вирішення в тому числі і проблем військового протистояння України з Росією [4]. Якщо ж проаналізувати дії українських урядовців, складеться враження, що ці люди всерйоз вважають, що так звану гібридну війну Росії проти України можна виграти лише з допомогою зброї. Не дуже відрізняються від уряду й інші гілки української влади, щоправда, вони в особі президентської адміністрації додають до рецепту переможної війни ще дипломатію. Проте, чи насправді героїзму українських військовиків, нарощування кількості та якості озброєння української армії, зусиль українських дипломатів достатньо для перемоги?

Неважко помітити, що в теперішній Україні формуються «нові-старі» загрози. Частина населення держави стає прихильниками неоімперії Путіна. Поки що напівприховано, локально, але зовсім не безпечно.

У такій ситуації особливого значення набуває боротьба за свідомість людей, бо ніякі танки, ніякі домовленості не врятують країну, де немає консолідованої патріотично налаштованої абсолютної більшості громадян, здатних боронити свою країну від ворога. А для того, щоб усі громадяни України зрозуміли нарешті, що росіянин-путініст сьогодні не брат нам, а жорстокий і підступний ворог потрібна серйозна робота із масовою свідомістю. Це неважко зрозуміти. Куди важче пояснити дії влади, спрямовані на тотальне руйнування гуманітарної складової української науки та культури в цілому. Саме українська гуманітаристика загалом, й українознавство особливо повинні створити науковий фундамент нової ідеології держави, що опинилась у центрі цивілізаційного конфлікту між Сходом і Заходом, ставши, фактично, територією, де відбувається війна із неоімперією Кремля. Потрібна державна програма спрямування зусиль соціуму на консолідовану протидію агресорові. І хто, як не гуманітарії цієї країни мають виробити спільний проект ефективного спротиву на основі глибокого та всебічного аналізу ситуації, що склалася, та ресурсів, які потріб-

но задіяти. І якщо для цивілізованої Європи це війна за нові межі, то для українців у прямому сенсі слова – це війна за власне виживання і свободу!

Ще на початку далеких 2000-х за ініціативи та активної участі Ігоря Чубайса та команди інтелектуалів у Росії почав досить активно формуватись новий напрямок досліджень – «россиеведение» (росієзнавство). Згодом починається набір студентів на перший в Росії факультет росієзнавства. І вже у 2007 році в російських школах починає вводитись «Отечествоведение». Самі автори проекту не приховували, що це засіб формування новітнього російського патріотизму, боротьба за людину, її мізки та за «русскую государственность». Сьогодні цей напрямок в Росії опосіли куди менш ліберальні індивіди, ніж його промоутер Ігор Чубайс, і вони розглядають отечествоведение як засіб насамперед «восстановления былого величия государства российской, основанного на принципе самодержавия, православия и народности». І тепер вже навіть «Новое время» (про чорносотенні російські видання не йдеться) дає статті під красномовною назвою «Нас спасет россиеведение». На це «спасение» путінський режим не жалкує ні сил, ні коштів! Сьогодні россиеведение стає надійною опорою путінізму, ширше – новітньої політичної доктрини Кремля. Оскільки вже навіть за відсутності Путіна процес «неоімперіалізації» Росії еволюційним шляхом не вдасться зупинити.

У новій галузі наукового знання історія Росії розпочинається звичайно ж із Київської Русі, а вся історія «великой империи», «русской цивилизации» була побудована на величезній любові і тязі до єдиного «русского ядра» «прежде всего славянских народов-братьев» і стала «основой формирования русского мира». Звичайно ж, наявність голодоморів, геноцидів, етноцидів в історії цієї імперії заперечується.

У цій ситуації особливого значення набуває сучасне українознавство як наукове підґрунтя формування ідеології української держави в умовах протистояння неоколоніалізму та «путінізму».

До того ж постколоніальний статус українства України зумовив переважання орієнтації його суспільної свідомості на минуле над орієнтацією на майбутнє. Це, зокрема, виражається, з одного боку, у перебільшеній ролі у суспільстві дискурсів історичної пам'яті та традиціоналізму, з іншого – у нерозпрацьованості, невиразності раціонально обґрунтованого проекту українського майбутнього. Суперечність між ретроспективним та перспективним векторами суспільної свідомості є одним із головних чинників постколоніального розвитку українства.

Одним із найбільш дієвих чинників консолідації української політичної нації є «проект майбутнього» як мотиваційна складова національної ідеї і, водночас, раціонально обґрунтована стратегія соціальної трансформації. Синтез інтересів різних соціальних груп української нації в спільний проект майбутнього сприятиме переорієнтації спрямованості суспільної свідомості з минулого на майбутнє; мобілізації активних верств громадянського суспільства; консолідації національної еліти навколо раціональної програми дій та проведенню ефективних соціальних реформ. Без цього «мінімуму» перспектива перемоги у гібридній війні з Росією стає примарною.

Щоб тил і фронт були єдині, потрібна максимальна мобілізація громадян для опору агресорові. І в цьому процесі сучасне українознавство може і повинно стати науковою «точкою зборки» всіх патріотичних сил України.

Сучасне українознавство як фундаментальна наука розпочало своє формування з початком існування української незалежної держави, коли в низці україн-

ських вишів, насамперед у Львові та Києві почали створюватися кафедри, центри та інститути українознавства. Воно спирається на потужну інтелектуальну традицію кінця XIX – початку XX ст. та спадок української інтелектуальної діаспори, яка ніколи не полишала працю на ниві самопізнання. Адже українознавство відноситься до так званих «себезнавчих» наук. До таких у сучасному світі належать американські студії, канадійські студії, індійські студії, росієзнавство тощо.

Практична користь зусиль гуманітаріїв, спрямованих на консолідацію сучасного українського соціуму, полягатиме у виробленні науково обґрунтованих практичних пропозицій щодо збереження української державності в умовах розгорнутої Росією гібридної війни проти України та переходу України від постколоніального до дійсно незалежного існування у просторі спільного європейського дому. Фактично, в полі сучасної української гуманітаристики розвиватиметься мало розпрацьований в українській науці сьогодні напрямок – постколоніальні студії. Постколоніальні студії допоможуть українству позбутися колоніальних комплексів, можуть стати рушійною силою в ревізії колоніального і радянського минулого, оскільки цілі сегменти і сфери сучасного українського суспільства ще потребують деколонізації та десовєтизації. Реалізація європейського вибору України неможлива без подолання постколоніальної спадщини, відмови від пережитків радянського колоніального минулого в політичному житті, тому науково обґрунтовані моделі переходу до постпостколоніального етапу розвитку є реальною умовою успішної реалізації проекту «самостійна європейська Україна» та внутрішньої його складової – моделі «української України» [1].

На сучасному етапі розвитку України одне із завдань, які ставить перед собою українознавство як фундаментальна наука, а саме: «Метою пошукувань у дослідженні українознавчих проблем має бути визначення різноманітних системних чинників, що підтримують цілісність українського світу, роблять його таким, який він є, дозволяють йому відтворюватись і розвиватись у просторі та часі» [5, с. 12], перетворюється на завдання всієї української соціогуманітаристики.

Практичну цінність матиме і розробка пропозицій та методичних рекомендацій для вдосконалення освітньо-виховного процесу вищих навчальних закладів, тобто, створення всього того контенту, без якого неможливий справді ефективний рух «геть від Москви» (М. Хвильовий).

Особливого значення при вивченні даної теми набуває розробка теоретико-методологічної бази аналізу, залучення різноманітних концепцій та методів дослідження матеріалу. Для виявлення специфіки гуманітарної складової української культури постколоніальної доби, а також при вивченні постколоніальної реальності в Україні [2], окрім інших методів дослідження, ефективним може виявитись і українознавчий аналіз, під яким розуміємо комплексний соціогуманітарний підхід, який інтегрує соціогуманітарне українознавство, що широко використовує концептуальний інструментарій філософської онтології, філософської антропології, філософії освіти, філософії виховання, культурології, герменевтики тощо. Українознавчий аналіз базується на поєднанні філософсько-світоглядного, культурологічного та історичного опрацювання матеріалу. Підґрунтям українознавчого аналізу є інтегративність самого українознавства як сучасної наукової дисципліни, що розробляє цілісне бачення феномена української нації та її культури [5].

Перспективним та необхідним для досліджень подібного типу є вивчення су-

часних методологічних розробок, представлених у існуючих світових постколоніальних студіях [2]. Проте, не варто також відкидати і класичні методи наукового аналізу. Також при вивченні даної проблематики авторам варто спиратися в основному на посткласичні методологічні розробки (наприклад, деконструювання дійсності). Окрім того, розкриття даної теми неможливе поза використанням компаративного методу, герменевтичного, конструктивістського, співпадіння історичного і логічного тощо.

Використання таких загальнонаукових методів, як індукція і дедукція, аналіз і синтез, прогнозування і моделювання на всіх стадіях даного дослідження постколоніальної української реальності зумовлене їхньою необхідністю при організації дослідницького процесу. *Робота буде ефективною при застосуванні філософських, українознавчих, культурологічних тощо теоретико-методологічних підходів. Новизною авторського підходу у вивченні такої актуальної проблематики, як здатність українства до згуртування у стані військового конфлікту з Росією під назвою гібридна війна, є той факт, що дослідження базуватиметься на методологічному принципі інтегративності як засадничому для українознавчої науки. Використання комплексного підходу та принципу системності дозволить розглядати вплив консолідаційних чинників на подолання постколоніального стану українського суспільства у новому ракурсі.*

Для вивчення даної конкретної проблематики перспективним є також застосування спеціальних наукових методів українознавства як інтегративної науки – історичного та порівняльного. Історичний метод дозволить хронологічно зафіксувати факти, актуальні для вивчення проблеми. Використання порівняльного методу надасть можливість зіставити різні прецеденти, об'єкти і умови впливу консолідаційних чинників на постколоніальний стан сучасного українського соціуму з метою виявлення типових і особливих рис його функціонування, зокрема і в умовах військового протистояння.

Окреме місце при дослідженні консолідаційних практик українства в умовах інформаційно-психологічної війни з боку Росії можуть посідати методи вивчення та аналізу документів, статистичних даних.

Таким чином, дослідження гуманітарних аспектів консолідації українства в умовах військового протистояння України з Росією має базуватися на синтезі різних методологій, що дозволить всебічно розглянути предмет та вивчити об'єкт аналізу. Використання зазначених підходів визначатиме послідовність етапів дослідження, порядок вироблення визначень, категорій і гіпотез, що розглядатимуться при розробці даної тематики.

Завданням дослідження є розкриття актуальності розвитку гуманітарної складової української культури, зокрема, українознавчого дискурсу, як однієї з підстав і умов консолідації українства в реаліях протистояння України і Росії та подоланні впливу і наслідків інформаційно-психологічної війни з боку Росії.

Аналіз консолідаційного потенціалу гуманітарної складової української культури окрім розробки актуальних проблем, пов'язаних із військовим конфліктом, є і підставою для більш широкого поля наукової проблематики, зокрема, воно може бути використано для створення рекомендацій щодо умов подолання існуючого постколоніального стану розвитку України [2] та переходу до повноцінної незалежної держави та модерної української нації європейського типу. У такому розрізі дослідження має охоплювати історичний відтинок часу від утвердження незалежності України (1991 р.) до теперішнього періоду з аналізом історичних передумов виник-

нення перехідного (постколоніального) етапу у розвитку України. Особлива увага все ж має бути приділена протистоянню України і Росії в гібридній війні та значенню науки, освіти, патріотичного виховання тощо у боротьбі за мізки українців. Дослідження фактично передбачає заповнення цілого ряду лакун, що існують в українському гуманітарному дискурсі щодо вивчення специфіки постколоніальної доби в Україні, шляхів, умов та методів вирішення нагальних питань подолання наслідків колоніального минулого та побудови ефективного суспільства, розвитку ідеологічних підстав подолання впливу гібридної війни з Росією. Розширене дослідження вказаної у даній статті проблеми може бути спрямоване саме на вивчення гуманітарних чинників консолідації нації як умови існування окремої одержавленої одиниці, принципів та механізмів протікання цього процесу в умовах російської агресії.

При вивченні консолідаційних практик української спільноти особливу увагу варто звернути також на історію та філософію радянського колоніалізму в контексті дослідження постколоніальної доби в Україні; аналіз антиколоніальних, постколоніальних та неоімперських дискурсів; вивчення ідеологій постколоніального періоду, постколоніальних ідентичностей, проявів колоніальної ментальності у політичному просторі сучасної України; узагальнення причин розбіжностей та виявлення спільного в репрезентації історичних наративів між регіонами, політичними елітами та соціальними групами та вироблення консолідованої загальнонаціональної моделі історичної пам'яті; обґрунтування гуманітарних підстав та умов формування загальнонаціонального проекту майбутнього; умови подолання інформаційно-психологічного впливу Росії на населення України в ході гібридної війни; концептуальне обґрунтування гуманітарних засад формування реальної незалежності України як європейського феномену.

Таким чином, дослідження гуманітарної складової консолідації українства в умовах протистояння із зовнішнім агресором та внутрішніми загрозами матиме не лише вагоме теоретичне, але і практичне значення для утвердження української незалежності, самостійності та свободи.

Література:

1. Грабовська І. Концепт «української України»: до питання про політичну, ідеологічну та культурну ідентифікацію України // Науковий вісник Волинського національного ун-ту ім. Лесі Українки. Філософські науки. – № 15 (240). – 2012. – С. 34 – 38.
2. Див. детальніше: Грабовська І. Україна як метафізична реальність: [монографія]. – К.: Стилос, 2000. – 114 с.; Грабовська І., Ємець Т., Мостяєв О. Філософія українського буття: [монографія у співавторстві / за заг. ред. В.І. Сергійчука]. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2006. – С. 5–8; С. 239 – 295; Грабовська І. Національні міфи в контексті сучасних українських реалій (філософсько-світоглядний аналіз): [монографія]. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М.Гоголя, ДС Міланік, 2007. – 141с.; Грабовська І., Ємець Т., Мостяєв О. Трансформації українського соціуму: монографія. – К.: Вид.- поліграф. центр «Київський університет», 2013. – 511 с.; Грабовська І. Транзитивне українське постколоніальне суспільство: гендерна специфіка // Методологія і теорія гуманітарних досліджень в умовах глобалізації: Монографія [Текст]/наук. ред. О.М. Пшінька, Т.І. Власової. – Дн-вськ: Вид-во Маковецький, 2012. – 456 с. – С. 219 – 241; Грабовська І. 2.1. Специфіка маскулінності в коло-

- ніальних та постколоніальних спільнотах: український досвід (І. М. Грабовська) // Гендерні дослідження: прикладні аспекти: [наук.монографія.]/[В.П.Кравець, Т.В.Говорун, О.М.Кікінежді та ін.]; за наук. ред. В.П. Кравця; — Тернопіль: Навчальна книга—Богдан, 2013. — 560 с. – С. 95-101; Грабовська І. 1.5. Особливості дотримання прав людини в Україні як проблема трансформаційного постколоніального соціуму у світлі цивілізаційного поступу сучасного людства// Філософські аспекти соціокультурних досліджень в умовах глобалізації: монографія/ наук. ред. Пшінька О.М., Власової Т. І. – Дн-вськ: Вид-во Маковецький, 2014. – 240с. – С. 76 – 86; Грабовська І. Передмова// Сучасне українство: цивілізаційні виклики та відповіді: Монографія. – К.: Вид-во «Україна», 2015, – С. 5-9; Грабовська І. Розділ 6. Єврореволюція як Революція Гідності в контексті цивілізаційної проблематики // Сучасне українство: цивілізаційні виклики та відповіді: Монографія. – К.: Вид-во «Україна», 2015, – С. С. 139-160; Грабовська І. Розділ 9. Гендерна складова європейського цивілізаційного вибору сучасного українства // Сучасне українство: цивілізаційні виклики та відповіді: Монографія. – К.: Вид-во «Україна», 2015, – С. 190-211; Грабовська І. Колоніальна та постколоніальна проблематика в українознавчому дискурсі: деякі аспекти аналізу/Грина Грабовська// Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія «Українознавство». – К.: Вид. «Київський університет». – № 16. – 2012. – С. 51 – 53; Грабовська І. Постколоніальна гендерна теорія в структурі соціогуманітарного знання сучасної України // Вісник національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». 36. н.праць. Серія: Історія науки і техніки. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 48 (1021). – С. 45-52.; Грабовская И.Н. Украина в ситуации цивилизационного выбора: постколониальная специфика // Философия и ценности современной культуры: материалы Международной научной конференции, Минск, 10–11 октября 2013 г. / А.И. Зеленков [и др.] ; редкол.: А. И. Зеленков, А. А. Легчилин, В. Т. Новиков ; М-во образования, БГУ, ГНУ «Ин-т философии НАН Беларуси». – Минск: БГУ, 2014. – 783 с. – С. 538-541; Грабовская И.Н. Мировоззренческая составляющая утверждения и реализации прав человека в постколониальном социуме (украинская реальность)// Новый университет. – РФ, г. Йошкар-Ола. – №1(34). – 2014. – С. 53 – 56; Грабовська І.М. Актуальність постколоніального дискурсу в сучасній українській соціогуманітаристичі // ZBIÓR RAPORTÓW NAUKOWYCH «Nauka, problemy, osiągnięcia, innowacyjność, praktyki, teoria». Łódź. – 29.04.2015 – 30.04.2015. – Część 6.- p. 99 – 102; I.N. Grabovska. “UKRAINSTVO” AS THE SCIENTIFIC PROBLEM OF MODERN UKRAINIAN STUDIES IN THE CONTEXT OF THE HISTORICAL CHALLENGES OF OUR ERA // Журнал «The progressive researches «Science & Genesis»». – Чеська Республіка, Прага. – 2015, – № 1.- P. 75-78.
3. Дудкина. Ю. Интервью с Александром Невзоровым. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://snob.ru/profile/20736/blog/103143>.
 4. Освіта як національна ідея // Інтерв'ю з Міністром освіти і науки України С. Квіттом. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/osvita-yak-nacionalna-ideya-2>
 5. Українознавство: навч.посіб.для студ.вищ.навч.закл./за ред.М.І.Обушного. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. – 627 с.

Бульвинская О.И.

кандидат педагогических наук,
старший научный сотрудник
отдела интеграции науки и образования
Института высшего образования
Национальной академии педагогических наук
Украины

КРИТИЧЕСКАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ XXI ВЕКА: КОММУНИКАТИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативное образование, высшее образование, компетентности, коммуникативные компетентности.

Keywords: communication, communication education, higher education, competences, communication competences.

Современная философия трактует коммуникацию как смысловой и идеально-содержательный аспект социального взаимодействия, а основную функцию коммуникации – достижение социальной общности при сохранении индивидуальности каждого ее элемента [1, с. 497]. То есть коммуникация – это не просто обмен информацией, коммуникация – это посредник, благодаря которому осуществляется функционирование и существование социальной реальности.

Тема коммуникации становится одной из главных в философии XX в. В социологической мысли Юргена Хабермаса, Никласа Лумана, Карла-Отто Апеля происходит отождествление понятий социального и коммуникативного. Философы делают вывод о том, что социальная реальность может существовать только с помощью коммуникации; сама социальная реальность предстает реальностью коммуникации. Личность – это социальный субъект, а социализированный индивид не может существовать иначе, как коммуникативная личность. Сущность человека может быть реализована только с помощью коммуникации. Таким образом, начиная с 90-х гг. XX в., биологическое определение «человека разумного» дополняется социальным – «человек общающийся».

Особое значение коммуникация как социальное взаимодействие приобретает в эпоху становления информационного общества, когда интенсивность социальной коммуникации, социальных контактов увеличивается, когда вырастает роль организационно-коммуникативных и информационных технологий. Они существуют самостоятельно (а не как технические подсистемы экономики) и становятся социальными технологиями, которые непосредственно влияют на государственно-политическую сферу организации и управления, сферы труда, культуры, образования, процессы социализации. Коммуникативные технологии создают для каждого человека возможность непосредственного членства в обществе без посредничества каких-либо групп, идеологий или символических культурных систем; они чрезвычайно повышают роль и социальную значимость отдельного человека, становятся источником общественных преобразований.

Анализ особенностей коммуникативных процессов в современном информационном обществе имеет особое значение для такой области знаний, как философия образования.

А поскольку коммуникация является определяющим условием, следствием, содержанием, формой образования, от качества коммуникативных процессов в конечном счете зависит качество высшего образования.

Повышение качества коммуникативного образования является насущной необходимостью сегодняшнего дня. Еще в 1996 г. на симпозиуме в Берне был поставлен вопрос о том, что для реформ европейского высшего образования существенным является определение ключевых компетентностей, которыми должны быть вооружены молодые европейцы. Среди них были выделены коммуникативные, касающиеся умения владеть устной и письменной коммуникацией, знание необходимых языков, способов взаимодействия с окружающими, навыки работы в группе, владение различными социальными ролями в коллективе [5]. Как видим, выделение коммуникативных в составе пяти ключевых групп компетенций базируется на определении коммуникации как социального взаимодействия.

Итак, философия образования отмечает утверждение и расширение в современной образовательной среде коммуникативного образования, которое так и называют образованием XXI века. Так, Доклад национальной коммуникативной ассоциации США в 2003 г. носит название «Communication in the General Education Curriculum: A Critical Necessity for the 21st Century», то есть «Коммуникация в kurikulumе общего образования: Критическая необходимость XXI в.» [4].

Коммуникативное образование – это процесс формирования коммуникативных знаний, умений, компетенций, развитие коммуникативных качеств личности и накопления профессионально-коммуникативного опыта взаимодействия с окружающими, которые нужны специалисту для успешной профессиональной деятельности в социокультурной среде.

Причем необходимость коммуникативного образования отмечается в различных областях образования, включая те, которые традиционно не нуждались в коммуникативных компетентностях (скажем, инженерии). Поскольку профессиональная деятельность в дискурсе коммуникации рассматривается как построение взаимодействия и отношений между специалистами, компаниями, социальными институтами и обществом, коммуникативное образование, результатом которого является сформированность умений решать профессиональные задачи средствами коммуникации, признается не менее ценной, чем специально-технические умения.

Как отмечает А. Матяш, в конце 90-х гг. XX в. Национальная коммуникативная ассоциация США, крупнейшая профессиональная ассоциация по коммуникации и старейшая в мире (была основана в 1914 г.), провела целенаправленную работу. Были отобраны и проаннотированы около 100 источников – научных работ и других публикаций, посвященных вопросу необходимости коммуникативного образования. Методом мета-анализа был выявлен ряд ключевых тем, которые позволили прийти к следующему выводу: изучение коммуникации и коммуникативная подготовка важны в современном обществе как минимум:

- для полноценного развития личности;
- для повышения эффективности образования (включая организацию и

управление образовательным процессом с учетом его современных форм коллективно-группового сотрудничества);

- для успешной профессиональной деятельности, карьеры и бизнеса;
- чтобы стать «ответственным гражданином мира» (responsible citizen of the world), в социальном и культурном плане [2].

Как видим, значимость коммуникативного образования определяется необходимостью, которая формирует в человеке способность быть активным субъектом в системе всех его жизненных отношений.

Как справедливо отмечает М.Д. Прыщак, коммуникация как методологический принцип образования является принципом системным, который сочетает в себе не только знаниевые и технологические, но и, в первую очередь, онтологические, аксиологические, телеологические основы образования и педагогики. Онтологические – коммуникация является основой развития личности и общества. Аксиологические – только коммуникация актуализирует такие ценности, как любовь, дружба, свобода, доверие, сотрудничество, духовность, ответственность и т.д. Телеологические – целью образования (педагогики) является осознание и актуализация ценностных основ коммуникации в системе «Я – Другой» и развитие на этой основе духовности, социальной компетентности, профессиональной компетентности [3, 135].

Поскольку коммуникация – это посредник, благодаря которому осуществляется функционирование и существование социальной реальности, эффективность общественных процессов во многом зависит, насколько у субъектов этих процессов развиты коммуникативные компетентности.

В Европе компетентностный подход к образованию, в том числе высшему, закреплён законодательно. Так, в 2005 г. была принята «Квалификационная рамка европейского пространства высшего образования», где компетентности представлены как «динамичное сочетание знаний, понимания, умений и способностей» [7].

В «Европейской квалификационной рамке обучения в течение жизни», (2008 г.), к компетентности относят «ответственность и автономность», то есть способность специалиста работать и в автономном режиме решать профессиональные задачи [6].

В Украине также на государственном уровне закреплён компетентностный подход: в утверждённой Кабинетом Министров Украины Национальной рамке квалификаций дается такое определение: компетентность / компетентности – способность лица к выполнению определенного вида деятельности, выражается через знание, понимание, умение, ценности, иные личные качества.

Основываясь на определении коммуникации как социального взаимодействия и учитывая опыт структурирования составляющих коммуникативной компетентности предыдущими исследователями, предлагаем такую композицию составляющих коммуникативной компетентности:

- базовые коммуникативные умения: ясно говорить и выражать свои мысли, умение анализировать, обобщать и выделять главное, устанавливать истинность или ложность высказываний и выводов собеседников, внимательно слушать, задавать вопросы и отвечать на них; компетенции в сфере речевого этикета (владение правилами речевого поведения), речевые умения (правильное звуковое произношение, знания и умения правописания и грамотного построения предложений и текстов,

деловая переписка; делопроизводство, иноязычное общение), владение средствами невербального общения и тому подобное;

- межличностные и межгрупповые умения: выстраивать конструктивные рабочие отношения, работать в команде, распознавать и уважать культурную «инаковость», а также различия с точки зрения расы, национальности, религии, статуса, роли, пола; компетентно вести себя в конфликтной ситуации и управлять конфликтом, вести переговоры;

- технологические коммуникативные: умения и навыки эффективно применять современные средства информационных и компьютерных технологий для решения коммуникативных задач в профессиональной деятельности и повседневной жизни;

- формирование и развитие коммуникативно-значимых личностных качеств: лидерских качеств; мотивации к успеху, стойкую степень эмпатии; распознавание эмоций и управление ими, понимание намерений, мотивации и желаний, способность к самоорганизации, способность принимать решения в нестандартных коммуникативно-производственных ситуациях, способность к самопрезентации.

В Украине содержание понятия «коммуникативная компетентность», как правило, сужается до речевой деятельности, то есть умения владеть устной и письменной коммуникацией родным и иностранными языками. Этот подход понятен, если рассматривать его в методике изучения иностранных языков. Соответственно и определенное коммуникативное образование осуществляется в пределах иноязычного обучения. Но коммуникативная компетентность, выступая ведущим фактором эффективного общения, во многом определяет успешность и конкурентоспособность в любой профессии. Поэтому коммуникативное образование может и должно внедряться не только как отдельная программа, но и как развитие коммуникативной подготовки на всех этапах обучения в высшем учебном заведении, организации межличностного общения в университете, функционирования образовательной информационно-коммуникационной среды.

Литература:

1. Новейший философский словарь. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1280 с.
2. Матяш О.И. Коммуникативное образование // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://polit.ru/article/2011/08/10/communication/>
3. Прищак М.Д. До питання комунікативного підходу / М.Д. Прищак // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2013. – № 1. – С. 133–136.
4. Communication in the General Education Curriculum: A Critical Necessity for the 21st Century. – Washington, D.C.: National Communication Association, 2004.
5. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe // Report of the Symposium Berne, Switzerland, 27–30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) a Secondary Education for Europe. – Strasburg, 1997. – 72 p.
6. The European Qualifications Framework for Lifelong Learning // [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ec.europa.eu/ploteus/sites/eac-eqf/files/leaflet_en.pdf
7. The Framework of Qualifications for the European Higher Education Area // [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://ecahe.eu/w/index.php/Framework_for_Qualifications_of_the_European_Higher_Education_Area

ГЕНЕЗА ІДЕЇ КОРДОМЕДІЙНОСТІ У ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Представлена спроба наукової рефлексії проблеми «філософії серця» у системі пізнавальної діяльності людини та розвитку її особистісного потенціалу. Висловлюється ідея щодо розробки освітньої парадигми, яка відображає розвиток цілісного духовно-моральної особистості, як перспективного напрямку сучасної філософії освіти. Раціонально орієнтована на формально-інформативні та операційно-технічні цінності освіта спроможна забезпечити формування стандартного світогляду людини для статусу функціонера вузької спеціалізації. Альтернативою духовному пригніченню і руйнуванню індивідуального творчого потенціалу людини є розвиток освітою цілісного духовно-екологічного світогляду на засадах кордомедійності. Із цією метою доцільно змістовно освоїти досвід різних систем пізнання, які стосуються проблеми цілісної природи людини на основі еволюції кордогностичних ідей.

Ключові слова: кордомедійність, серце, філософія серця, людина, особистість, пізнання, розвиток.

Key words: cordis-mediation, heart, philosophy of heart, person, personality, learning, development.

Сучасне життя переконує нас в тому, що науково-технічні досягнення людства можуть визнаватися безпечними і благодатними для суспільства і природи, коли вони визначаються духовними орієнтирами, їх відсутність лише збільшує руйнівний потенціал людства. Раціональне знання про світ забезпечили масштабний прорив у галузі інформатизації, комунікації та глобальних мереж, разом із цим, загальнопланетарного масштабу набула екологічна криза, яка є реальною загрозою виживанню людства. Інформаційні технології безумовно є видатним досягненням сучасності, однак їх генералізація на всі сфери життя людини надає їм статус культового засобу в маніпулюванні свідомістю людини, її зомбуванні. Культ техногенного утилітарного мислення людини позначається на статусі духовно-моральних цінностей суспільства. Процеси глобалізації та уніфікації у світі супроводжуються «всезагальною дезінтеграцією» у вигляді соціального та політичного хаосу, підвищення рівня жорстокості, агресії, руйнацій, збройних конфліктів, терористичних актів, які стають звичними явищами [1]. Нагадує про себе застереження К.Маркса: «Перемоги техніки, ніби куплені ціною моральної деградації. Здається, що по мірі того, як людство підкоряє собі природу, людина стає рабом інших людей або ж рабом своєї власної підлості». [2, 4].

Однією із стратегій вирішення проблем сучасної цивілізації має бути протистояння духовному руйнуванню людини, і завдання сучасної науки, найперше, філософії освіти полягає в захисті і утвердженні гуманістичних цінностей та смислів на засадах формування цілісного духовно-екологічного світогляду цивілізації XXI

століття. В його основі такі категорії, як всеєдність, істинність, довіра, софійність, гідність, а особлива роль має бути визнана за людським серцем. Саме серце є центром активності людини в діапазоні її життєдіяльності. Прояв безсердечності за своїм змістом є наслідком заблокованості чи нехтування значення серця. У культурах різних народів давно відомо, що саме серце виступає джерелом кращих людських якостей, а наука, на жаль, вивчає поки лише тілесно-вітальні його характеристики.

Традиція наукової рефлексії онтології «серця» характерна для філософії та культури України. Аналізуючи особливості «кордоцентризму» вітчизняної філософії І.Бичко, акцентує увагу на ментальній співзвучності української та європейської філософської традиції [3]. Парадигмою українського менталітету «філософію серця» визначають дослідники, аналізуючи спадщину наукових надбань «філософії серця» Г.Сковороди, П.Юркевича [4,]. Однак, належної наукової уваги та розробки «філософії серця» не набула у системі філософії освіти.

Освіта є унікальним для кожної людини інформаційним потоком розвитку творчого потенціалу, розбудови її духовного світу з метою здійснення життєтворчості. Орієнтована на формально-інформативні та операційно – технічні цінності освіта спроможна забезпечити технократичний світогляд, спонукає до набуття статусу функціонера вузької спеціалізації.

Людина – це складна багаторівнева система, яка проявляє себе і на матеріально-речовинному (тілесному), і на матеріально-енергетичному (безтілесному, душевно-духовному, енергоінформаційному) рівнях. Очевидно, що процеси пізнання на буденному чуттєво-раціональному рівні, забезпечуються діяльністю мозку. Серцева ж діяльність за допомогою взаємодії з енергоінформаційним полем світу і психіки, охоплює світ і людину в цілому, тоді як при чуттєво-раціональному пізнанні – в основному частково, парціально. Цілісне уявлення про серце, дозволяє глибше зрозуміти цілісність структури самої людини через інтегрування знань про три її субстанції – тіло, душу і дух.

У тлумачних словниках української мови цей орган людини визначається як: – символ зосередження почуттів, настроїв, переживань і т. ін.;

– здатність почувати й розуміти інших; чуйність, сердечність;

– як символ любовних почуттів, любовної прив'язаності;

У переносному значенні – внутрішній психічний світ людини, її настрої, переживання, почуття [5, 141]

Термін «коронарний» (від древньорим., «Corona», від древньогрецьк. «Cor» – серце) – називає кровоносні судини, що живлять серцевий м'яз [6, 297]. Завдяки цьому організм забезпечується життєвою силою і енергією, що надходить з навколишнього середовища. У сучасному варіанті життєві сили розуміються як фундаментальна змістовна детермінантна соціологічна категорія, що позначає сукупність і взаємодію потенційних можливостей і реальних видів діяльності активної соціальної системи, що включає механізми формування, накопичення та збереження життєвого потенціалу системи, а також способи його актуалізації, шляху перетворення в різні види індивідуальної та громадської діяльності [7]. Функція духовного серця (по Б.Вишеславцеву) полягає в тому, що воно прибирає надлишковий егоїзм, гординю в людині, як прояв внутрішнього дисбалансу людини і повертає до гармонійного внутрішнього стану і відповідних взаємовідносин зі світом [8]. Саме непомірне его сучасної людини зумовило

породження технологічної загрози для світу. Тепер завдання людства – нейтралізувати її, змінити орієнтацію із експлуатації природи на творення свого внутрішнього світу, адекватний шлях до цього, може визначити лише серце людини.

Співвідношення гармонії духу і тіла в самій людині являються основою гармонійних відносин людини із навколишнім світом, цей фактор також забезпечує її духовне і фізичне здоров'я. За умови гармонійного взаємозв'язку розуму і серця людини, гармонія зі світом буде виявом їх оптимальної взаємодії.

У ісихастській практиці досягнення принципу гармонії здійснюється через стан «зведення розуму в серце» (або ж їх з'єднання), що надає подвижнику сили протистояння пристрастям, поселяє в його душі благодать Духа святого. Мир який приходить в душу супроводжується відновленням цілісності людини. Цю важливу функцію покликана здійснювати релігія. У цьому зв'язку доцільно Ю.Урманцев слово «релігія» буквально перекладає як «відновлення (re) зв'язку (ligio)» [9, 100].

У холістичній структурі людини є й інші «тонкі» плани, а саме, психічний. При цьому найбільш вірогідне існування взаємодії цих двох видів енергій (психічної – йде від мозку і серцевої – від серця) і енергоінформаційних планів. Нервова система через органи чуття (зір, слух, смак, нюх і дотик) в цілому визначає безпосередню взаємодію людини із навколишнім матеріально-речовим світом. Таким чином, в цілому наші органи чуття знімають інформацію з атомно-молекулярного світу. Певний виняток становить зір, оскільки, існує зір особливого роду (внутрішнє бачення), який здатний сприйняти світ «тонкий» (у тому числі, світ душі і духу). Отже, саме зір здатний проникнути у світ енергій. Мудреці відчували особливу якість зору, а саме, можливість сприйняття «тонкого» світу – світу душі, світу серця. Особливість цього світу полягає в тому, що він за своєю структурою складається з елементів, які менші атому і володіє світловими, (а можливо надсвітловими) швидкостями, зокрема, інформаційні взаємодії. Припускають, що існують тахіони – частинки, що передають взаємодію, що мають швидкість більшу, ніж швидкість світла, в результаті чого відбувається миттєва взаємодія з просторами всесвіту. У релігійно-містичному плані, на цих рівнях, можливо, здійснюється спілкування з вищою субстанцією світу, тому серцю і відводиться тут роль органу Богопізнання. Органи відчуття нервової системи – це органи пізнання найближчого навколишнього середовища, необхідного для повсякденного життя людини, на основі функціонування яких здійснюється адаптація людини до світу: прагнення облаштувати житло, створити затишок, комфорт, задовольнити базові потреби.

Серце і почуття здатні працювати на «тонкому» (енергоінформаційному) рівні. Закрите серце – це стан втрати ним механізмів взаємодії із енергоінформаційними, «тонкими» субстанціями світу. Однак, інформація, яка йде від серця, як зазначають дослідники, особлива. Коли інформація від серця надходить у мозок, інтегрується з емоційними підкірковими центрами або з центрами кори головного мозку, які народжують почуття, емоції, інтуїцію, то саме тоді, очевидно, і виникають сердечні якості людини. Таким чином, очевидно, і відбувається народження і розвиток сердечного розуму, почуттів, сердечної духовної інтуїції.

Етимологічне дослідження змісту поняття «серце» свідчить, що ще із античних часів давньогрецьке «Сог» та давньоримське слово «Согона» означали не тільки анатомічний орган, а одночасно й душу, настрій, думку погляд, розсудливість [10, 33].

У християнстві серце розглядається як символ біблійного уявлення про людину, як місце зустрічі Бога і людини. У даоській традиції серце вважалось духовним центром тіла [11, 83]. Серце людське – це місце, в якому кров і любов перетинаються. У китайців серце – вмістилище розуму і має декілька очей, отворів. В ісламській традиції у священній книзі – Коран термін «калб» (серце) позначає орган осягнення і осмислення релігійних думок, вмістилище віри і благочестя. Серце виступає як розміщена в людині «Божественна таємниця», як місце, де зустрічаються трансцендентальна і матеріальна сторони єдиного божества, Абсолюту [12, 52]. Таким чином, серце як виключно складний і багатовимірний феномен піддавалося осмисленню в різних галузях культури і різних пізнавальних ракурсах і привертало до себе увагу в усі історичні часи. З давнини чітко простежувався зв'язок серця із духом, при майже повному ігноруванні його фізіологічних параметрів і закономірностей функціонування. Із 19-20 століття увага до серця обмежується біомедичними позиціями, де головне: його морфологічні характеристики, а душевно-духовні якості або заперечуються зовсім, або ж згадуються побіжно.

Християнська релігійна традиція у вивченні серця простежується на основі вивчення тексту Біблії, а також праць богословів, аскетів-ісихастів, які на практиці втілювали «сердечне діяння». У текстах Біблії серцю надається важливе значення – не лише як центральному органу чуття, але й особливому органу пізнання, мислячому органу. Архієпископ Лука (В.Ф.Войно-Ясенецький) визначає серце як орган «почуттів взагалі і особливо вищих почуттів» [10, 49]. Він висловив думку, що у людини два види свідомості: звичайна й трансцендентна. При поясненні можливостей другої, він назвав релігію однією із брам до Божественного розуму природи, а серце визначив органом не просто пізнання, а вищого пізнання: «Не тільки про здатність серця сприймати вплив Духа Божого говорить Писання, але представляє його органом, який вдосконалюється і виправляється Богом, як центр нашого духовного життя і Богопізнання» [10, 3]. І.Шульгін пише, що серце є осередком усіх сил душевних, є головним коренем життя духовного, в якому беруть початок усі думки та ідеї, всі бажання і пристрасті, весь характер, все моральне життя людини [13, 68-69]. Узагальнення релігійних християнських уявлень про серце, дозволяє висновок, що серце – це місце божественної присутності в людині, а також орган, з якого виходить воля і воно є панівним органом вищих почуттів. У той же час серце – це і джерело зла, пристрастей.

Концептуальне осмислення серця розгорнуте в релігійно-філософській традиції низкою філософів. Найперше, Г.Сковорода пов'язував серце з думкою, з самою людиною, з її душею. «Думка володарка тіла, вона є головна наша точка і середня. А тому то вона часто й серцем називається», «... не зовнішня наша плоть, але наша думка – то головна наша людина» [14, 128]. Він зазначає, що «... пророк називає людиною серце... Утаємничених думок наших безодня і глибоке серце все одно» [14, 129]. Він посилається на вчення Єремія про те, що «істинна людина, є серце в людині, глибоке ж серце й одному тільки Богові пізнаване не що інше є, як думок наших необмежена безодня, просто сказати – душа, тобто ревне істота» [14, 142].

Одним із засновників концепції серця в філософії визнають П.Юркевича, вважаючи його творцем «філософії серця». П.Юркевич вважає, що саме серце є зосередженням морального життя людини, виступає вихідним пунктом всього доброго і злого в думках, словах і вчинках людини, воно є скрижалем, на якому написаний природний

моральний закон. Серце є фундаментом духовного життя, в ньому має свою основу со-
вість людини. П.Юркевич дає кілька визначень серцю, показуючи, що воно є:

- 1) хранитель і носій усіх тілесних сил людини;
- 2) осереддя душевного і духовного життя;
- 3) сідалище всіх пізнавальних дій душі;
- 4) осереддя різноманітних, душевних почувань, хвилювань і пристрастей [15, 70-71].

Б.Марков аналізуючи філософські надбання П.Юркевича зазначає, що він у
серці «розміщує волю і бажання: вільний вчинок; любов здійснюється як сердечні
акти. Серце – центр пізнання і розуміння: людина думає, розуміє, бачить, сповіщає,
судить, глаголить, вірить, чує і т. і., саме серцем. Серце є осередком різних душев-
них почуттів, хвилювань і пристрастей: воно радіє, засмучується, болить, відчуває
сум'яття, збентеження. Серце – центр морального життя, в ньому корениться любов
до бога і людей; воно є джерелом ненависті, зарозумілості, гніву, злоби, лукавства та
інших вад. Таємнича робота совісті, сорому, самоосуду також здійснюється серцем.
Метафора «серце» об'єднує чуттєве і раціональне, природне і культурне, чоловіче і
жіноче. Серце залежить від тілесного самопочуття і, навпаки, серцевий біль загрожує
здоров'ю і власному життю. Якщо «плотське» серце шукає тілесного спокою і задо-
волення, то серце духовне орієнтоване на вищі цінності. При такому підході виявля-
ється, що гармонія тілесних і духовних центрів – вищий ідеал життя» [16, 189-190].
Серце з'єднує всі сили тіла, в серці всі значущі системи людського організму мають
свого представника, який з цього осередку піклується про їх збереження і життя. За-
лучаючи фізіологічну гіпотезу свого часу про з'єднання в серці різних нервових сис-
тем, П.Юркевич припускає, що серце є специфічним тілом духовних процесів. Також
фізичне серце людини (або точніше нервові вузли серця) є тим місцем, де душа люди-
ни таємниче стикається з її тілом. Звідси походить поняття про «душевне серце» [17,
32]. Найбільш яскраво виражена П.Юркевичем думка про серце як єдність духовних
актів, які об'єднують пізнання і любов, віру і докази, пристрасть і розрахунок, мо-
ральний обов'язок і добролюбність. Серце є основою життя, світогляду і діяльності.
Серце – це і осередок унікальності, і індивідуальності особистості [17, 90].

Б.Вишеславцев зазначає, що серце – «це ніби вісь землі, однаково присутня
в усіх глибинах – і в прихованому центрі і на периферії. За кожен подій на периферії
відповідає центр, бо навколо нього все обертається [8, 77]. Стосовно людини, серце
означає її істинне Я [8, 192]. Це більш глибокий центр особистості, ніж розум, душа
або дух, центр таємничий і незбагнений для людини, так само як незбагнений Бог.
Вирішальним аргументом на користь символу серця є те, що воно є центром любові:
люблять не розумом і не пізнанням, а серцем [8, 193]. «Втрата культури серця є втрата
життєвої сили. Наше існування перетворюється на постійне вмирання, засихання,
якийсь склероз серця...» [8, 74].

Ми розділяємо переконання І. Ільїна стосовно того, що основною вадою су-
часної культури та сучасної людини є «розколотість» – протиставлення розуму – Сер-
ця, розуму – почуттів [18, 381], вихід з даного стану вбачається «в подоланні роз-
колотості (душевної), у тому, щоб відновити в правах досвід як інтуїцію, сердечне
споглядання» [19, 313]. Представлене переконання автора надзвичайно актуальне
для сучасної філософії освіти, найперше у контексті вирішення проблеми цілісного
розвитку особистості та розкриття її творчого потенціалу.

Осягнення релігійно-філософських джерел виявляє очевидність зв'язку душевних переживань і реалізації всіх процесів життєдіяльності людської особистості. Саме серце визначає той «ареал» духовно-моральної свободи, який допомагає людині відчувати, сприймати та приймати інформаційні потоки «Божественного світу», співвідносити власні потреби та можливості із законами світової гармонії. Серце виступає своєрідним показником духовності людини, відображає її вміння розпоряджатися своїм творчим потенціалом і виконує функцію провідності у його вільному розкритті та розгортанні. Таким чином, саме серце виступає регулятором розвитку у системі зовнішніх умов та індивідуальної стратегії розгортання творчого потенціалу особистості. На цій підставі у пізнавальній діяльності особистості у системі освіти набуває особливого значення кордомедійність.

Цінним для розробки проблеми значення та ролі серця у життєдіяльності людини є досвід найдавніших класових цивілізацій. У культурі Стародавнього Єгипту серце зосереджувало на собі виняткову увагу. Заслуговує на увагу ідея творення світу, пов'язана із серцем. Відповідно із віруваннями, давньоєгипетський бог води, землі і світового розуму – Птах- виносив ідею створення світу в своєму серці і дав їй життя рухом язика – «своїм словом» [20].

У релігійних учіннях серце визнається не лише центральним органом, але і найважливішим органом пізнання. Звертає на себе увагу схожість підходу до серця в ісламі з християнськими уявленнями і даоською концепцією. Суфії тлумачили серце як душу, вважаючи, що різниця в іменах, а суть одна і в ній немає розбіжностей. Тому, «серце» чи, «дух від веління» – все це імена «розумної душі», що складається з простої, активної і субстанції, яка спроможна осягати світ. Де б не заходила мова про абсолютний дух, або про серце, буде матися на увазі, саме певна чиста субстанція... Її достоїнства зводяться до того, щоб згадувати, роздумувати, обмірковувати, визначати і проникати. Вона вбирає в себе всі знання... Ця сутність душі головує над духами і підпорядковує собі всі сили, які перебувають у неї на службі, покірні їй велінням. Аналогічне тлумачення ми зустрічаємо і в християнстві, наприклад, в Новому завіті, де відзначається, що серце – це символ самого сокровенного (душі), символ духу.

З вищевикладеного матеріалу можна зробити висновок про те, що в релігійних культурах надбана велика спадщина духовних містичних знань. Серцю в ісламській культурній традиції відводиться важливе значення, його розглядають як дух, душу. Аналогічні уявленням християнства і даосизму, серце в ісламі є також органом, за допомогою якого набуваються знання, не тільки звичайні, але і потаємні. Це орган пізнання, духовного бачення, самовдосконалення людини, центр здобуття совісті і вищого морального закону, Саме тому фундаментальне значення у освіті має бути визнане за кордомедійністю, яка передбачає роль сердечної функції у якості провідної у процесі освіти і розвитку особистості. Лише та інформація, яка сприймається серцем і проходить через серце засвоюється людиною. Вибірковість та фрагментарність сприймання інформації у пізнавальному процесі зумовлюється і визначається значною мірою захисними механізмами, які актуалізуються суперечливістю між раціональним та емоційним у людині. Зняття цієї суперечності сприяє відкриттю доступу до сердечного потенціалу людини, очищенню серця, а також уможлиблює встановленню повноцінної природної взаємодії людини зі світом. Кордомедійність ґрунтується на емоційності, щирості, чуйності, милосерді. «Думати серцем» – оче-

видно є першим важливим кроком до відновлення цілісності буття сучасної людини. Кордомедійність найтіснішим чином пов'язана із принципом довіри, бо провідність освітньо-інформаційного потоку передбачає відкритість психіки.

Література:

1. Коганець І. Всезагальна дезінтеграція // Розбудова держави. – 1998.-№№1- – С.75-85.
2. Маркс К. Сочинения (Издание второе) / Карл Маркс, Фридрих Энгельс. – Государственное издательство политической литературы. – 1958. Т. 12. 651с.
3. Бичко І. Спізвучність української та європейської філософської традиції: «кордоцентричні мотиви» // Київські обрії: історико-філософські нариси. – К., 1997. – № 11. – С.9-14.
4. Дубровіна К.О. «Філософія серця» в українській культурній традиції
5. /К.О.Дубровіна [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_52/Dubrovina.htm
6. Словник української мови: в 11 томах. — Том 9, (С)– К.: Наук. думка. 1978.
7. Білодід І.К., Бурячок А.А. та ін. Словник української мови: у 11 т. – Т. 4. (І-М)-К.: Наук. думка, 1973. – С. 1-840.
8. Ушакова Е.В. Системная философия и системно-философская научная картина мира на рубеже третьего тысячелетия: Ч. 2. – Барнаул: АГУ, 1998. – 222 с.
9. Вышеславцев Б.П. Значение сердца в религии / Путь. Орган русской религиозной мысли. Кн.1. – М.: Информ-Прогресс,1992. – 752 с
10. Урманцев Ю.А. О формах постижения бытия // Вопросы Философии. – 1993. -№4, С.98-108.
11. Войно-Ясенецкий В.Ф., архиепископ Лука Симферопольский и крымский. О духе, душе и теле. Распространение медицинских знаний. – Ростов-на-Дону: Товарищество, 1991. – 116 с.
12. Малявин В.В. Молния в сердце. – М.: Наталис, 1997. – 367 с
13. Этинген Л.Е. О символике сердца. Тайна сия велика // Человек.-1998. – №5.-С.44-56
14. Шульгин И.Я. Душа человеческая с ее главными свойствами и способностями. Вильно, 1859. -С. 68-69.
15. СковородаГ.Соч. в 2т. -М.: Мысль, 1973-Т. 1. – 511 с, Т.2.-486 с.
16. Юркевич П.Д. Сердце и его значение в духовной жизни человека по учению Слова Божия / Философские произведения. – М.: Правда, 1990. – 669 с.
17. Марков Б.В. Философская антропология: очерки истории и теории. – СПб.: Лань, 1997.-381 с.
18. Пестов Н.Е. Душа человеческая. – М.: Православное братство святого апостола Иоанна Богослова, 2003. – 190 с.
19. Алексеев П.В. Философы России XIX-XX столетий. Биографии, идеи, труды. – 2-е изд. – М: Академический проект, 2002. – 1152 с.
20. Ильин И.А. Книга раздумий и тихих созерцаний / Иван Ильин. – Москва: Альта-Принт, 2005. – 527 с.
21. Культурология. История мировой культуры. / Под ред. А.Н. Марковой. – 2-е изд. – М.: ЮНИТИ, 2001 – 600 с

Рогова Олена Георгіївна

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії освіти
Дніпропетровського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти.
Україна

ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ ПОДОЛАННЯ ЖИТТЄВИХ ВИПРОБУВАНЬ

Ключові слова: релігійна освіта, християнська етика, духовно-моральні цінності.

Keywords: religious education, Christian ethics, spiritually-moral values.

В сьогоднішній існує дивовижний контраст між тим, як посилено пропагується розвиток особистісних сил і здібностей людини, умінь знайти і відстояти себе в складних умовах сучасного життя, і тим, якою слабкою, пригнобленою і розгубленою виявляється особистість перед найменшими життєвими випробуваннями. Причому ті сили, які вихователі та вчителі прагнуть розвинути у дітей, не оберігають згодом від трагедій, хворобливих невдач, від безрадісного, а іноді і безглузкого життя. Сумним доказом цього є стрімке зростання психозів і неврозів, кількості скоєних дитячих і підліткових суїцидів. Все це свідчить про відсутність твердого стрижня у внутрішньому світі людини, який би дозволяв їй зустрічати випробування, долати труднощі й перемагати негаразди. У європейському форматі мислення всі зазначені якості формувалися під впливом християнських ідей. Нарешті потрібно визнати: саме відмова від релігійного компоненту в освіті багато в чому сприяла моральній кризі в країнах європейського континенту.

Слід відмітити, що в сучасних дослідженнях досить мало рефлексується така освітня проблематика як становлення духовно-ціннісної сфери особистості на принципах християнської етики, здатної до подолання життєвих випробувань. Окремі питання проблеми знайшли своє відображення в публікаціях В. Балуха [1], Е. Мулярчук [3] та інших.

Розглянемо ретельніше один з аспектів розвиваючого потенціалу релігійної освіти – підготовку до подолання життєвих випробувань, засновану на християнській етиці, що є підставою **оптимальної поведінки людини в умовах кризових і форс-мажорних ситуацій сучасного суспільства.**

Як відомо етична система християнства пояснює сенс страждання і несправедливості, допомагає людині переносити випробування і дає сили жити, пояснюючи, який сенс має взагалі людське життя. Духовний розвиток особистості В. Зеньковський пов'язує з внутрішніми завданнями, що можуть бути розкриті в розумінні «хрестонесіння». «Шлях людини визначається не простим зв'язком духу і психофізичної сторони, але в ньому виявляється своя – для кожної людини особлива – закономірність, яку звать «долею», яка в християнстві зветься «хрестом». В біографії кожної людини потрібно уміти побачити кризь зовнішній ланцюг подій в її житті ту останню глибину, в якій розкривається хрест людини, – її духовні завдання, логіка її духовного шляху. Ми вільні в тому, чи візьмемося ми за виконання свого завдання...

але неможливість зректись від «вписаного» в нас хреста є межею нашої свободи, є свідком нашої залежності від Бога, Який кожному дає його хрест» [2, 53].

Покликання людини до життя «в Бозі» визначає таємницю її духовного життя, таємницю хреста. Труднощі «несення хреста» не тільки в тому, що часто людина не усвідомлює духовних завдань, які стоять перед нею. Труднощі містяться у внутрішній невлаштованості людини, яка йде і через спадковість, і через неправильне фізичне, соціальне життя, через обтяження душі різними конфліктами. Все це пов'язано з поняттям гріха і є причиною слабкості духовної сили в людині. Життєвий хрест несуть всі: готові до цього і люди, які чинять опір, духовні, і ті, хто живуть лише миттєвими турботами. Духовна людина відрізняється від бездуховної тим, що має готовність нести свій хрест, або хоч би з терпінням ставиться до випробувань, усвідомлюючи, що хрест – це випробування, яке має винести людина, щоб навчитися вірі, терпінню, співчуттю тощо.

Усвідомлення свого життя як несення хреста, розуміння і прийняття своїх випробувань і означає духовне становлення особистості. Свідоме несення хреста в житті дозволяє долати страждання. Бунт проти страждання робить страждання подвійним, людина страждає не тільки від посланих їй випробувань, але і від свого бунту проти страждання. І навпаки, той, хто добровільно несе свій хрест, стає відкритим для свого духовного розвитку.

Християнський досвід говорить, що духовний прогрес найбільш інтенсивний в ситуаціях, коли ми обличчям до обличчя зустрічаємося зі скорботою і труднощами життя. Не в домашньому затишку і налагодженому побуті, не в умовах комфорту і благоденства відбувається духовне зростання людини, але за ситуацій, коли вона стикається з труднощами, які покладає на неї життя. Взяти хрест свій в християнському світобаченні — означає самоудосконалюватись в терпінні і любові. Причому робити це потрібно не теоретично, а у вирії життя, долаючи в любові до ближніх ту скорботу і біль, які були дані. Якщо в центр свого життя людина ставить Бога, якщо вона готова узяти свій хрест, якщо з терпінням і жертівністю вона здатна подолати скорботу і біль, то Бог їй Помічник. «Слідуй за Мною», — говорить Христос. У цих словах міститься прихована вказівка на обов'язкову допомогу Божу, заклик не зневірятися, за будь-яких обставин.

У філософсько-освітньому аспекті християнська етика є багаторівневою аксіологічною системою, своєрідною «матрицею» цінностей, яка прагне охопити і суспільні, і індивідуальні потреби, і адекватність взаємин з дійсністю. Для освітнього процесу важливим є врахування того, що християнський погляд на страждання впливає на духовному, особовому і соціальному рівнях функціонування:

- на духовному рівні християнське ставлення до страждання є віддзеркаленням трансцендентно ієрархічної системи добра і підставою удосконалення особи як процесу формування «нової людини» через трансцендентну допомогу в подоланні труднощів;

- на особистому рівні особливості ціннісної християнської орієнтації розкриваються в контексті категорії «внутрішньої людини», що відображає християнсько-біблійне світовідчужання. Християнська аксіологія здатна забезпечити особистість, що зростає, розумінням сенсу життя, власних емоційних переживань і значення випробувань;

• на соціальному рівні християнські цінності впливають на напрям, зміст, мотивацію і динаміку соціальної поведінки людей, і здатні уберегти людину від вправних кроків і деструктивних вчинків.

Релігійна освіта дає уявлення про одвічні християнські принципи, що допомагають зберегти юні душі від розтління, яке мчить бурхливим потоком від розрекламованої поп-культури, від нічим необмеженого інформаційного впливу медіапростору. Це той зміст, який ніколи не доведеться компенсувати наркотичним зіллям; це той стрижень, який утримає від помилки в бурхливому морі життєвих проблем; врешті-решт, це гарантія спокійного життя в похилому віці громадян середнього віку сьогодні.

Література

1. Балух В. Релігійні процеси як чинник формування духовності народу // Науковий вісник Чернівецького університету. — Чернівці, 2003. — Вип. 163-164: Філософія. — С. 11-12.
2. Зеньковский В. В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии. — Москва.: Школа-Пресс, 1996. — 250 с.
3. Мулярчук Є. Проблема соціальної реалізації настанов релігійної моралі // Філософська думка. — 2006. — №1. — С. 110-130.

Онофрійчук О.А.

Кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії

Миколаївського національного університету
імені В.О. Сухомлинського

ЕТНОМЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ЯВИЩ

Доповідь присвячена аналізу специфіки однієї з найбільш неоднозначних з точки зору оцінок соціологів парадигми – етнометодологічної, що виявляється в розумінні нею буденної соціальної реальності як конструйованої індивідами у взаємодії за допомогою символів, визначень, інтерпретацій, а також у використанні включеного спостереження як основного унікального методу аналізу повсякденних явищ і процесів. Найважливішим досягненням етнометодології в цій сфері слід вважати зосередження уваги на формальних структурах повсякденних діалогів, намаганні в упорядкованості буденної розмови побачити проблему соціального порядку і виявити феноменальні деталі такої впорядкованості.

Головна мета доповіді – підкреслити цінність етнометодологічного підходу в соціологічних дослідженнях різноманітних аспектів повсякденного життя та його значення для формування гуманістичної спрямованості соціального знання.

Ключові слова: етнометодологія, етнометоди, індексичні вирази, фонові очікування, аналіз розмов, «порушуючі експерименти».

Етнометодологічна теорія з моменту свого виникнення і до сьогодні викликає неоднозначні оцінки соціологів. Одні називають її новим підходом до проблеми розуміння сутності соціальних явищ, інші – традиційно мислячі соціологи – виявляють до неї відверту ворожість. Вона вимагає суттєвого перегляду самих засад соціологічного знання, щоб якомога точніше відобразити надзвичайно тонку і двоїсту природу соціальних феноменів. Етнометодологія зосереджує увагу не на змісті та сутності правил, а на методах, що використовуються для побудови, підтримання та перетворення соціального світу. Отже, *етнометодологія* – напрям дослідження способів інтерпретації, розуміння та впорядкування навколишнього світу індивідами у ситуаціях повсякденної взаємодії. Представники даного напрямку виявляють «фонові очікування» – ознаки повсякденного життя, які беруться на віру, не аналізуються, є імпліцитними, зрозумілими, природними. Люди використовують їх як схему сприйняття та інтерпретації світу, а також як засади практичних дій, що впорядковують і організують суспільні взаємодії. Головним предметом етнометодології є методи, які люди використовують, описуючи власну поведінку та поведінку інших. Через методи здійснюється пошук спільних, загальноприйнятих правил взаємодії, які роблять поведінку індивідів звичною та зрозумілою [3, 326].

Ця оригінальна соціологічна концепція була вперше представлена у збірці «Дослідження з етнометодології» (1967 р.) американським дослідником Гаральдом Гарфінкелем (1917-2011). Термін «етнометодологія», запропонований ним, дослівно

означає «вчення про методи народів», про те, як діють народи, коли живуть своїм власним соціальним життям, набувають і використовують знання про світ. Сам Г. Гарфінкель вживав назву своєї дисципліни як розділювальну межу між традиційно-соціологічним і етнометодологічним підходами.

Соціальні антропологи, які вивчали соціальні інститути і відносини між людьми в традиційних общинах, помітили, що члени цих общин самі описати функціонування своїх інститутів не спроможні. Зовсім інша ситуація в сучасних індустріальних суспільствах, громадяни яких з легкістю аналізують діяльність соціальних інститутів і свою участь у них. Поклавши початок емпіричному соціологічному аналізу цих процесів, Г. Гарфінкель і його колеги розробили етнометодологію як сукупність методів перетворення повсякденних дій індивідів в очевидно розумні і практичні пояснювання. Повсякденні практичні дії людей та їхнє практичне мислення є тією сферою явищ, на якій зосереджується дослідницький інтерес етнометодолога. Ця феноменальна сфера настільки широка й різноманітна, що до неї можна віднести і рукописання, і стояння у черзі, і перехід жвавого перехрестя в годину «пік», і дослідження соціолога-аналітика, і розмову з товаришем, і доведення теореми тощо [3, 325].

Щоб при інтерпретації соціальних подій і дій соціолог зміг врахувати їх специфіку, він повинен не лише звернутися до термінів спеціального наукового аналізу, а й використати ті вирази розмовної мови, в яких найбільш повно фіксується ця специфіка і які в процесі інтерпретації подій і дій виявляють свою власну раціональність. Такі вирази етнометодологи називають *індексичними* і вважають, що предмет етнометодології становлять навички і техніка використання раціональних властивостей індексичних виразів в повсякденному житті. Водночас ці вирази не повинні допускати можливість альтернативних пояснень конкретної ситуації, в якій дані події і дії відбуваються або відбулись. Отже, поділяючи з феноменологічною соціологією суб'єктивну орієнтацію, етнометодологія відрізняється від неї головним чином у трьох основних аспектах: специфічним предметом своїх досліджень; прагненням визначитися в якості емпіричної дисципліни; радикалізмом суб'єктивістських висновків.

Предметом етнометодології є так звані етнометоди, тобто характерні для різних соціальних класів, груп і організацій методи інтерпретацій, які застосовуються учасниками взаємодії з метою розуміння актуальних фактів і явищ. Розуміння веде до встановлення стабільної структури взаємодії, яка забезпечує нормальний (з точки зору учасників) розвиток подій. Усвідомлення ролі етнометодів у формуванні стабільних структур діяльності (тобто «соціального порядку») привело прихильників етнометодології до висновку про те, що вказані методи, нормативно-структурні детермінанти діяльності не «усвідомлюються» як такі, але «утворюються» кожен раз спочатку. Звідси випливає відмова від визнання об'єктивного існування самих структур діяльності [4, 39].

Соціолог, згідно концепції етнометодології, зобов'язаний враховувати власну залежність від світу повсякденності і формулювати опис практичних дій як на професійному рівні, використовуючи формальні способи соціологічного пояснення, так і на рівні повсякденного життя. Але найважливішими передумовами розвитку і передачі наукового знання є заміна індексичних виразів об'єктивними. Так Г. Гарфінкель та його однодумці прагнули вивчити те «незриме тло», на якому розгортаються процеси спілкування. Власне, цим займалися й функціоналісти, коли вивчали нормативний контекст людської взаємодії. На відміну від останніх, етнометодологи доводять, що ті норми, які-

ми регулюється взаємодія, не є універсальними і сталими, а значною мірою створюються у кожній конкретній ситуації заново. Норма не детермінує взаємодію, а лише допомагає «правильно організувати» її. Методи етнометодології знайшли подальше використання у так званій когнітивній соціології науки, яка вивчає особливості спілкування у наукових колективах і вплив цього спілкування на ті наукові результати, яких добиваються вчені.

Етнометодологію Г. Гарфінкель розробляв починаючи з кінця 40-х років, але систематизував наукові дані лише в 1967 р., коли побачила світ його основна праця. З того часу етнометодологія інтенсивно розвивалася, що призвело до виникнення цілої низки різноманітних дослідницьких напрямів. Серед них, принаймні, можна виділити два основних типи. Перший – це етнометодологічні *дослідження контексту соціальних інститутів*, що ставили на меті з'ясувати, яким чином люди виконують свої офіційні обов'язки та як в процесі цього ними створюються інститути, в межах яких існують дані зобов'язання. Наприклад, зібрані поліцейськими дані про рівень злочинності – це не просто результат виконання службовцями чітко визначених правил їх професійної поведінки, а й практична діяльність, що потребує окремого аналізу [2, 292].

Інший різновид етнометодології – *аналіз розмов*, метою якого є розуміння фундаментальних структур взаємодії в процесі спілкування. Даний дослідницький метод спирається на наступні основні принципи аналізу розмов, а саме: збір та аналіз найдрібніших деталей розмов; виявлення в процесі аналізу найдрібніших деталей ознак стабільності та впорядкованості; розуміння розмовної практики як порядкостворюючого соціального процесу. Найважливішим досягненням етнометодології в цій сфері слід вважати фокусацію уваги на формальних структурах повсякденних діалогів, намагання в упорядкованості буденної розмови побачити проблему соціального порядку і виявити феноменальні деталі такої впорядкованості.

Отже, вихідною настановою етнометодологічних поглядів Г. Гарфінкеля була впевненість, що вивчаючи спілкування, можна скласти уявлення про основні механізми людської соціальної діяльності. Людська взаємодія ґрунтується на певних нормах і правилах, частина яких артикульована й усвідомлена, а частина вважається самозрозумілою і не завжди чітко усвідомлюється. Ось саме ці неартикульовані правила і забезпечують взаємне розуміння людьми одне одного. Значення мовних виразів, які люди вживають спілкуючись, значно ширше за те, яке актуалізується в процесі спілкування; однак завдяки збігові взаємних сподівань люди здатні вибирати те, що потрібно, і розуміти одне одного. Для підтвердження своїх висновків Гарфінкель широко використовував так звані «порушуючі експерименти». Він та його однодумці ставили учасників експериментів у ситуації, коли звичні для них норми і правила спілкування раптом порушувались. Наприклад, експериментатор пропонував зіграти з ним у яку-небудь гру і водночас починав грубо порушувати її правила, або ж удавав, що не розуміє сенсу простого запитання, з яким звертався до нього учасник експерименту, вимагаючи від останнього детальних пояснень, що саме він мав на увазі, і т. ін. Більшість учасників експерименту бурхливо реагували на такі дії, у свою чергу вимагаючи пояснень [1, 176].

Ці експерименти мали на меті, зруйнувавши фонові очікування, позбавити об'єкти і явища взаємодії їхніх побутових, звичних функцій, що призводить до певної дезорганізації в спілкуванні. Індивід може реагувати на виявлення дезорганізації щоденної взаємодії заціпенінням, збентеженням, гнівом. Проте частіше він прагне відкоригувати, перетворити її на раціонально пояснювану, зрозумівши принципи та

правила, що їх дотримувався партнер, руйнуючи нормальний перебіг взаємодії. Г. Гарфінкель вважає, що всі учасники виходять з фундаментальної передумови: реальні дії людей – завжди раціональні дії у певній мовній грі. Зміна очікувань перетворює одну реальну сукупність фактів, які сприймаються, на іншу. Будь-яка можлива модифікація повсякденних очікувань відкриває нові можливості для подальшої діяльності, а індивіди стикаються з новою об'єктивною структурою середовища, породженою цими змінами. Будь-яка типологічна інтерпретація тягне за собою певну систему інших типів (людей, мотивів, ситуацій, дій), сукупність яких становить життєво практичну версію соціальної структури суспільства в цілому.

Найордионарніші, буденні взаємодії мають систематизований і організований характер як результат певного упорядкування. Індивіди конструюють упорядкованість із наявної різноманітності повсякденних дій під час пояснення цієї різноманітності. Дослідження процесу встановлення порядку збігається з вивченням методів, за допомогою яких під час опису звичайної взаємодії на повсякденному рівні встановлюється її сенс, і його слід вивчати, беручи участь у цих взаємодіях.

Соціальною упорядкованістю неминуче позначені всі практичні дії повсякденного соціального світу (обмін репліками в розмові, доведення теореми, орієнтація в натовпі тощо). Проблема соціального порядку завжди виникає тут і зараз. Соціальний світ упорядковується у термінах спільних соціальних значень на підставі взаємного порозуміння. Соціальний порядок з цього погляду є продуктом діяльності, опису та пояснення. Соціальні значення і соціальний порядок, який вони створюють, є результатом спільної діяльності учасників у ситуаціях взаємодії.

Г. Гарфінкель переконаний, що між соціологами професіоналами та іншими людьми немає принципової різниці. Усі люди є соціологами у своїй повсякденній діяльності, приписуючи значення діям інших і претендуючи на розуміння їх. Метою ж соціологів-професіоналів, які не беруть на віру те, що сприймають інші, є розкриття спільних передумов, які надають повсякденному життю впорядкованого характеру.

Отже, етнометодологія, безумовно, вказала на важливі аспекти спільного життя, без урахування яких важко сформулювати загальні соціологічні положення, що надійно пояснювали б соціальні явища та події. Проте її положення та висновки неможливо просто додати до теоретичного та методологічного фонду соціології. Вона підкреслює відносність позитивістського ідеалу соціологічного пояснення й утверджує можливість індивідів та їх об'єднань встановлювати та підтримувати порядок завдяки здатності логічно конструювати події зсередини.

Література

1. Погорілий О.І. Соціологічна думка ХХ століття: Навч. посібник. / О.І. Погорілий. – К.: Либідь, 1996. – 224 с.
2. Ритцер Дж. Современные социологические теории. / Дж. Ритцер. – 5-е изд. – СПб.: Питер, 2002. – 688с.
3. Соціологія: Навчальний посібник / За редакцією С.О. Макеєва. – К.: Українська енциклопедія, 2008. – 378с.
4. Соціологія: Підручник / за ред.. докт.соціол.наук, проф.. В.М. Пічі. – 4-те видання, виправлене. – Львів: «Магнолія 2006», 2009. – 293с.

СЕКЦИЯ 28. ТУРИЗМ. (ТУРИЗМ)

Труфанова Виктория Павловна

студентка Института сервиса, туризма и дизайна «Северо-Кавказского
Федерального университета» филиала в г. Пятигорске

МОТИВАЦИЯ КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ ФАКТОРОВ
ТУРИСТИЧЕСКИХ ПУТЕШЕСТВИЙ

Ключевые слова: мотивация, туризм, путешествие, социальные факторы туризма, общество.

Keywords: motivation, tourism, travel, tourism social factors, society.

Туризм получил свое развитие еще с давних времен и сейчас играет серьезную роль в развитии общества. Туризм является неотъемлемой частью экономики многих стран и имеет прямое отношение ко многим событиям, происходящим в жизни каждого человека. История туризма начинается вместе с появлением и развитием цивилизации. В каждой исторической эпохе существуют такие сегменты деятельности людей, которые попадают под категорию туризма.

Человек на протяжении каждой исторической эпохи стремился к познанию окружающего его мира, развитию торговых отношений, завоеваний, поисков ресурсов. В связи с этим и возникла потребность в путешествиях. В настоящее время туризм уже стал необходимостью и неотъемлемой частью жизни человека. Теперь человек отправляется в путешествие для того, чтобы отдохнуть, набраться сил, в связи с многочисленными стрессами, связанными с работой и другими событиями, происходящими в повседневной жизни. В связи с тем, что сейчас практический каждый человек находится в состоянии напряженности, интерес населения к туризму возрастает с каждым годом. По данным Всемирной туристической организации на 2016-2015 гг. международный поток туристов вырос на 4%. [1] На данном этапе развиваются практически все виды туризма, самый популярный из которых экологический, лечебно-оздоровительный, а также молодежный туризм. Наиболее активными туристами являются молодые люди от 18 до 35 лет, так как именно в этом возрасте потребность в путешествиях очень высока. [3] В таком возрасте человек полон жизненных сил, он ищет новые впечатления, новые места, человек приступает к реализации своего жизненного смысла, желанию осуществить свои цели и идеалы, чему и способствует туризм во всех его проявлениях. Таким образом, можно сделать вывод, что данная категория путешественников как молодежь является наиболее мотивированной.

Мотивация путешественников имеет большое значение для определения места туристического назначения, характера деятельности во время путешествия и для многих других факторов, что, в свою очередь, определяет статистику туризма. Понятие «мотивация» можно рассматривать с различных сторон. Оно определяет систему факторов, детерминирующих поведение, а также процессы, которые поддерживают поведенческую активность на определенном уровне. Мотивация в данном случае понимается как совокупность причин психологического характера, которые объясняют поведение человека, его направленность и активность. Туристская мотивация определяется же как совокупность устремлений человека, которые направлены на

удовлетворение рекреационных потребностей человека, которые, в свою очередь, проявляются по-разному, что зависит от индивидуальных физиологических и психологических особенностей и ценностных ориентиров.

При выборе туристической поездки турист руководствуется различными мотивами, из которых только небольшая часть может иметь действительную значимость и влиять на принятие окончательного решения. Туристские мотивы необходимо систематизировать, так как группа социальных потребностей, которые могут быть удовлетворены в полном объеме, касаемые путешествий, весьма широка. Во время туристической поездки человек получает удовольствие от необычных для него ощущений, которые доставляют различные экскурсии, экстремальные аттракционы, приключения.[2]

Также распространены обучающие поездки, так называемые путешествия с образовательными целями. В настоящее время большую популярность среди молодежи имеют туры, связанные с изучением иностранных языков и разговорной практикой, например, в странах Европы большую популярность набирают образовательные туры по изучению английского языка.[4] Такого рода поездки охватывают практически весь спектр туристических услуг: проживание, питание, обучение, некоторые экскурсионные программы. В образовательном туризме также широко распространены профессиональные программы обучения маркетингу, экономике, юриспруденции и тому подобное. В таких путешествиях люди преследуют конкретные образовательные цели: это может быть и освоение новой профессии, и повышение квалификации в какой-либо сфере профессиональной деятельности. Мотивы для путешествий могут быть различными, однако существует ряд факторов, которые оказывают непосредственное влияние на выбор того или иного вида путешествия. [5] У каждого человека существует свое представление о туризме и путешествиях, которое он формирует, опираясь на свой жизненный опыт, возраст, социальное положение, образование, доход и другие факторы.

В современном мире туризм является мощным социализирующим фактором, который обеспечивает разнообразные потребности людей. Поэтому анализ данного явления со стороны мотивации поможет глубже осознать его социальное значение и использовать в интересах общества более глубоко.

Литература

1. Голуб Л.А. Социально-экономическая статистика: Учеб. пособие.: М., 2010. -345 с.
2. Ефремова М.В. Основы технологии туристского бизнеса: Учеб. пособие.: М., 2010. – 245 с.
3. Иванов Ю.Н. Экономическая статистика: Учебник.: М., 2013. – 156 с.
4. Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма.: Мн. БГЭУ, 2013. – 425 с.
5. Чудновский А.Д. Гостиничный и туристский.: М., 2011. – 267 с.